

LENA KAPPFJELL

TJAALEHVUEKIEH

Learoegærja noere- jih jáarhkeskuvlen ööhpehtæmman
Åarjelsaemien 1. jih 2. gielen

ČálliidLágádus

TJAALEHVUEKIEH

Learoegærja noere- jih jaarhkeskuvlen ööhpehtæmman
Åarjelsaemien 1. jih 2.gielen

ČálliidLágádus – TjælijiBerteme – ForfatternesForlag

Pb 140, NO-9735 Kárášjohka-Karasjok

Fanasgieddi, 9845 Deatnu-Tana

poasta@lagadus.org

post@forfatternesforlag.org

post@authorspublisher.org

Neahttagirjegávpi – Viermesne gærjabovre – Nettbokhandel

www.lagadus.org

Daate áálmehtimmie lea voejngevætnoelaaken njoelkedassi vaarjelimmesne. TjælijiBertemen jih tjæliji lea sjiere reaktam daam gærjam orresistie diedtedh jih áálmehtidh, juktie ij Leah luhpie dam nuhtjedh naan jeatja vukien goh laake buerkeste. Jis luhpehth jallh latjkoen namhtah jijtse aevhkine nuhtjeme, dellie maahtha geerelæmman beadtasovvedh, vuj dâejmoen mietie stilledh maeksedh.

Dâârijeme diedtelæmman ââdtjeme Nöörjen Saemedigkeste

© Tjælijh / Authors and ČálliidLágádus 2015.

Grafihke barkoen diedte: Britt Hansen, Oslo

Álkoesæjroen guvvie: Anne-Margrethe Naja Kappfjell Hætta

Diedtelamme: Waasa Graphics, Vasa.

ISBN 978-82-8263-143-3

Åvtebaakoe

Gosse gielem skuvline lieredh, dellie hævvi aaj tjoevere lieredh lohkedh. Seamma magkerem teekstem lohkeminie, dellie lea naan sjangerisnie tjaalasovveme. *Sjaangere* gåarede tjaalehvuekine gåhtjodh, ihke baakoe *sjaangere* barre tjuvtjede teekste naan joekoen sårhts vuekine tjaalasovveme. Daate gærja buerkeste naan lidteratuvren faagediejvesh. Gubpede bætieh jih guktie jis sjidteme. Jijnjemes lidteratuvren faagediejvesh latijne-, greeke-, vuj fraanskegielijste evtiedamme. Mohte lidteratuvren tjaalehvuekieh Leah rijhkgigaskem seammah. Guktie seamma magkerem gielem lea lohkeminie dellie naan aejkien gieleööhpehtimmesne båtata lidteratuvren faagediejvesi gujmie baaverdidh. Gosse faagediejvesh lieredh dellie hævvi aelhkebe jis jijt-sene gielesne åadtje teekste-vuesiehtimmieh gosse diejvesidie giehtjedidh. Daennie gærjesne lea jijnjemes teeksth Saepmeste, mohte smaave vuesiehtimmieh Krueneseatnamen jih Noerhte-Amerijhkan lidteratuvreste aaj. Ihke lea buerie åadtjodh vovejnedh ahte jeatjah iemiealmetji tjaalehvuekieh jih njaalmeldh aerpje mujhtehte saemien kultuvrem.

Saemien tjaelijh vååjnoe bööremes lyjhkedh dejtie sjaangeridie mah Leah mijjen njaalmeldh aerpjen lihke. Amma gellieh tjihtesegærjah saemiengieline tjaalasovveme – nov hævvi ihke tjihtesen haamoe joejkemen vuelie mujhtehte. Kåserije aaj lea «populære» sjaangere saemien lidteratuvresne. Njaalmeldh haamojne tjaala, eevre guktie goltelæjjaj uvte soptsesteminie. Jih nov lea aaj siejhme kåserijem raadijovesne govledh.

Iemiealmetji dotkemevuekie, mij lea jijnjemes evtiedovveme New Zealaantesne, Amerijhkesne, Canadaesne, jih Skandinavijesne eevtjede iemiealmetjh jijtjh edtjeh jijtsh kultuvrem giehtjedidh, jih aaj moenedh guktie dotkije byöroe däemiedidh iemiealmetji kultuvrine. Dotkeme-provsjekth iemiealmetji aevhkine evtiedidh. Saepmesne dotkijh leah aalkeme mijjen «tradisjovnelle» maahtoem ävtese buektedh, jih giehtjedidh guktie jis gåarede dovletji aerpievuekieh jih -vierhtieh daaletji siebredahkesne gorredidh, jih nåhtose vaeltedh.

Saemien kultuvremaahtoe lea daelie lohkemefaaleldahke mij lea åesiem ovmeso joekehth barkoesuerkiej ööhpehtimmesne. Dåapmoestovline ohtsedieh almetjh gieh saemien kultuvrine åehpies, voeresi sãjhtereveasojne, skiemhtjegåetesne åajvoeh jis saemien maahta. Dååktere guhte galka saemien siebredahkine barkedh, saakegietedallije reeremedajven tjieltengåetesne, ööhpehtæjja maanagiertine, maadthskuvline, teaaterinie barkedh, gærjah tjaeledh, tåalhkine barkedh – jijnje barkoenuepieh jis saemien maahta. Lidteratuvre lea vierhtiem gielemaahtoem vijriedidh, luste vuekien.

Tromsø, njoktjen 2014

Lena Kappfell – Gaebpien Leena

Sisvege

Ávtebaakoe.....	5	Rastaj tjaalehsuerkieh	52
Lidteratuvren tjaalehsuerkieh – sjaangerh	9	Vueliem joejkedh	53
Tjehpieslidteratuvre.....	9	Ávlavuelien álmaj	53
Faage- jih dokumentaarelidteratuvren tjaalehsuerkieh.....	10	Kåserije.....	56
Rastaj tjaalehsuerkieh.....	11	Áarjelsaemien kåserijh	56
Baakoeh jih faagediejvesh	12	Essaye	59
VOESTES BOELHKE	17	Bijbele saemien	
Ovmese tjaalehsuerkieh	17	kultuvresne dælie	60
Eepose	19	Eatnemen Maanah, Biejjen	
Biejjen niejte	21	Maanah, Biegken Maanah	61
Iemiealmetji heamtuvrh, trickster tales	25	Aejlies baakoeh eah barre	
Jöömmetji-sealoe	26	gærhkosne sjieht.....	62
Vaajesh jih vuelieh.....	29	Saemien soptsestimmievuekie	
Joejkemen bijre	29	Bijbelisnie	63
Aejverde – sårkosne joejkedh	30	Jeesuse Saepmesne vaanterdi	64
Paulus Utsi	33	Kröönika	65
Joseph Fjellgren – kultuvri gaskem, gieli gaskem	35	Faagelidteratuvren vuekie	
Ole Korneliusen	38	dæjremem beagkoehtidh	67
Romaane	40	Saemien lidteratuvredotkeme	70
Novellah	43	Iemiealmetji dotkeme	72
Draama	46	Veartenem giehtjedidh, dåajmijes vuekine, laahkoestidh	73
Áarjelsaemien teaatere	47	MUBPIE BOELHKE	75
Tjaalehsuerkieh böörhkedh.....	49	Teekste-vuesiehtimmieh	75
Sjaangerem vijriedidh	49	ELLA HOLM BULL	
		<i>Mov hábkoe</i>	77
		GAEBPIEN GÅSTA, GUSTAV KAPPEJELL	
		<i>Laevie</i>	78

NILS-ASLAK VALKEAPÄÄ	
<i>Mov veasoe lea mov vaajmosne</i>	82
JOVNNA-ÁNDE VEST	
<i>Laadth-moorjeme</i>	93
ANNA JAKOBSEN	
<i>Mijjen jijnjh gâetieh</i>	102
Saemie saajvi luvnie	105
Bierne	108
Duvrien-álma	110
Piken som giftet seg med en bjørn ...	111

NILS MATTIAS ANDERSSON	
<i>Ávlavuelien ráantjoeh.....</i>	118
GREY EAGLY / KEN JACKSON	
How Raven Stole Fire for the People.....	125
OLE KORNELIUSSEN	
<i>Ofringens ofre.....</i>	131

Guvvie: Lena Kappfell

Lidteratuvren tjaalehsuerkieh – sjaangerh

*L*idteratuvresne hov joekedibie teeksth ovmese sjaangerine, vuj tjaalehsuerkine. Göökte äjviesuerkieh hov utnijibie; *tjehpieslidteratuvre* jih *dokumentaare-/faagelidteratuvre*.

Muvhth njoelkedassh aaj stuvrieh guktie teekste galka årrodh fierhtene sjangerisnie. Jis teekste gervele dejtie njoelkedasside, dellie gohtje; *sjaangere-tsöökeme*. Saemien gielesne libie veeljeme dagkerh sjaangerh sjiere dåehkine biejedh; *raastaj tjaalehsuerkieh*. Ihke naan aejkien leah tjielke tjehpieslidteratuvren suerkesne, jih muvhtene dokumentaare-vuj faagelidteratuvren suerkesne.

Tjehpieslidteratuvre

Tjaalehsuerkieh gusnie teekste lea vaajestamme, jih tjaelije jijtse gieline soptseste, åssjalommesistie vaajeste.

Fiksjoynelidteratuvren teeksth utnieh deahpadimmieh jih sisvege mij lea joptsestehteme, ij saetnies. Baakoe *fiksjoynne* bääta latijnengieleste [*fictio*] aarvadeddh, joptsestehteme. Daelie buerkeste lidteratuvre gusnie sisvege lea vaajestamme, jih gosse tjaelije lea tjehpies vaajestidh dellie tjehpieslidteratuvrine sjædta.

Lyrihken tjaalehsuerkieh («gåarede laavlodh»)

- Vaajesh/tjihatesh
- Vuelieh
- Laavlomh

Eepihke tjaalehsuerkieh («soptseldh», njaalmeldh lidteratuvren sjangerh)

- Romaane
- Novella
- Soptse
- Heamtuvre
- Faabele
- Myjhte
- Legende/soete
- Moenedimmie
- Gaastoech-soptsesh

Dramatihke tjaalehsuerkieh («dorjeldh»vuesiehtimmien sjangerh):

- Komedije
- Tragedije
- Draama
- Svihtjhguvvie/filme
- Operae, musikaale

Faage- jih dokumentaarelidteratuvren tjaalehsuerkieh

Daesnie hov tjaelije soptseste aamhtesi bijre mah lea darhkan vihties deahpadimmieh. Ij Leah fiksjoevne/vaajestamme.

Plaerien tjaalehsuerkieh:

- Artigkele
- Kronigke

- Goerhtimmie/intervjue
- Buerkiestimmie/reportaasje
- Lohkijenlaahtese
- Åesiestæjjanteeksth

Barkoejielemen tjaalehsuerkieh:

- Referaate
- Rapporte
- ohtseme

Faage-tjaalehsuerkieh:

- Learoegærja
- Faagegærja

Privaate tjaalehsuerkieh:

- Prievieh
- Bijjiegærjah

Rastaj tjaalehsuerkieh

Tjaalehsuerkieh mah Leah naan aejkien vaajestamme, jih naan aejkien vihties almetjh, deahpadimmieh buerkiestieh. Vuj gâabpatjahkh; dovne tjiehpies- jih faagelidteratuvrine Leah.

- Essaye
- Kâserije
- Bijbelen teeksth
- Joejkeme

Baakoeh jih faagediejvesh

Aforisme: lea ánehks raajese vuj diejvese mij báata naan áehpies teeksteste, báeries vuj orre. Prosatjaalegisnie daamhtaj aforismh gaavnah.

Allegorije: (Greeken gieleste [allos] mij joem jeatja, [agorein] soptsestidh). Raajesh vuj narratijve/soptsese mij lea vijrebe goh metafovre.

V.g: Juvrefaabelh leah daamhtaj allegorijine tjaalasovveme. V.g. gosse duvrie Jeeseem guadta johken rastah, dellie duvrie vuesehte buerie, sjiehteles almetjelaakan karakteere, mearan jeatjah juvrh utnieh almetji náakebe meanoeh guvviehtidh.

Alliterasjovne: lea seamma goh bokstaaverijme/tjoejejuvlehtimmie. Hov lea siejhme tjihtesinie alliterasjovnem nuhtjedh gosse vuesehtidh ahte dellie maa easkah mij joem heannede, ahte juhtielábpoe jáhta.

V.g: Giehtjedh Eallan tjihtesh gusnie gijrejuhtemem buerkeste, jih aaltoe lea suehpeds-laantese rahtjeminie (Holm Bull 2000).

Allusjovne: lea gosse teeksten sisnie naan áehpies vaajese, vuj áehpies teekstem mujhtehte. Daamhtaj allusjovne tjeakoeslaakan lohkiem daejrehte jih tjuvtjede naan áehpies deahpadimmie, almetje

vuj vaajese. Siejhmemes allusjovnh lidteratuvresne leah bijbelen teekstijste vaalteme.

V.g: Noerhtesaemien tjaelije, Sigbjørn Skådenen bijjietjaalege sov voesteges gærjesne, *Skuovvadeddjiid gonagas*, Gaamehgåarijen gånka, mujhtehte áehpies baakoevaajese *bijbelen soetijste*.

V.g: Áarjelsaemien vaajestæjja Gaebpien Gåsta/Gustav Kappfjell lea allusjovnem provhkeme gosse báeries áarjelsaemien provrese-vuelien baakoejguezmie sov vaajese aalka; «Májhtah laevie...»

Anekdotte: áenehks soptsestimie (daamhtaj luste) mij buerkeste naan joekoen deahpadimmie, vuj guktie naan joekoen almetje lea; sov meanoeh, vuekieh jnv. Baakoe báata greekengieleste [anekdoton] *teekste mij ij leah bertesovveme*, jih tjuvtjede ahte anekdoten lea njaalmeldh haamoe.

Antropomorfisme greeken gielege [anthropos] almetje, jih [morfos] gaagkoe. Almetjevoete jih -meanoeh biejedh kreekide, ledtide, moeride, sjadtojde, guktie dah metafovrine almetjidie sjidtieh. Ij leah guktie gænnah seamma goh *animisme*, mij buerkeste ávtelh'kristeles jaahkoe gusnie vienhtin gaajhke sealoem átna. Nov guktie saemiej dovletji religijovnesne.

Bertedh lidteratuvrefaagesne buerkeste gærjadiedtemem (trygkedh), jih aaj áálmehtimmiem (publiseeremem).

Berteme almetje vuj organisasjovne mij lea gærjah berteminie (forlaage).

Byögkehkedæjremen teekste daaroen gielege [populærvitenskape-

lig]. Gosse naan «ovrovne» faageteekstem sjiehtesjamme guktie aelhkje jih gielteges lohkedh siejhme lohkijsse, dellie byöggkehkedaejremen teekstine gohtje.

Daarodehteme – Nöörjen, Sveerjen dovletji politihke saemiej vööste. Sveerjesne badth joekoen politihkem utnin Nöörjeste. Bäätsoesaemich geerelidh sivilisasjovne; saemich edtjin bijjene vaeresne, vuelnie vuemine årrodh. Ij naan vihties årromesijjiem utnedh, ihke johtetjalmetji «primitijve» jielemevuekide gorredidh. Dam politihkem gohtjedin «*Lapp ska vara lapp*». Dah saemich mah idtjin bäätsojne berkich, dah jis barre daarojne ryöknesovvin.

Nöörjesne jis voejhkelin gaajhkide saemide tjihtedh jijtsh vuekieh, kultuvrem jih gielem sliejhtedh, eens daarojne sjidtedh. Seamma goh Rassjan kommunistihke reeremen vuajosne, Nöörjen sosijaale-demokratihke reeremen åejvieuilmie lij gaajhkide seammaleejejs giehtjedidh, seamma haamose sjiehtedidh.

Dotkedh veele goerehtidh, vuartasjidh jih giehtjedidh naan joekoen sjiere aamhtesem, aatem vuj fenomeenem. Faagediejvese mij buerkeste universiteeten-, jolleskuvlenbarkiji darjomesh.

Dotkije – almetje mij joekoen goerehte jih giehtjede naan aamhtesem. Siejhme lea dagkeres almetjem guhte universiteetine, jolleskuvline barkeminie dotkijinie gåhtjodh.

Eepose: (Greeken gieleste, *soetestimmie*), vaajesh mah dovletji utniejin laavlodh. Daamhtaj maavvehke-vaajese lea. Åarjelsaemien hearra Anders Fjellnere (Fiellere Aanta), aktem buerie vuesiehtimmiem bæjkoehi, darhkan dihte beagkoes *Biejjen baernien såangoe*. Dih-te hov lea dagkeres maavvege-vaajese mij åtna staaalehke ålmam

jargesne, vihties rytmem/tsaepmemem átna, jih dieves soete hov lea aaj (dieves lea ihke jijnje deahpede, jijnjh almetjh buerkeste, jih guhkies jih guhkiem Leah fealedeminie).

Homere lea álmaj guhte beagkoesommes Greeklaanti eeposidie tjaaleme, nov goh dihte *Illiaden* jih *Odysseen*, medtie 750 Kristusen ávtelen. Daej eeposi váaromisnie lea dihte Troja-dáaroo, jih Illiadesne joekoen tjielkeste dovletji gánkaj jih báeries jupmeli rijtemh

Konnotasjovne: Mojhtese/assosiasjovne mij naan joekoen baakoste vuj raajesistie báata.

Kröönika: hov lea lidteratuvren sjaangere gusnie histovrihke daehpa-dimmieh ryöknesávva jih tjaelije dejtie lahteste *kronologijen* mietie.

Kåserije: lea daamhtaj ironihke vuj aaj luste lahtese. Baakoe báata franskegieleste [causer] *gupmerdidh*, *soptsesidh*. Njaalmeldh sjaangerine sjidti, ihke lij siejhme stoerre almetjedáehkiej uvte dagkerh teeksth lohkedh. Daelie hov daamhtaj raadijovesne kåserijh sedtieh.

Mytologije greekingieleste aaj báata [mythologia] soetestimmie, báeries daajroe, soetestidh. Jih baakoe tjuvtjede ovmeese áálme-gemojhtesidie, myjhtide jih soetide. Daamhtaj daej soetine lea naan mubpieaajmoen væhtah. Jih voejhkele veartenem jih almetjevoetem buerkiestidh dehtie muhteste.

Muvhtene *mytologije* aaj tjuvtjede dotkemesuerkiem gusnie tjöönghkieh, giehtjedieh jih tjielkestieh dagkerh soeth, myjht jih áálmehmojhtesh (nov aaj mytografijine gohtjesávva). Mohted-

immien mytologije gâavnese ovmese dotkemesuerkine, nov goh religijovne- historijen, âålmehmojhtesinie, jih antropologijine.

Prosa: (Latijnen gieleste, [prosa] riekte [oratio] soptsestidh) Hov lea eepihke vaajestimmien âejviesjangere daaletji litteratuvresne. Dah göökte jeatjah leah lyrihke jih draama. *Prosam* gâarede juekedh ovmesinie daltesinie, nov goh saakeprosa, jolle-prosa jih vuelieprosa. Siejhme faageteeksth leah saakeprosa, gosse sisvege lea vihkielâbpoe goh haemie vuj «stijle». *Jolleprosa* hov jeehtin jih anje jiehtieh dejpeli tjaebpieslitteratuvren bijre. Jih *vuelieprosa* lea teeksth gusnie njaalmeldhgiele vihkeles dirrege lea, ihke lihkebe lohkijasse buakta.

Romaane: Lea guhkies, vaajestamme soptsese mij eeremasth gærjine bertedâvva. Muvhten aejkien aaj lohkemeraajrojne vâhkoeplærine.

Siejhme lea ahte buerkeste naan almetjen/almetji jieleme, åssjalommesh, damtesh. Mohte daej biejjiej romaane-sjaangere lea maaje vijriedovveme.

Sjaangere/ Tjaalehsuerkie: (Franske gieleste: *aarhte*, *dâehkie*, sâarhte. Daelie buerkeste lidteratuvren suerkieh) Tjihpieslitteratuvren âejviesuerkieh leah; epihke, lyrihke jih draama.

Væjloe – tjielke; eens; riekti; genuijne.

VOESTES BOELHKE

Ovmese tjaalehsuerkieh

Anders Fjellner. Guvvie: Lotten von Düben.

Eepose

Anders Fjellnere (1795-1876), lea áarjelsaemien hearra guhte daelie jijnjemes mujhtiejibie ihke saemiej sjugniedimmie-eeposem bæjhkohti. Vaajese *Biejjenbaarnien såangoe jeahnaj eatnamisnie* lea guhkies dieves vuelie mij buerkeste guktie saemich leah Biejjen minngie-boelvieste sjædteme. Jih ahte utniejibie nænnoes soenh mestie maehtiejibie garmeres årrodh. Fjellnere jehti ahte lij voesteges aekien dam vaajesem govleme Torne-dajven ålmeste, Leuhnje, noerhte-Sveerjesne. Mohte jehti satne jijtje aaj maanabaelesne, áarjelsaemien dajvesne, seammaleejns vaajesh jih vuelieh govleme gåabpatjahkh Biejjenbaarnien jih Biejjenieften bijre.

Biejjenbarnie vaajesisnie leah gielediejvesh dovne áarjel- jih noerhte-saemien gielijste, jih muvth aaj suemiengieleste. Fjellneren tijiene hov jijnjesh universiteetesne åålmehvaajesijstie eadtjaldovvin. Jih goh Fjellnere lij Uppsaalesne lohkeminie dellie suemien learohkigujmie áahpenadi

Anders Fjellnere hearra-ööhpehtimmiem áadtjoeji Uppsaalan universiteetesne, jih mænngan ööhpehtimmiem illeme dellie Kaaresovvenisnie barki Noerhte-Sveerjesne, veele dej beeli goh Lars Levi Læstadijuse aaj hearra desnie. *Læstadijuse badth kristeles sjieresuerkien ávtehkinie sjidti, dovne saemide jih kvænide.* Mearan Fjellnere sov fuelhkine Suersese juhti. Desnie maaje jijnjebe åålmeh-vaajesistie eadtjaldovvi.

guhth lin eadtjohkelaakan suemien nasjovnaale-eeposem tjaelieminie, jih nimhtie Fjellnere sov soejkesjine aatskadi, saemien sjugnedimmie-myjhtem aaj vihtiestidh. Seamma vuekine goh Elias Lönnrot lij suemien naasjovnale-eeposem *Kalevala* dorjeme, Fjellnere deajvoehti teekstem mij Leuhnjeste govleme, Torne-saemien dajvesne, jih dle lissiehti vaajesh mah govleme altese maanabaeleste, Hierjedaelesne, jih nimhtie jis sjidti dihte beagkoes saemien naasjovnale-eepose *Biejjie-baernien sãangoe Jeahnaj eatnamisnie*. Vãaroemisnie lea dovletje myjhtihke diejvesh mah soptsestieh guktie Biejjiebaernie buektehte Jeahnanejtem vitnedh, jih dellie maa åadtje dejnie tjiptedh. Dej maanah Leah saemiej maadteraah-

kah maadteraajjah, jih nimhtie hov saemieh maechtieh bajjehtidh sijjen laahkoeveadtah eevre bãastide biejjieahtjan.

Fjellnere ojhte lij tjiehpies vaajes-tæjja, guktie teekste dan dieves jih veljie, jih baakoeraajesi vihties jievkehtimmiem. Veele dan sjieken muvth dotkijh idtjin laatjkenh daate naan vøjloe saemien åålmehvaajese lea, juktie ååpsen buerie jih tjaebpieslaakan haemiedamme! Dan åvteste idtjin Fjellneren vaajestimmiem dâhkesjadth altese jieledebiejjine. Mohte daelie saemieh altese vaajestimmiem heevehtieh, jih Anders Fjellnerem gotnjesjibie saemiej Homerine.

Saemiej åålmegebiejje jih laavlome:

Goh Isak Saba, saemiej voesteges lichtsege stoerredigkesne, 1906-este 1912-ese, saemien plaeresne *Sagai Muittalægje* 1906-esne saemiej nasjovnaleaavlomem bæjhkoehiti, dellie desnie aaj saemiej myjhteladtje bæeriesvuekide tjuvtjedi. Daate lij histovrije mij sutnjien åehpies sjædteme Otto Donneren gærjeste *Lappalaisia lauluja*, suemien- jih teevetjegielesne beertesovveme, 1876:esne. Aerebistie Saba lij plaeresne jeahteme (*Sagai Muittalægje* nr. 11, 1.6.1905), ahte saemiej eepihke vaajesh lin ovnohkens sutnjien eannan lij Fjellneren laavlomh Donneren gærjesne lohkeme, Saba aaj lissede man vihkeles lea gosse daelie laavlomidie (vihth) åehpies sjædteme, saemieh eah gæssie åadtjoeh dejtie åajaldehtedh goh! Dan sjeiken Saba veelji daam histovrihke våaromem altese nasjovnale-vuelesne, saemide haestiedidh edtjin garmeres jih voerkesisnie reeremefaamoj unniedehtemem, assimilasjovnepolitigkem jih daaroehthimmie vuastalidh. Jih jiehtese dan Saemiej laavломisnie lea; eah gæssie fæjjoeh gelkieh *beavvi bártni nana nálli*, biejjien baernien nænnoes boelvide, daanjiahtjedh, jis barre ietniengielem gorrehtibie jih maadtoej baakoeh mijjese mujhtiejibie: Saemiej eatneme saemide!

(Gærjeste *Biejjen baernie – Sámi Son of the Sun – Beavvi bárdni*, Harald Gaski 2003)

Biejjen niejte

Biejjebaernien vaajesen lissine, jijnjh vaajesh aaj Biejjen niejten bijre Fjellneren njaelmeste daejriejibie. Myjhte daej soeti våaroemisnie soptseste Biejjeniejte altese jaamemen mænngan annje lea Saepmesne vaanterdeminie jih altese ealoe satnem dåerede. Gosse lea fahkoes dle ij almetji tjelmide vååjnoes, mohte gosse lea åerieminie dle maahta gåabpatjahkh niejtem jih ealoem vueptiestidh. Jis naan kaarre dellie niejtem aajhtsa, jih buektehte Biejjeniejtem faerhmiestidh jih tjuvliestidh guktie fahka, dle niejtem jih ealoem aaj åadtje. Mohte tjoevere aaj vuesiehtidh ahte vissjeles almam lea – jih Biejjeniejten raajemh jih råaresjimmieh goltelidh.

Akte vuelie soptseste guktie ikth lij naan aeblehts rávva guhte Biejjienieitem vueptiesti goh lij áerieminie, mohte mænngan lij niejtem vitneme dle sluvvies laakan dáemiedi jih slaerviedisti goh edtji riehpem gaptjedh – guktie Biejjieniejte lij satnem stilleme dam darjodh. Aeredslåávnedden, gosse biejjiaemtjie riehpemem tjirrehte, dle Biejjieniejte hojjesje: «Å, tjidtjemen aahtjemen tjelmieh vuajnam», jih dallah láavthgæeteste geasalgávva jih gaatole. Aeblehts alma dallah niejtem jih ealoem biestele, mij lij maahteme altese eekine sjidtedh barre tjuvlien jih faerhmiestimmien gavvhtan.

*Båassjoen baalte vealan gâetesne
Biejjien-niejte, Njaeviesietnie
Sæjloes löövles jjiemistie
Haeledeminie jeatja sæjjan
Sæjhta Raerien-aehtjiem vuejnedh
Biejjiem åhtsa, altese aehtjiem
Hovregallesh, jotni fæjjoe
Jaemieaajmoem vuertieminie,
Båassjoen baalte vealan gâetesne
Biejjien-niejte – Njaeviesietnie*

(Sjiehtesjamme vaajesistie *Biejjien-niejten sealadimmie*, 2005: *Åvtese jåhta – åarjelsaemien tjaalegh jih tjaalegh åarjelsaemien*. DAT, Guovdageaidnu.)

Anders Fjellner föddes i lä av Länsmansstenen [...] Vid *aernie*, eldstaden, lysnade han till sagorna om soldottern. Hon skall en gång ha överbringat renen till samerna och lärt dem att tåmja och mjölka den. I sagan hette det också att man än i dag kan få se henne sitta på fjället i solnedgången. Den som då lyckas smyga sig fram till henne osedd och omfamna henne har sin renlycka gjord. En gång upptäckte Anders henne och hade så när lyckats med konststycket att sluta henne i sina armar, när han snavade i det avgörande ögonblicket och väckte henne. Då var hon med ens försvunnen!

(*ABC bland fjällen – Nomadlärarinnan Sigrid Rutfjäll berättar*, Bo Lundmark 1990)

Saemiej laavlome

*Nuelesne dan elmien jissien
vååjnesh saemiej eatneme lea.
Vaeriej duekesne guevtelh vaajjah,
våaroen tjielke jaevrieh vååjnoeh.
Dalvesh, vaerieh, vaartoeh, vuemieh
alnadahkh elmeden vööste.
Johkh vijtjeldieh vuejtieh sjuvviah.
Vaartoeh, gaejsieh, njiemehtje-spaenjeh
tjåadtjoeh vøøste mearoem.*

*Daelvege goss' vähtjadahke
tjuatsa, elmie, gåaltoeminie.
Läjhkan saemien-boelve eahtsa
jijitse barkoeh, årroeh-sijjeh.
Fealadäjjam aske tjuavka,
goeksegh buelieh, naestieh gijkieh.
Bovtsen kraaje sermiej sisnie,
jaevrieh vaegkieh govloeh sjuevrieh,
gierehtsh råantjoeh daelvege.*

*Giesege goss' biejjie guaka
vaerieh vuejtieh jaevrieh klienjeh.
Mearoeh jaavretjh, baaroeh guedtieh,
klienjesne dah gøølijh vååjnoeh.
Tjaetsien-ledtieh dah aaj klienjeh,
johkh goh silph dah vååjnoeh gelkieh.
Aajroeh kljkieh aajroeh klienjeh,
almetjh aavoem almetjh juejkieh
stoerre jeanoem våålese.*

*Saemien eatneme jih saemieh
eah leah annje jaavoelamme.
Fåjjoeh tjuvrieh åsesiestäjjah
faelskies skaejhvieh skaehtie-fävhtah.*

*Vyörtegs veaksehks saemien boelve!
Vyörtegs raffies saemien boelve!
Ij naan dåara saemiej gaskem,
ij naan virre galkasovveme.
Raeffie saemien boelvesne.*

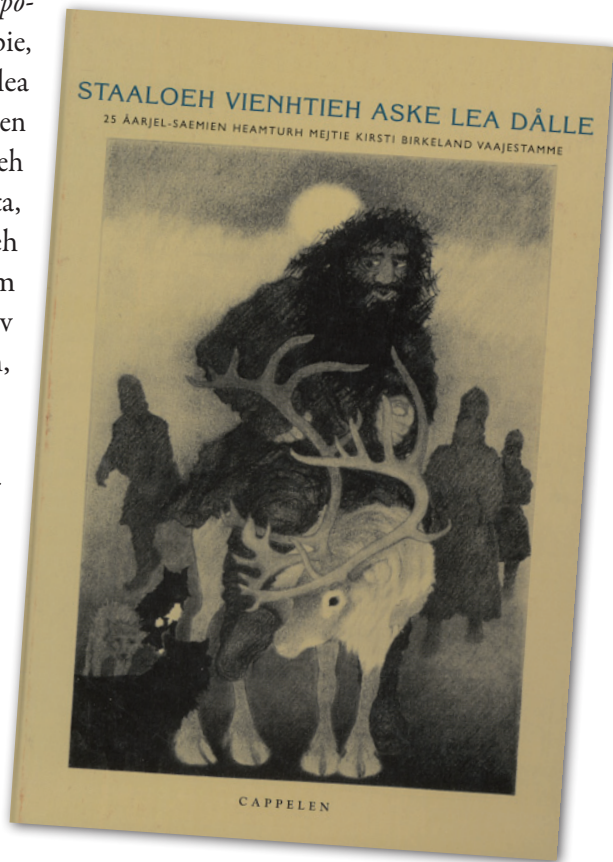
*Dovletje lea mijjen maadtoe
miedtiejidie baajhtestamme.
Mijjeh aaj, viellh vuastalibie
vueliedäjjah tjimkes-laakan!
Biejjen baarniej veaksehks maadtoe!
Eah edtjh datnem fäjjoeh nähkehtidh,
jis geehth jijtjedh gullie-gielem,
mājhtah maadtoen bihkedassem:
Saemien eatneme saemide!*

(Ella Holm Bull, åarjelsaemiengielese vaajestamme)

Iemiealmetji heamtuvrh, trickster tales

Gosse iemiealmetji heamtuvri bijre soptsestieh, njaalmeldh kultuvri soeth veartenen bijre, dellie daamtaj *tricksteri* bijre govloe. Dagkarinie heamtuvrisnie æjviepersovne/trickstere dagke lea almetjeligke vijre (*antropomorfisme*), nov goh njæemele, riepïe, siejpe, duvrie jnv. Jih muvhtene lea faamohks persovne, mij lea joekoen maechteles, kaanne næjtienfaamoch åtna jih mubpie veartanistie båata, guktie almetjh dovne våavkasjïeh jih gutnedïeh. Saemiej gaskem utniejïbie dagkerh tricksterh nov goh; staloeh jih saajvh, aelïeh, tromph jnv.

Trickstere maahta ovsåahtan jåab-pïne årrodh, skaadtje mij barre lyjhkoe faerhkïedïdh, jih goerpe mij daamtaj ovlæhkoe jïjtsasse buakta. Mohte muvhtene dihte trickstere lea tjålhpoe persovne, mij dæmede rïekte kultuvren

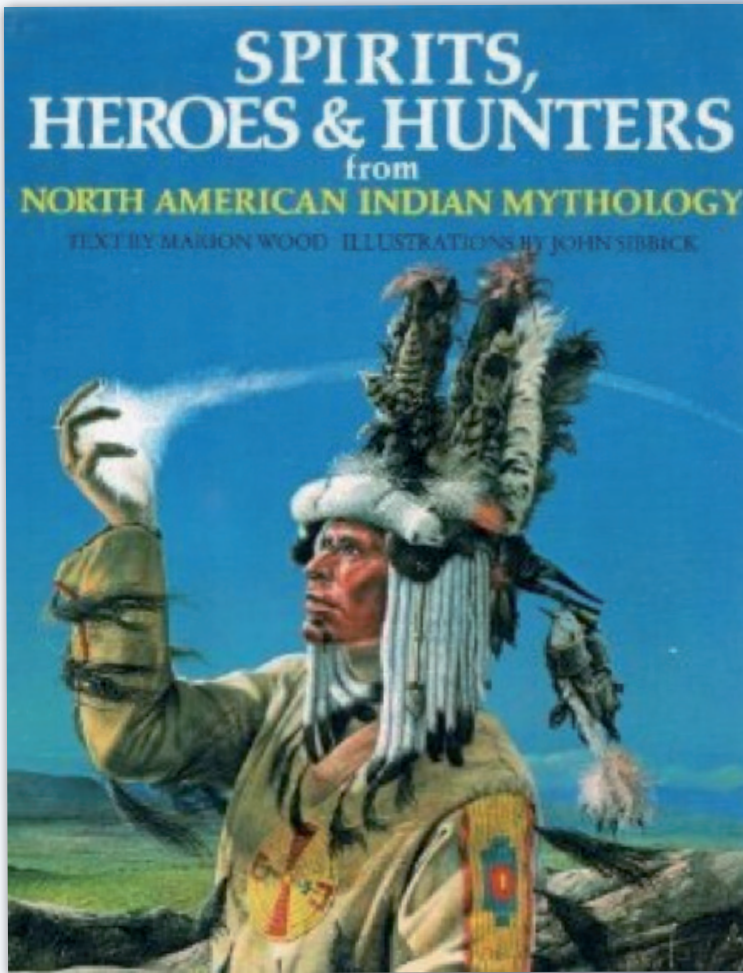
vuekiej jih sosijaale njoelkedassi vööste – guktie siebredahken sådta-rassjine sjædta ihke suelede, gielkerde jih bævva, jih ij guktie gænnah kultuvren dåajmijes vuekieh seatedh. Læhkoes jalhts maaje veerehks dellie jáabjoe aaj, guktie gåarede dam neerredh.

Iemialmetjh dagkerh heamtuvrh soptsestieh lustestallemen gaavhtan, mohte aaj leerehtimmien sienten. Dållen bijre tjahkan soptsestalleminie, vuj maanide leerehtidh jih mujhtiehtidh jiermegs jih dåajmijes årrodh. Siejhme dagkarinie heamtuvrisnie trickstere lea vaanterdeminie, mij joem deahpede, jih dihte jis trickstere barre jáabjoelaakan vuj baastoeh dæmede guktie minngemes dellie lustes-laakan vuj isveligke goerpede. Nimhtie hov almetjh tricksterijstie lïerïeh, negatijve vuesiehtimmijste, guktie edtjeh buerebe bearkadidh. V.g saemïeh dagkerh soptsestimïeh utnin mah buerkiestïn; guktie edtja dållem eensï biejedh; ahte tjoevere eensï gætïem ryøjredh dælvïen åvtelen; ahte tjoevere sjeavohth årrodh göölemisnie, jnv.

Jöömmetji-sealoe

Muvhth tricksterh våájnoeh göökte joekehth almetji meanoeh aktine. Akte bahhas bielie jih akte buerie. Åarjel-Amerïjhkesne soptsestieh trickstere-jöömmetji bijre, jih eevre guktie saemïej heamtuvrine Njaeviesïetnien jih Hatsvesïetnie bijre, dihte akte barre irhkele jih stadtjoe steallede, mohte dellie læjhkan minngesne gujht hijven gåarede gosse dihte mubpie sov boerehks mieline vitnie. Bene dah jis tricksterh mah utnieh jöömmetji-sealoe daamtaj leah guektien-tjoelen aaj, guktie ålmaj jis maahtha nåajsan sjïdtedh jih baersïeldidh.

Daaletji iemïealmetji lidteratuvresne gååvnese jïjnïebh tjaelïjh mah leah trickstere-heamtuvrijstie eatjaldovveme, nov goh Paula Gunn Allen, Louise Erdrich jih N. Scott Momaday, Amerïjhkeste. Mary Ailonieida

1800-lâhkosne jijnjh heamtuvrh tjöönghkin Noerhte-Amerijhkan indijaaneri ovmese tjiertijste. Dehtie materiaaleste vââjnoe coyote lea âehpies trickstere abpe Noerhte-Amerijhkan mietie. Åarjel-Amerijhkesne riepïe dihte, mohte siejhme aaj gaarenasse, tjetskie, njâemele, voerhtje jih hievnïe tricksterine giehtjedïn Noerhte-Amerijhkan indijaaneri gaskem.

Somby, Samuli Aikio, Kirsti Palto jih Gaebpien Gåsta leah naan åehpies tjaelijh Saepmeste mah gåarede bajjehtidh tricstere-sjaangerisnie tjaaleme.

Myjhte/ myte lea greekengeieleste geaseme baakoste «mythos». Daate baakoe lea seamma goh soptsestimmie, siejhme lea dam baakoem nuhtjedh båeries soptsestimmiej bijre mah buerkestieh dovletji jupmelefaamojde jih maavvege åejviealmetjem. Daaroengielesne hov lea siejhme jiehtedh dihte jis barre myjhte – juktie ij leah saetnies soptsese.

Eepose lea lidteratuvresuerkie gusnie soetem soptseste vihties jievkehtimmien haemesne. Aerpievuekien mietie eepose lea vihties rytmine vaajestamme ihke aelhkebe dellie dam mujhtedh, jih vijriebasse soptsestidh. Hov lea båeries lidteratuvresuerkie mij evtiedovvi åvtelen tjaaleldhkultuvre dan vijries sjidti.

Homere lea ålmaj guhte beagkosommes Greekelaanti eeposidie tjaaleme, nov goh dihte Illiade jih Odysseen, medtie 750 Kristusen åvtelen. Daej eeposi våaroemisnie lea dihte Troja-dåaroe, jih Illiadesne joekoen tjielkeste dovletji gånkaj jih båeries jupmeli rijtemh.

Vaajesh jih vuelieh

Vaajesh leah gujthh stööremes boelhkem daaletji saemien lidte-ratuvresne. Saemien tjaelijh kaanne utnieh dihte vaajese, vuj tjihtese, vuelien haamoe mujhtehte. Nimhtie badth saemien njaalmeldh aerpievuekie vijriebasse guedteme tjaelemen tjirrh, jalhts nov vuelie mahte dässjani daaroehtemen nuelesne jih kristelesvoeten biehtedimmeste.

Jijnjemes saemien vaajestæjjah aaj leah gaavneme vuekiem jijnjebelâhkoen politihkem vuastalidh vaajesi tjirrh. Åenehks raajesi gujmie, baakoeh maectieh saajrohth domtesh buektedh, aejvierdimmiem tjielkestidh, måariem döömedh. Seamma vuekien aaj gåarede aavoem jih geriesvoetem olkese buektedh. Veele seamma guktie joejkijh jiehtieh vuelien bijre.

Joejkemen bijre

Båeries åarjelsaemien aajja, man nomme Kristoffer Sjulsson, hov nimhtie joejkemem buerkiesti naan daaroen dotkijasse:

«Joejkedh – hov lea vuelieh laavlodh, dah leah laavlomh mah saemieh vaajes-tieh. Dah laavlomh leah almetji, juvri, vaeriej jih jaevriej bijre. Dagkarine laavlo-misnie lååvlije melodijen tjirrh buerkeste guktie åtna naan almetje lea, vuj guktie naan aate lea, jih aaj jijtse damtesh dan almetjen muhteste, vuj mojhtesh mah leah gåaskoehamme gosse dastege naan almetjem vuj aatem måjhtije. Vuelieh hov leah iktesth itjmies aajmojne lååvlesovveme. «Almetje guhte jijnje joejkeste jih tjööreste, dihte hov bueriesjugnedamme», akte saemienbaer-nie ikth jehti. Daejtie vueliej gujmie buerkeste geriesvoete jih soelkedim-

mie, aavoe, hâhkoe jih jaahkoe, mâerie, aassjoestimmie jih haadtoen-miele, nierredehteme, vaejvie jih haerhpies-voete. Melodije lea vihkielommes. Dihte gaajhkem buerkeste. Baakoeh eah ov man vihkeles, siejhme barre naan gille. Dej gujmie jis aamhtesem daejrehte, jih abpe tijen dejtie juvlehte.»

(Kristoffer Sjulssons minnen – Om Vapstenlapparna i början af 1800-talet. Upptecknade af O.P. Pettersson. 1979)

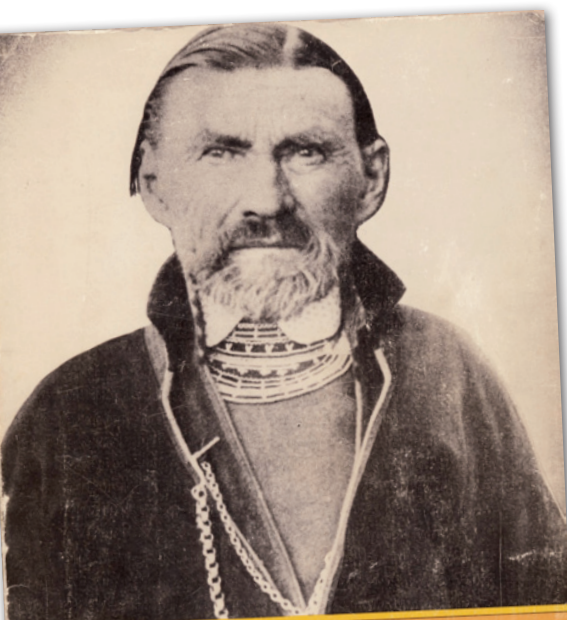
Jarkoestamme: Lena Kappfjell

Aejverde – sârkosne joejkedh

Gaebpien Gâsta lij bâeries jielemevuekine byjjenamme jih hujnesne vuaj-neme guktie jijnjebelâhkoen vuekieh jih voeth gietskebe geatskanamme altease almetji dajvide. 1970-lâhkoen minngiegietjen dellie altease maadtoen bâeries giesielaantide tjihtedin. Âadtjoeji vuejnedh maadtoen bissieda-

jvide, Madteraajjaj, aahkaj gaelmieh, derhviegåetieh, gööthsijjieh gabredehtin. Stoorre maaskijnajgumie murhkestin jih saedtien nuelesne gaatoeli gaajhkem. Gâatome-eatneme gabroji el-njuvvien gaavhtan. Dihte stueriedamme jaevrie orre nommem saemijste âadtjoeji, Biehtege, juktie almetjh vaaroehdidh veerehks dam jaevriem.

Gâsta altease domteside daehtie muh-teste vaajesine tjeeli, *Aejverde*, jih jis joejkemevuekide mujhtedh, dellie raaktan soptseste vuekiem mâerehks-ne jih vaejvine joejkestidh, *aejvierdidh* vuj *aejvierdalledh*.

**Kristoffer Sjulssons
minnen**

Nordiska museet

Aejverde

Jaavoelamme jeeluve sijth
 Sijti gaskem baalkah suvvielamme leah
 Otnerasen duedtie haajhpan eajtode
 aernhsijjeh eah gojkoe vââjnh

Laevie, mejtie mah vuajnah vaeride?
 Eatneme barre goh domtoe aejverde
 Njiemesjh spaenjeh vââjnoeh giknjeldieh
 Vaajjan johke ij gujht aavodh goh

Ammes guejmien faamoe tjuedtjele
 eatnemen vaajmoe baektjede
 Durrien johkh jeatjah otnjegem vualkeme
 Ruevtiemasth barsjine râavtasjeh

Guktie laevie, monnen mænngan tjelmieh vuejniah
 Geajnoeh doeh vaeriegaskem vijtjeldieh
 Ammes guejmieh vaeriah vaalmerdieh
 Tjoeverh sãn tjiehtedh gie viesjebe lea.

Nils-Aslak Valkeapääen beagkoes vaajese-raajroe *Ruoktu väimmus* (1990), *Mov veasoe lea mov vaajmosne* (2005), lea dagke teeksteboelhketje mij saemien daaletji lidteratuvresne veartenen mietie maaje guhkesmes jáhteme, jih almetjh dijpe me gaajhkene lehkesne. Jih daennie teestine jis bihkede seamma rijtemem goh jijnjebh iemiealmetjh abpe eatnamisnie damtete jillieveartenen eeke-njaahtjoen jih diedtelgimmien nuelesne. Guktie eatnemem kriebpesjamme jih njammeme, garre kontrastine iemiealmetji vuekiem eatnemem giehtjedidh, eevre goh sliekten jih gieries laevien vööste galka dâajmijeslaakan eatnamisnie årrodh. Nils-Aslak jis altese viellem, åabpam gihtjie /*Maam edtjem jiehtedh vielle/ maam edtjem jiehtedh åabpa/*, lohkh abpe tjiehteseraaj-

roem teeksteboelhkesne. Veartenen gaajhkine haerine, iemialmetjeh utnieh vihkeles sinsitniem laahkoestidh, juktie sliekten jih laahkoen veadtah siebredahkem nænnoste. Jalhts Gaebpien Gåsta mubpie almetjem *laevine* gohtje, dellie daejriejibie ahte jaarjelsaemien maahta dovne ovnohkens almetjem laevine lahtestidh, jis nimhtie damta. Jih gosse daajra Gåstan ektiesamien tjäänehtehteme lij tjarke, dellie hov maahta *laeviem* lohkedh goh barre mubpie saaman soptseste. Daate lea abpe saemiej-eatnemen tsiehkie. Ammes guejmieh, daaroech, bätiech mijjem tjihtedidh, gâatomelaanteste, maadtoen årromesijijste, hiejmeste.

Paulus Utsi jis eevre seamma tsiehkesne Gåstam soptseste, altese vue-line *Goahthu Eanan* (mij lea guektiengierts diejvesem juktie tjuvtjede dovne gâatomeeatneme jih gâatieneatneme, årromesijiem), jih vaajesinie *Dan guhkiem* soptseste aktine teekstine gaajhkh aamhtesidie jih streerhkiestimmide Gåsta lea altese vaajesegærjine buerkiesteminie. Säärhkoeh eatnemem, jaevride, gâatomelaantem laahpedh. Guktie saemieh båeries jielemevuekijste ovnohkens sjidtiech, jih «mijjen virre tjaatsalgávva/ mijjen giele ij vielie govllh/ ij tjaetsie sjovvh». Vuj Gåstan baakojne «Vaajjan johke ij gujht aavodh goh».

Paulus Utsi

Dan guhkiem

Dan guhkiem mijjen lea tjaetsie, gusnie guelie voejedalla
 Dan guhkiem mijjen lea dajvh, gusnie bovtse gååte
 Dan guhkiem mijjen leah boelth, gusnie vijrh tjiekedieh
 Dellie mijjen jearsoevoete eatnamisnie

Gosse mijjen årromesijjeh eah vielie gåvnesieh jih eatneme bittnehtamme
 - gusnie edtjiejibie die veasodh

Mijjen eatneme, mijjen jieliemassh leah gaartjanamme
 jaevrieh leah dolveme
 jeanoeh leah njååreme
 johketjh vaejviemielesne laavloeh
 Miehtjies guevtelh tjååhpedieh jih kraesieh boelnieh
 ladtetjh sjaavehguvvieh jih baatarieh

Gaajhke bueriem maam mijjeh libie åådtjeme
 ij lea vielie vaajmoelissine
 Dihte mij edtji mijjese buerine sjidtedh
 mearhkan sijse haavjoeji

Gierkeshke baalkah mijjen juelkide baektjiedieh
 Mijjen almetji raeffiesvoete
 vaajmoste tjyøre

Daej juhteles aejkiej
 mijjen virre tjaatsalgåvva
 mijjen gieie ij vielie govvh
 ij tjaetsie sjåvva

*Åvtese jáhta, DAT 2004.
 Jarkoestamme: Lena Kappfjell.*

Barkoelaavenjassh

- Gosse giehtjede saemien tjaelijh, dellie johke, jih eatneme vâájnoe vihkeles symboline saemien kultuvrese jih jielemevuakan. Eallan gærjesne vaajestæjja hov aalka jih orreje dan seamma Stoerrejohken baalte (Ella Holm Bull 2000). Ohtsedh man gellieh vaajesh lea johken vuj dasseme eatnemen bijre antologijesne *Ávtese jáhta*. Dierhkesth man ávteste nimhtie, jih mij soptseste.
- Giehtjedh Eallan vaajesh gusnie gijrejuhemem buerkeste, jih aaltoe lea suehpeds-laantese rahtjeminie (Ov-messie darjomes 2000). Tjielkesth guktie tjaelije alitterasjovnigujmie buektehte guvvie-didh ahte juhtielábpoe jáhta, nov guktie lohkiye aaj damta vaajmoë varkebe tjiektjeste. Jijnjebinie tjihtesinie alitterasjovnh gaavnah?
- Lohkh Nils-Aslak Valkeapäaen vaajese *Mov veasoe lea mov vaajmosne*. Guktie vienhth, sov vaajese annje buerkeste iemiealmetji tsiehkie daelie?

Joseph Fjellgren – kultuvri gaskem, gieli gaskem

Joseph Fjellgren göökte saemien kultuvrijstie. Jih dovne noerhtesaemien jih jaarjelsaemien soptseste. Sov voesteges tjehtese-gærjesne lea badth gaajhkide tjehtesidie göökte jaarjelsaemien smaareginie tjaaleme. Dam mij satne gohtje arjelsmaareginie, Plaassje/Hierjedaalien smaarege gieledotkiji teermine, aktene bealesne – jih noerhtesmaareginie, mij lea darhkan jaarjelsaemien gaskesmaarege, jih tjaalehvuekiem mij skuvline leerehtieh...

Daennie gærjesne lea murreds tjehtesh, jih sårkods tjehtesh, eovre guktie gærjan bijjietjaalege tjuvtjede. Damta persovneles jih saajrohth, ihke tjaelije jijtse damtesh jih vaejviejeh mijjine ektine juekede. Saajrohth aamhtesi bijre aaj tjaala, identiteete ohtsemem, aemielueseme laevien bijre, Gieriesvoeten sårkoe, noere almetjen baaverdimmieh, jih aavoe aarkebiejji doekoe.

ÅARJELSMAAREGE

Gie jeahta sjaevehtsvoetese
satne galga njaelmiem dahpijh,
Gie sargam gihtjie
gah dihte maahta aavosne arrijh
Govlijh mejtie sjaevehtsvoete soptseste,
Ihkuvevoetem gihtjijh
gåessie satne boelhkem vaalta
Gah dillie aejgien radtesn gaavnedien

Vaajesegærjeste *Föörhkedem – Tjearoem*, Baldusine, Oslo 2012.

NOERHTESMAAREGE

Mov almetje lea 70 jaepien båeries
Daelie satne lea yogam lierehtalledh
Sæjhta lieredh æjvieni nelnie tjåadtjodh
Mov aajja lij 60 jaepien båeries
gåessie lieri sygekeldidh
Galka pryövedh mij ovmurreds lea
Juktie dov aavtjoe besteles
Jis ij pryöv h maam akth
Dillie dov jieled e juktie baenehtsh aavtjojne
Im leah manne, manne leam besteles aavtjoe

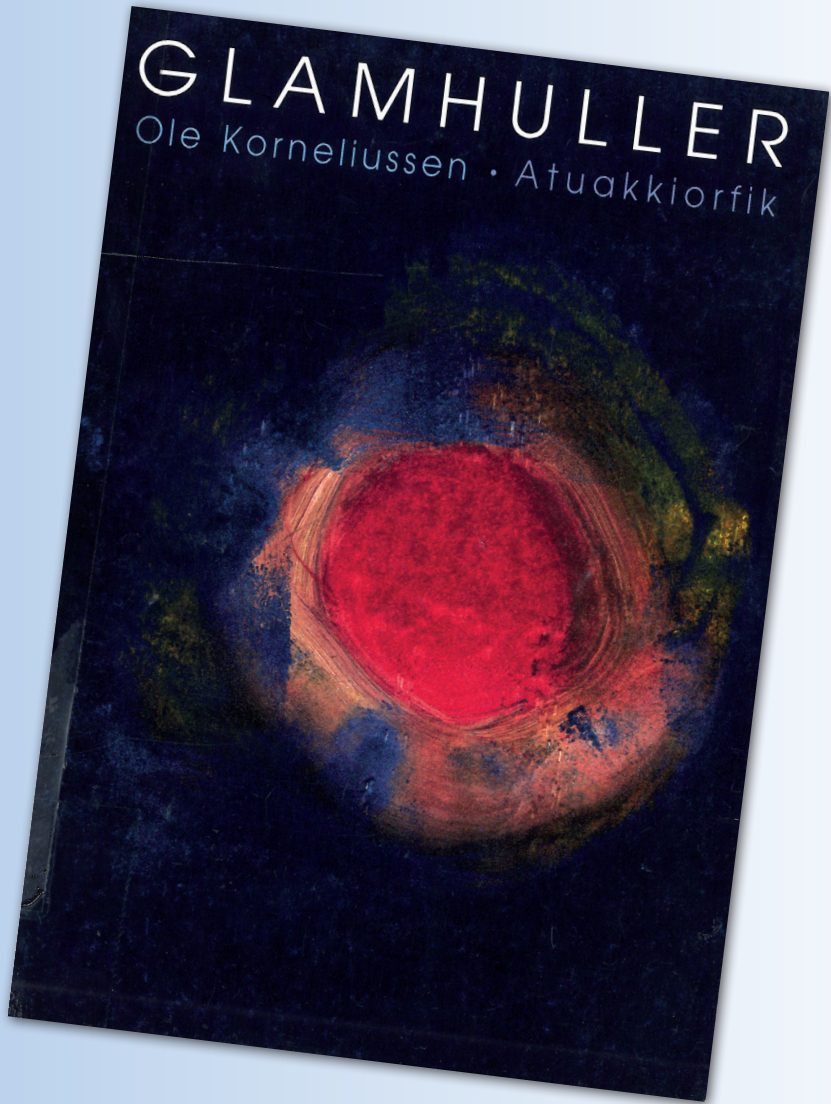
Vaajesegærjeste *Föörkedem – Tjearoem*, Baldusine, Oslo 2012.

Ole Korneliussen

Ole Korneliussen lea tjiēpieslidteratuvren tjaelije Krueneseatnamistie, *Kalallit Nunaat*. Satne lea tjaaleme dovne tjiēhtsegærjah, romaanh jih novellah. Sov romaanen åvteste, *Saltstøtten*, saelhtieplaassa, 2001:sne nemmehtovvi Noerhterijhki raerien lidteratuvrebaalhkesem åadtjodh. jærhkele...

Sov voesteges tjiēhtesegærja *Putoq* (raejkie) 1973:sne åålmehtovvi, jih maaje stuerebe gærjine evtiedi *Putoq nutaaq* (bealloeraejkieh) 1991:sne. Dah lin gåabpatjahkh Krueneseatnemen gielesne tjaaleme, jih daanske-gielese jijtje gærjide vaajesti , gærja *Glamhuller* bertedovvi 1993.

Ole Korneliussen tjuvtjede sientem mij jijnjebh iemiealmetji tjaelijh aaj tjiertestieh. Gosse njaalmeldh soetem tjaala, dellie ij vielie njaalmeldh aerpiegaeresne lea. Tjaelemen tjirrh soetem geerele, guktie ij vielie åadtjoeh vijriedidh, evtiedidh jih barre mojhtesisnie jieledh. Mohte Ole jeahta satne lea dagke vuekiem gaavneme daam dâeriesmoerem tjoevtedh. Jijtje lea daam dorjeme sov voesteges gærjeste. Goh naan luhkie, göökteluhkieh jaepieh vaaseme, dellie mäjhtaji sijhti gærjam jærhkedh jih vijriehkåbpoe vaajestidh. Daelie joe göökteluhkie vielie jaepieh vaaseme dan mænngan , jih daelie sæjhta gærjam ikth vielie jærhkedh, lissiehtidh vielie tjiēhtesh, jih dååjrehtsh. Ihke 1973:ste jeahtah noere ålman åssjalommesh Leah vyörhteme, jijnje lea dååjrehtamme, soetide jeatjhlaakan giehtjede. Dagke lij nimhtie saemien soeteståjjide aaj dovletji. Kaanne mijjen soeth, heamtuvrh, mojhtesh, vuelieh Leah stuerebe, dievesåbpoe sjidteme aalteren mietie. Mohte Olen tjoevtenje guktie gervedh njaalmeldh kultuvrem geerelæmman biejedh - tjaalegen minngiegietjesne oksem geehpehtidh; *to be continued*, jih soete jærhkele...

Romaane

Lea guhkies, vaajestamme soptsese mij eeremasth gærjine berte-sávva. Muvhten aejkien aaj lohkemeraajrojne váhkoeplaerine. Siejhme lea ahte buerkeste naan almetjen/almetji jieleme, ássjalommesh, damtesh. Mohte daej bieji romaane-sjaangere lea maaje vijriedovveme.

FÖR ARVET VIDARE

Intresset för konsthantverk för han vidare från mor och mor-mor. Även om Nils-Johan nu arbetar mest i trä och horn så har han planer på att utveckla

verksamheten till andra material. Se Nils-Johan Labbas egen webbsida.

Det är Härnösands stift i samråd med Luleå stift som

delar ut priset som instiftades 1947, hundra år efter biskop Frans Michael Franzens död. Franzén var biskop i Härnösands stift, som då även omfat-

tade nuvarande Luleå stift, mellan åren 1832 och 1847.

URBAN ENGVALL

Roman i rätt tid

Att Birger Ekerlids nya roman *De tvångsflyttade* kommer ut i rätt tid behöver ingen tveka om. Den handlar ju om samer och nybyggare som tvingas lämna sina hem, bland annat på grund av 2000-talets gruvboom.

Det är nästan så att samtidigheten med sommarens händelser i Kallak / Gällöck blir lite kuslig. Men kanske var det inte så svårt förutse vad som skulle hända.

I den här boken, som är tredje och sista delen i trilogin som inleddes med *Fattiga som de voro* och *Separatören*, har Ekerlid gått ifrån dokumentär-genren till förmån för den friare romanformen.

Ändå är det rätt mycket reportagekänsla över *De tvångsflyttade*. Det är ingen nackdel. Möjligen bara att läsaren titt-

som tätt stoppas upp och funderar på om detta har hänt och i så fall när och var. Eller, alltså, om det kommer att hända.

FOLKBILDNING

Och nyfikenhet, att vilja veta mer, är ju inte så illa. Jag hoppas att många läser den här boken, för den är folkbildning i god mening: förmedlar kunskap, skapar längtan efter mer kunskap och ger kött och blod åt utveckling och händelser vi tar del av via media.

Här finns mycket beskrivet som är väl känt, vattenkrafts- och gruveploateringar, och som drabbat och drabbar samer och andra. Det sätts in i sitt sammanhang: svensk kolonialism i Sápmi. Här berättas också om sådant som inte är tillräckligt känt eller av staten erkänt: tvångsflyttningen av nordsamer.

SVÅRT ATT FÖRSTÅ

Det avsnitt i boken som kanske berörde mig starkast handlar inte om sådant drabbande som går att tydligt se, uttrycka, mäta, prissätta.

Kraftföretagets representant, i skjorta och slips, sitter i Sara Johannas (82) kök för att förhandla om ersättning. Sonen Arvid ror tjänstemännen tillbaka över sjön när förhandlingen med Sara Johanna har strandat. Representanten måste ställa en fråga till Arvid (sid 9):

"Hur i hela fridens namn kan en människa som har gått ige-

nom så många umbäranden och svårigheter vilja klamma sig fast på detta sätt? Vore det inte enklast att få en summa pengar och lämna alltihop. Bo modernt?"

Arvid vilade en stund på äromna, lät båten glida och fixerade männen med blicken.

Se er omkring. Sjön. Fjällen. Gårdarna. Ängarna. Skogen. Djuren ..."

Han talade långsamt och rösten darrade när han med en svepande handrörelse försökte beskriva landskapet med några kantiga ord.

"Detta är hennes hem. Skat det vara så svårt att förstå?"

URBAN ENGVALL

De tvångsflyttade. En roman om samer och nybyggare som tvingades lämna sina hem. Författare: Birger Ekerlid. Konstnär: Tomas Colbengetson. Ekerlids förlag 2013, i samarbete med Gaaljöje och med stöd av Sameetinget

Romaanesne gåarede daaletji politihke aamhtesh gietedalledh, raaktan dokumentaarine haemiedidh, mohte læjhkan tjiekedidh fiksjoynen duekesne. Ij Leah vihties soptsese, mohte mahte.

Muvhth tjaeljih nuhtjedieh deahpadimmieh, jih persovnebuerkiestimmieh jijtsh jieliemistie, guktie lohkiye damta biografijine lea. Læjhkan tjaelije maahta bajjehtidh, aeh – barre fiksjoynen lea. Jih ibie gæssie åadtjoeh daejredh mij lea saetnies, jih mij lea barre vaajestamme.

Tjaeljih mah tjaelieh histovrihke romaanh, jijnje goerehtieh histovrihke gaaltijh, jih maectieh hivstovrihke deahpadimmieh buerkiestidh dan veele guktie damta soptsese lea vihties. Jallhts nov åejvielpersovne dagke vaajestamme.

Muvhth saemien romaanh gååvnesieh, mohte ij ov man gellieh, jih ij åarjelsaemien gielene gænah. Naan gille noereromaanh noerhtesaemiengieleste jarkoestamme, nov goh *Saaran gærja*, Siri Broch Johansen, *Aigine Lavra* – *Giesie Basseghppesne*, Torkel Rasmussen (aaj tjoejegærjine gååvnese) jih *Tjaebpemes aeredslååvnedn*, Elle Márja Vars.

Voesteges åarjelsaemie guhte romaane tjeeli hov lij vissjeles gieledotkije jih dagke jijnjebe åehpies sov gielebaakoen åvteste, enn goh tjiehpieslidteratuvren tjaelijine. *Mitt lassokoppel*, 1962, Erik Nilsson Mankok.

Novellah

Novella lea åenehks vaajestamme (fiktijve) soptsese, gusnie daamtaj barre aktem daehpadimmiem buerkeste. Novella maahta åenehks årrodh ihke ij ov man jijnje heannede (barre *akte* deahpadimmie, *akte* bijjietsiehkje, jih *akte* gieltegs siente), mohte aaj maahta gellieh deahpadimmieh buerkiestidh, guhkies aejkien doe-koe, mohte dellie barre vihkielommesem soptsese jih ij guktie gænnah seamma veele buerkiestimmieh, damtesistie, almetji åssjalommesh jnv. goh romaanine.

Boccaccioen tjåanghcoe vaanterdimmiessoetijste *Dekameronen* 1353, lea gohtjesovveme voesteges novellatjåanghcoe gæssie. Guktie maaje daate sjaangere lea aaj voestegesiereste njaalmeldh tjaalehsuerkijste evtiedovveme. Åarjelsaemien dajvine utniejibie jijnjh dagkerh båeries soeth mah mujhtiehtieh *Dekameronen* soetide.

Giovanni Boccaccio (1313-1375) lij Italijeenske tjaelije, italijeenske provsam evtiedi, jih voesteges daaletji novellistine ryøgknesåvva.

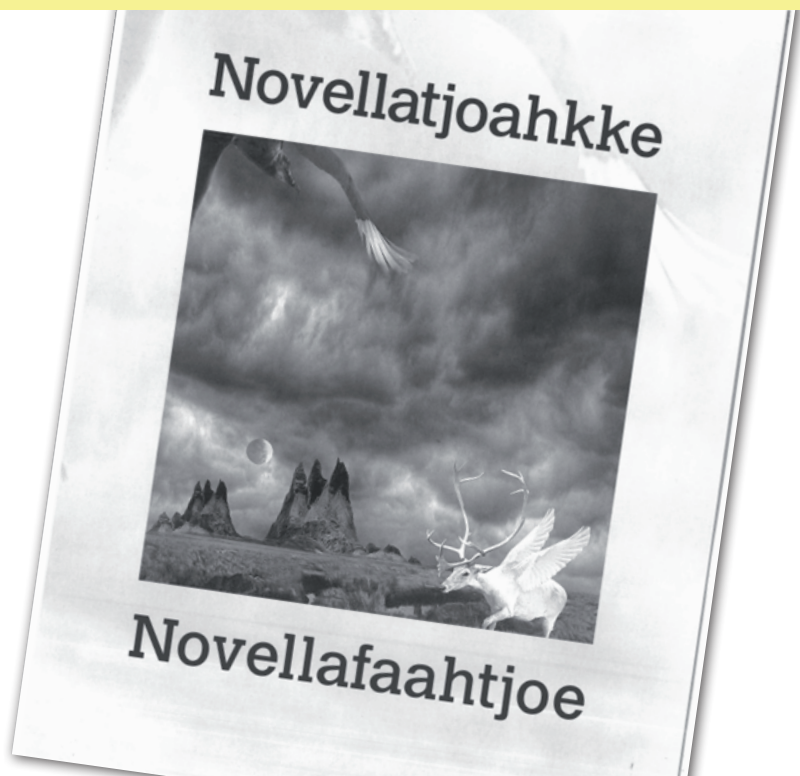
Aelhkemes buerkiestidh guktie siejhme novella vååjnoe. Ihke åtna naan sjieremierhkh:

- tjaelije buerkeste vaenieh almetjh
- novella lea åeniehkåbpoe romaaneste. Gåarede dam lohkedh aktine bodtine (akten tæjmoen mieresne)
- lea siejhme gaskoe deahpadimmesne aelkedh; *In medias res*,

barre dallahmasten riekte heannadimmesne aalka.

- siejhme aaj åenehks bodten æjkie-mieresne heannede, aktine sijjesne
- åtna *aktem* gieltegs bijjietsiehkiem, vuj järkeletsiehkie tjaalegen minngiegietjen
- daamhtaj jijnjh allusjovnh novellesne
- jih rihpeldihkie minngiegietjine orreje. Lohkije åådtje jijtje fonterdidh jih tjielkestidh, guktie dellie...

2010, saemien gielemoenehtse novella-gaahtjedimmiem bæjkoehtin, saemien noerh evtiedidh lidteratuvrieste eadtjoestidh jih aatskadidh. Jijnjebh buerie novellah böötin kommiteese, guktie mieriedin gaajhkh dejtie tjåanghkan, aktine plaerine åålmehtidh. Š-nommerisnie 2010, noereplaerien sisnie sjiiere lissieplaerine beajasovvi.

Barkoelaavenjasse:

- Lohkh *Laadth-möörjeme* mij Jovvna-Ánde Vest lea tjaaleme.
- Naan allusjovnh desnie gaavnh? Giehtjedh guktie Jovvna-Ánde novellan njoelkedasside dáerede, vuj böörhkie.
- Ohtsedh naan jeatja novellam maam jijtje lyjhkh. Guktie gáarede jiehtedh ahte daate lea novella. Naan allusjovnh vuj jeatjah sjiere-mierhkh gaavnh? Soptsesth maam tuhtjh dan soptsesen bijre.

Draama

Lidteratuvresuerkesne mij gohtje draama lea dovne teatere, laavlometeaatere jih svihtjguvvie/filme. Teaatere lea guhkiem joe saemide vihkeles orreme. Dagke lea nimhtie ihke soetestimie lea gaajhkh iemiealmetji báarasommes gaskestalleme-vuekie.

Tjiehpies soetestäjäh hov lin vyörtegs saemide, ihke luste dejtie goltelidh, jih medtie seamma beagkoes almetji gaskem goh daaletji filmenaestieh. Gosse tjiehpies soetestäjäh goltele dellie aelhkebe aaj dam soetem mojhtesasse biejedh. Jih dej beeli goh saemieh idtjin lih annje aalkeme tjaeledh, dellie soetestimmie lij aajne vuekie mijjen maahtoe, histovrije jih aerpievierhtieh vijriebasse vedtedh.

Teaterebiehkie «Elsa Laula» lij ektiebar-koe Åarjelsaemien, Noerhte-Trööndelagen jih Nordlaanten Teateri gaskem.

Åarjelsaemien teatere

Medtie golmeluhkie jaepieh vaaseme, 1985, mænngan naan aajjah aahkah räärestallin, guktie jis gåarede saemien gieles jih kultuvre gorredidh jih evtiedidh. Maanah tuhtjeh luste TVem giehtjedidh, jih destie aaj guassjalin. Bööremes vuekie maanah, noerh jaksedh lea tjelmiej jih bieljiej tjirrh. Jih dellie Åarjelsaemien teaterem tsagkin. Voestes jaepiej naan båeries aajjah aahkah nöörjen jih sveerjen raedtesne fealadin, amatööreteaterine. Jaepiej doekoe teatere lea stueriedamme, guktie daelie nasjovnaale staatusem åádtjeme. Måefesne, Nordlaantesne, åejviekontovrem utnieh, mohte galka abpe åarjelsaemien dajvem diijpedh,

Nils-Aslak Valkeapää joekoen eadtjaldovvi Japaanen kultuvrestit jih tjaalehvuekijste. Jih japaaneridie aaj satnem jih sov barkoe gotnjesjin. Beaivvaš, saemien nasjovnaale teatere, lea sov aajne teaterebiehkie, Jijsenåejvie jih nahkeregoeriije, vuesiehtimmine dorjeme. Teaterebiehkie lea tjamki japaanen teaterevuekijste aaj klaeriedovveme. Tjaebpies jih mojhteslaakan vuesehte Ailoen filosofihke vuekiem eatnemem jih almetji sijjie veartanisnie giehtjedidh.

Nöörjesne jih Sveerjesne. Noerhtesaemien dajvine göökte teaterh utnieh. Saemien nasjovnaalteaaterere, Beaivvaš, Guovdugeajnosne, Nöörjen bealesne, jih aaj Giron Sámi Teáhter, Sveerjen bealesne. Gåarede nov bajjehtidh ahte Áarjelsaemien teaaterere lyövlehkábpoediedtem guadta jih galka vijrebe jaksedh goh noerhtesaemien teaateridie, jalhts maaje unnebe lea.

Elsa Laula Renberg (1877–1931) hov lij staaehke jih veaksehke nyjse-næjja, mij buektiehtii jijnjem darjodh saemiej siebrietseegkemen jih räärestallemen gaavhtan. Saemiej jielemetsiehkies lin nääkebe goh daarocej, jih Elsa Laula Renberg guhte lij jollebe ööhpehtimmiem vaalteme (tsegkietnien ööhpehtimmiem utni, Stuehkeste) guarkaji ahte saemieh tjoeverin tjäängkanidh jih räärestalledh, maa guktie daaroen reeremidie govlehtehtedh. Gærjetjem tjeeli gusnie tjuvtjede man bäästoeh lea ahte daaroen bääntah áadtjoeh saemide tjihtedh gáatomelaantem

laehpedh. Saemiej reaktah nännoestidh, jih ööhpehtimmie saemien maanide hov lij daerpies, Ealsan mielen mietie, juktie saemiej jielemetsiehkies bueriedidh.

INFÖR LIF ELLER DÖD?

SANNINGSORD I DE LAPPSKA FÖRHÅLLANDENA

AF

ELSA LAULA.

Pamfledte/Pamflett – Ealsan gærjetje pamfledtine gohtjesávva.

Baakoe *pamflett* engelesgieleste bääta, jih lea teekste vuj plaerie mij ij leah gærjine bertesovveme. Ij garre álkoebielieh utnieh.

Daaroengiesne pamfledte lea tjaalege gusnie politihken dierem bæjkohte, politihken eevtjedimmie-tjaalege, vuj tjaalege gusnie naan jeatja vihkeles dierem sijth bæjkohtidh. Eatnemevaarjelimmien organisasjovnh, healsoeorganisasjovnh, viehkieorganisasjovnh j.n.v. pamfledth nuhtjedieh guktie jijnjh almetjh jaksedh.

Tjaalehsuerkieh böörhkedh

Muvhth tjaelijh utnieh gieltegs «raasti rastah restiedidh», vuj voejkelieh tjaalehsuerkien njoelkedassh böörhkedh, juktie eah sijhth barre akten kategorijese biejesovvedh. Nov guktie saemien guvviedaajhtije jih tjaelije Synnøve Persene, guhte ij sijhth barre dam «saemien» mierhkem biejedh sov barkose. Daate lea aamhtese maam digkiedieh jijnjebinie iemicalmetji kultuvrine. Mij lea saemien, krueneseatnemen, inuk, maori, indijaaneri lidteratuvre, vuj daajhteme, káanste? Gosse saemien daajhtije lea mááleme naan abstrakte guvviem, mejtie lea dellie saemien káanste? Gosse ij motijveste vááijnh? Vuj gosse naan maori tjaelije lea gærjam tjaaleme engelesgielesne, naan aamhtesen bijre mij ij doehdedh maori kultuvrem. Mejtie lea dellie maori lidteratuvre? Muvhth iemicalmetji tjaelijh kaanne demtieh eah jijtsh kultuvri njoelkedassi mietie berkieh, eah dennie etnihke kategorijesne tjaakenh, sijhtieh vijriehkábpoe jaksedh.

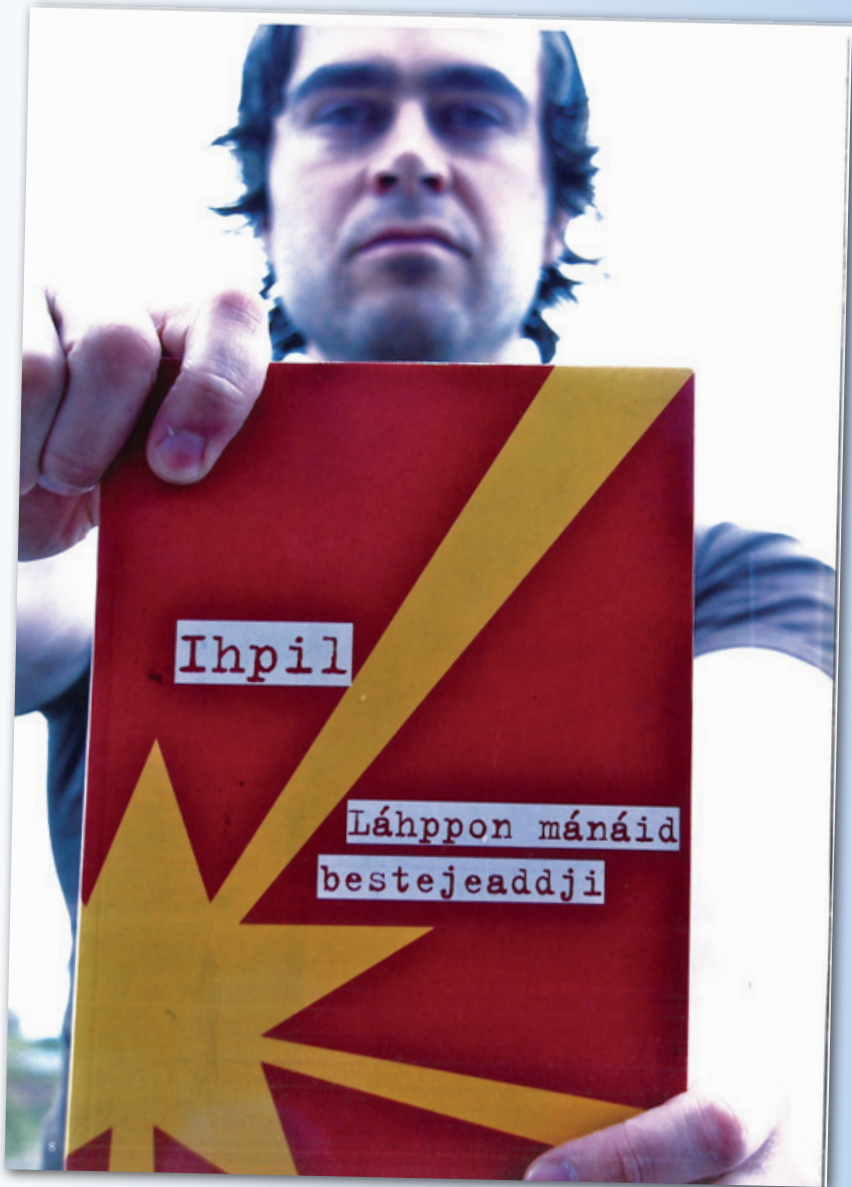
Sjaangerem vijriedidh

Sigbjørn Skåden lea noerhtesaemien tjaelije, Skániid tjielteste, áarjene Troms fylhkesne. Skådene lea vuastalamme dam mij satne gohtje «saemien kanone», dah tradisjoynelle njoelkedasside mah stuvrieh mij lea buerie saemien lidteratuvre. Jalhts nov lea firreme romantihke natuvreguvvide, jih geriesvoetem ealojde, juvríde, eatnamasse, dellie læjhkan saemien «mierhkem» átna sov tjihtesinie, ihke saemiej bijre tjaala, jih saemien byjreskh buerkeste. Sov voesteges tjihtesegærja lij *Skuovvadeddjiid gonagas (Gaameh'gáárijí gánka)* 2004, *Skomakernes*

konge, 2007, jih seamma jaepien aaj moenesovvi Noerhtelaanti Raerien lidteratuvrebaalhkesem áadtjodh dan gærjan ávteste. Daesnie buerkeste saemien byjreskem, jalhts nov áejviepersovnen baaverdimmie lea viertedse Bijbelen báeries testameenteste, gusnie jöödah lea diedtelgovveme minoriteete. Mohte Skådene romaanine aaj voejhkele «saemien» sjaangeridie vijriedidh, vuj böörhkedh. Tjaktjen 2010 Skådene daejrehte ahte lea satne dihte guhte lea jeatja nommesne (anonyjme) romaanem tjaaleme. *Ihpil: Láhppon mánáid bestejeaddji*, 2008. Abpe gærjam blogg'ine tjaelieji tjaktjen doekoe 2007. Dihte blogg'ere lea noere saemien niejte man lea seammatjoelen seksualiteete (lesbiske), jih sov blogg'nomme lea Ihpil. Goeven 2007 saernie lea ahte dam niejtem gaavnin mearosne batnanamme, Tromsøen duvvege. Jih dihte sov blogg'e jis gærjine bertede, gijren 2008. Niejten jaamemen mænngan áálmehtávva, jih sov blogg'nomme *Ihpil* tjaelijen nommine tjáádtje. 2010:esne daaroengielene aaj áálmehtovvi, *Ihpil: De fortapte barns frelser*.

Skådene jijtje jeehti ahte lij eanghkoen lohkiijide «nollelamme», ihke lij sov tjaalehprovsjeekten ulmie vuesiehtidh man «reality njahtjoeh» mijjen siebredahke lea sjidteme. Bene ij naan digkiedimmie bööti dan sov «meedija-stunt'en» mænngan. Noeri seksualiteete-vaevjie jih aemielueseme lea gujth annje tabu'ine giehtjedovveme, jih aamhtesh mah sjeavodsvoetine vaestiedibie Saepmesne.

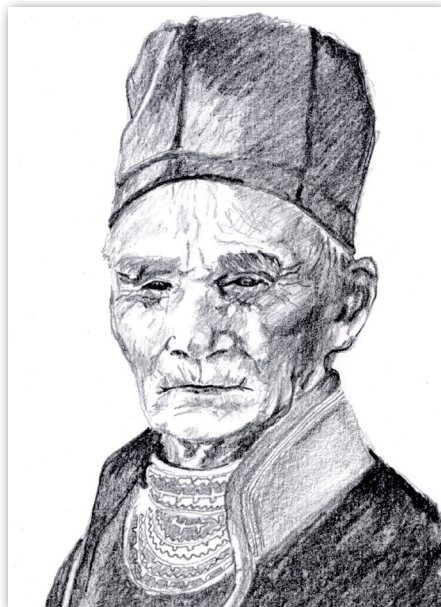

Rastaj tjaalehsuerkieh

Lea nov dagkerh sjaangerh mah ij ov man aelhkje aktine suer-
 kine biejedh. Nov goh kåserije, essaye jallh aaj dihte saemien
 sjieresuerkie joejkeme. Daejtje tjaalehsuerkiej lea daamhtaj
 sisvege mij illie faagelidteratuvren njoelkedassh faagegiehtjedimmien
 haereste. Mohte muvhtene aaj persovneles bielieh, jih subjektijve vuaj-
 noeh mah mujhtiehtieh tjiehpieslidteratuvren sjieremierhkh. Kåserije,
 essaye j.j. lea lidteratuvrendiejvesh mah Leah saemiengielese baaateme
 daaroengieleste, Nöörjen bealesne. Jih dagke ij gænnah seamma tjaaleh-
 suerkiem buerkesth raasti rastah. Eevre guktie noerhtesaemiengieline
 leah vueptiestamme. Desnie leah aalkeme daejtje suerkide saemien
 ektieteerminne laahtestidh, -duedtie- (Ns. -duodji). Noerhtesaemien
 sátneduoji, baakoeduedtie, lea kaanne rovnege åarjelsaemien bieljide,
 mohte dagke lea nimhtie ihke dihte baakoe duedtie aaj jeatja sisvegem
 åtna åarjelsaemien gielene. Duedtiebarkoe hov lij dej beeli lissie-barkoe;
 barkoe mestie lissiebeetnegh åadtjoejin (daaroen bi-næring, bi-inntekt),
 jih åarjelsaemien baakoe vytnejsjimmie lea darhkan dihte lihkemes dan
 noerhtesaemien baakose duodji. Mohte vytnejsjimmie gujtht jijnjemes
 gieti, tjelmiej vieken dorje, jih gaajhkesh maechtich naan sårhts vytne-
 sjimmiem lieredh, fuehpetjelaakan vuj tjiehpieslaakan – guktie dihte
 baakoe daajhteme dagke buerebe sjeahta dan åssjalommesibarkose,
 juktie joe kånstine dam baakoem guarkajibie.

Vueliem joejkedh

Joejkeme aaj lea dagkere sjaangeri rastah kategorije. Ihke muvhtene lea eevre goh tjehtese, tjechpieslidteratuvren tjaalehvuekine hævvi. Mohte daamhtaj joejkije sæjhta vueline naan almetjem, voelpem buerkiestidh – guktie raaktan karakteristikkine, vuj biografijine sjædta – jih dellie dokumentaarelidteratuvren sjaangerinie. Nils Mattias Andersson vueliem joejkesti Sveerjen raadijovese, 1950-låhkoen, jih dihte jis vuelie lea klassikerinie sjidteme saemien lidteratuvresne. Jijtje jeahta dan vuelien bijre, ahte sæjhta jijtse testamenteem nænnoestidh.

Guvvie: Lena Kappfjell

Åvlavuelien ålmaj

Nils Mattias Anderssonen mojhtesevuelie «Oulavuolie», mij originaalegielesne guhkiem barre CD-skearosne jih tjojenass-baantine gååvnese, voesteges aejkien åarjelsaemiengielesne bertesovveme 2005:sne, antologiesne *Åvtese jåhta*.

Goh Sveerjen Radijove 1960-låhkosne lij Saepmien mietie vuelkeminie båeries joejkemh baantese dibreldehtin, dle Dearnadajvesne daate vuelie sjiere goltelæjjide diipi. Næjla Meehten mojhtesevuelie, *Oulavuolie*, lea dan mænngan maaje veartenen mietie jakseme. Saemien professovre Israel Ruong dejnie viehkiehti, jih sov poetihke jarkoestimmieh sveerjengielese jih enngelesgielese lea mahte tjaebpebe saemien originaaleste. Saemien lidteratuvredotkijh Leah aaj dam vueliem giehtjedamme, jih destie dijpedovveme, juktie dan dieves dijrem åtna. Jih joekoen vuesehte saemiej vuajnoem almetji jielemen muhteste.

Vuelien aalkovisnie joejkije lea sov ássjalimmesne báástide báateme dej beeli gáetie-sijjesne jih gámmebem mujhtije. Föörhkeldh bievsterisnie joejkeste gámmebe Aannam guhte lea gáetesne tjahkan, nuvhlieh nasteheminie. Siejhme fierhtenbeajjetje guvvie, jih seamma sienten mujhtele altese krievvie mij lea Ávlavuelesne járreminie (Ávlavuelie lea vaerien nomme gusnie bovtse gááte). Soeten vâarome lea báatsoejeleme, daate lea dej guaktaj, jih altese fierhtenbeajjetje veasome, gámmebine ektesne jih bovtsiluvnie lea Ávlavuelesne árröeminie. Jih govloe vihkeles sutnjien krievviem veele buerkiestidh, eevre goh altese tjelmiej uvte járreminie gosse aalka geahkesohkem, ráantjoej guelmieh ööhpehtidh. *Ovmese mov lih raanhkh/.../saeltehke, jovjehke/tjuesehke, raantehke, saeltehke/aalehke, raanhke*, guktie guarkajibie man áehpies fierhte krievve lea sutnjien, jih vihteste man sjiehteles jih gyönegs báatsoekaarrine lea ikth orreme. Báatsoe jih Ávlavuelien álmajne árrödh lea altese identiteete, jih joejkemen tjirrh, orre mediaen viehken, kanne lea nuepiem vuajname ektiemâjhtosne baetsedh, jih vijriebasse «jieleddh».

Saemiej dovletji jaahkoe

Saemiej dovletji jaahkoe mietie almetjh barre jeatja aajmose vöölkin goh jeemin. Jaame-aajmose voejhkelin jielije sliektine soptsestalledh, idtjin sijth májhtojste dássjanidh. Juktie mearan annje jielije almetji ássjalommesinie, dellie lin annje «jielieminie». Jaame-aajmosne ovrovne guhkiem árrödh, daarpesjin viehkiem saemiej «paradijsese» báatedh – *saajviaajmose*. Desnie maaje bovtse tjirkese, jih tjaebpebe, stuerebe goh lin almetji eatnamisnie. Jih destie aaj maehtiejn jielije sliektine ráárestalledh viehkiehtidh. *Saajvi-aajmoe* lin dagkarinie aejlegs vaerine, saajve-vaerine, nov goh dihte Ávlavuelie. Muvhth jaevrieh utnin guektien-gierts betnie, jih dej jaevrieh tjirrh almetjh aaj meehtin saajvi-aajmosne minnedh (lohkh Qvigstaden heamtuvre *Saemie saajvi* luvnie teeksteboelhkesne).

Nils Mattias Anderssonen vaejvie lea tjamhki gurreme altese identiteetese, satne lij ikth *Åvlavuelien ålmaj*. Seamma sientesne satne lea sov tjaebpies ráantjojde gaerviehtamme, dellie tjielke vuajna ahte sov mielesne satne lea aaj jijtse identiteetem laahpeme. Dieves ellies jielemem *Åvlavuelien ålmajne* gaatoeji altese krievvine, jih båeries kaarre strerkeste edtja ektiemájhtoste májkoedehtedh. Dellie hævvi, gosse nuepiem áádtje altese «testameentem» vihnesjidh, jih nimhtie altese identiteetem ihkuven aajkan nænnoestidh, dellie dam bæksa.

Nomme-tradisjovne

Dah saajve-vaerieh lin maaje vihkeles dovletji – jih daate lea båeries jaahkoen mietie aelhkíe guarkedh. Ihke lij almetji háhkoe dan saajvi-aajmose bátedh jaamemen mænngan. Nejlá Meehte jijtjemem *Åvlavuelien ålmajne* gohtje. Daate lea båeries saemien vuajnoe, ahte almetje eatnamasse govlese. Almetje lea eatnemen eeke, ij mols-haaran, ij almetje eatnemen aajhtere goh. Dagke annje áarjelsaemiej gaskem daam båeries jaahkoem vijriebasse guedtiejibie, bene ibie dam daejrieh. Jijnjh áarjelsaemieh annje jijtjemdh vaerien nommesne áehpienadth, jih vaerien nomme lea jijtsenommen ávtelen, genitijvesne – guktie jeahta satne dan vaaran govlese. Ij Leah sov vaerie, mohte satne lea dan vaerien almetje.

Kåserije

Kåserije lea tjaalehsuerkie mij frankrijhkese bööti 1800-låhkosne, ihke daarpesjin aelhkielaakan tjaeledh gierve aamhtesi bijre, guktie siejhme almetjh guarkajin. Nimhtie aaj njaalmeldh sjaangerinie sjidti, ihke lij siejhme stoerre almetjedåehkiej uvte dagkerh teeksth lohkedh. Daelie hov daamhtaj raadijovesne kåserijh sedtieh. NRK Sápmi raadijove joe lea gellien jaepien kåserijh sedteme fierhten aereden, orre tjaelije fierhten vâhkoen, jih joekoen jijnjh goltelæjjah daam proqrammem goltelieh. Saemien tjaelijh aaj jiehtieh kåserije iemie tjaalehsuerkie saemide, ihke dan lihke saemien njaalmeldh kultuvrese. Mijjen dovletji soetestimmie-kultuvrese lihke. Kåserije aaj lea tjaalehvuekie mij tjiehpies- jih faagesjaangeri raasti raaste. Muvhtene persovneles giehtjedimmie, eatnemen tjaebpiesvoeten bijre kanne, jih muvhtine siebredahkelæjhtemem, filosofihke fonterdimmieh – jijnje dan sjaangerasse tjaekede.

Åarjelsaemien kåserijh

Goh Jaahkenelkien Anna (Anna Jacobsen) lij åarjelsaemien sadtegh darjoeminie NRK Noerhte- jih Åarjel-Trööndelagen åvteste, dellie satne aaj jijnjemes kåserije-sjaangerisnie soptsesti. Sov radijovesadtegh jih kåserijh lea golme gærjine tjöönghkeme; *Don jih Daan Bijre I-III* (Daasta Berteme, 1997-2000).

Kåserije lea daamhtaj ironihke vuj aaj luste lahtese. Baakoe båtata fraanske gieleste [causer] *gupmerdidh*, *soptsestidh*.

Beetnegijstie jallh eatnamistie jieleddh

Mijjeh almetjh gellien aejkien ussjedibie, jis limh barre jienebh beetnegh buektiehtamme ribledh, dellie lij gujht vienhth gaajhke sagki buerebe sjidteme. Jih gosse aktehte raedteste vuartesje, dle lea gujht reaktoe aaj. Jis bovrine gdaavnese gaajhke maam almetje daarpesje, dellie maahtha beetnegi gujmie vaedtsedh aestedh, gaatan guedtedh, giehtjedidh jih aavoedidh.

Baarasåbpoe almetjh jis mujhtieh guktie goh idtji bovrine mahte mij gænnah gdaavnesh. Daaeroejaepiej ij lih enne nuekies beetnegi gujmie bovrese baetedh. Dillie tjoeveri jeatjah paehperh aaj vuesiehtidh jih maam dle tjoeverin mierhkesjidh, aerebi goh meehtin beetnegi avtete doekedh. Veerremes gosse dah beapmoemierhkh vaenieh, mestie edtja dellie almetje veasodh?

Nåå, ij lih gujht maaje mijjese saemide dam naakemes. Jijnjesi lin bovtsh, jallh fievsesne kluhterh guktie jeatjh spidjtjebuerie almetji, laedtien raedteste. Saelhtiegaedtien almetjh jis meehtin gøøledh jih nimhtie jijtjh beapmoeh gaetide ribledh. Idtji gujht daarah almetje beetnegi gujmie jallh dagkeri magkeri mierhki gujmie maehtieh baetedh, eatnamistie maam kriebpesjidh.

Nimhtie dillie, daaeroejaepiej. Guktie darhke daelie jis? TV-esne vuartasjibie, raadijovem goltelibie jallh plaerine lohkibie, dle vuejniejibie guktie abpe laanten almetjh dehtie orre reeressete vielie beetnegh kriebpesjeminie.

Reerenassen almetjh, jih almetjh guhth laanten beetnehvierhtieh giehtjedamme, dah jis maehtieh jiehtedh, ij Leah vielie man jijnje beetnege joekedidh. Gaajhkhsh byøroeh daejredh jih guarkedh, tjoeveribie vaeniebinie bearkadidh jih nøøkedh. Jih gien dle skåltøe? Povlitigken almetjh sinsætnan skultieh, jiehtieh jis barre sijden raedteste almetjh åadtjoeh reeredh, dellie edtja buerebe sjidtedh. Mohte ij gie maehtieh jiehtedh gustie edtjeh dehtie beetnegidie vaeltedh mah faatoes.

Essaye

Lea guktie bijjelen tjielkestim, daaroengieleste saemiengielese baaateme. Ij leah dagke seamma sisvege daan sjangerasse sveerjen raedtesne goh nöörjen. Mohte Nöörjesne buerkeste giehtjedimmiepaehperem, studentelaavenjassem, vuj goerehtimmiem mij galka vuesiehtidh ahte tjaelije maahta jijtje rontestalledh jih digkiedidh naan aamhtesem faagen vuekien. Mohte aaj maahta subjektijve, persovneles årroddh – guktie ij leah seamma garre njoelkedassi nuelesne goh v.g. artigkeletjaelijen (guhte tjoevere aamhtesem ovnese haereste giehtjedidh jih digkiedidh). Essaye-tjaelije aadtje filosofihke, subjektijve (jijtse vuajnoem tjierstedidh), jih aktede haereste aamhtesem digkiedidh. Åehpies siebredahken-aamhtesh jih vuajnoeh lahtstedidh. Essaye darhkan kâserijem mujhtehte, mohte kâserije dagke buerebe njaalmeldh haamose tjaekede goh essaye. Ihke buerebe sjeahta goltelæjjaj uvte lohkedh, jijnjebe ironije, murreds giehtjedimmieh, mohtedimmieh âtna, jih muvhtene aaj siebredahkejielemem lievsie.

Laavsedd – gosse ironijine naan aamhtesem, politihken sjierevæhtah, siebredahken baaatstoervoeth, vuj barre byjjehts almetjen vuajnoeh lievsie, dellie maahta aktuelle aamhtesen lyövlehkem gervedh, guktie ij ov man hujnies damta.

Bijbele saemien kultuvresne daelie

Hov lea kaanne aelhkie bijbelem laejhtedh ihke mujhtehte dam garre daaroedeheme-politihkem saemiej vööste. Jih nov lij nimhtie ahte kristelesvoetine, jih misjovneeremen tjirrh voejhkelin saemich tjabrehtidh gielem jih bääries vuekieh jih jaahkoem sliejhtedh. Buerie saemie lij daaroedovveme saemie, vuj buerebe saemie guhte lij daarojne sjidteme. Tore Johnsene lea noerhtesaemien

hearra guhte átna seamma vuekine goh áarjelsaemien hearra Bierna Bientie, ahte daelie lea tijje baaateme bijbele jih gærhkoem saemiedovvedh. Dah utnieh saemien kultuvren vuekieh, nov goh joejkeme, jih saemiej dovletji jaahkoe dovne, gåarede kristelesvoetine ektiedidh. Tore lea gærjam tjaaleme dan bijre *Jordens barn, Solens barn, Vindens barn – Kristen tro i et samisk landskap* (Verbum forlag 2007). Desnie voejhkele saemien katekismem tjaaledh, nov jijtje jeahta.

TORE JOHNSEN
**JORDENS BARN,
 SOLENS BARN, VINDENS BARN**
 KRISTEN TRO I ET SAMISK LANDSKAP
 VERBUM

Vihkeles hov mujtedh ahte eah gaajkhk saemieh daam orreaejkien kristelesvoetem dâhkesjadtieh gænnah. Jijnjemes noerhtene. Johkemohkeste, Divtasvoeneste jih noerhtege, saemieh dijpesovvin akten kristeles suerkesne mij gohtje Læstianisme. Striengkies jaahkoles kristelesvoete mij âtna joejkeme jih saemiej bâeries jaahkoe lea bahhan aajmoste bâateme. Læstadianisme lea annje nænnoes jijnjh saemien byjreskine, Nöörjesne jih Sveerjesne.

Guovdageajne stadtjoe.

Eatnemen Maanah, Biejjen Maanah, Biegken Maanah

Bijbielisnie hov lea jijnjh vierhtiedassh jih jortehtimmieh. Mohte Tore Johnsene lea saemien vierhtiedassh jih aforismh nuhtjeme sov gærjesne, mij lea saemien Bijbeleteekste. Nov goh dihte bijjietjaalege; Biejjen Maanah, mij tjielke mujhtehte bâeries saemien sjugnedimmie-myjhtem. Dihte bâeries myjhte buerkeste saemieh leah biejjen maanah, mohte Johnsene dam geervie jih uvtede Biejjen sjugnedimmie-faamoem gâarede jortehten gierhkemine giehtjedidh, jih gâarede Jeesusem daase biejedh. Satne vaalta vierhtiedassh bâeries joejkemistie jih saemien kultuvren dovletji jaahkoste, jih dellie dejtje daaletji veartenegávvan buakta, jih vueschte ahte saemiej dovletji usselivuekieh eah leah ammes Bijbelasse, mohte aaj ahte lea vihkeles iemiealmetji hâksoe eatnamasse giehtjedidh.

Eeremasth daej bieji gosse vuajnajibie guktie industrijen jotskelimmie arktihke dajvine buakta veareldevyrheme jih almetji, juvri jielemetsiehkich varke jeatjahtuvvich.

Aejlies baakoeh eah barre gærhkosne sjieht

Åarjelsaemich hov dejpelistie joe vaane Bijbelen baakoeh bijjene vaeresne aaj goltelidh. Voesteges åarjelsaemien (upmiesaaemien) Bijbele bööti 1811, Tat Ajles Tjalog. Jih muvth åarjelsaemich dan garre aejlies baakojste dijpesovvin, dah eelkin minnedh vaeriej gaskem saerniedidh, abpe åarjelsaepmien mietie. Annje lea siejhme åarjelsaemien dajvine vaerine gyrhkesjidh, jih åarjelsaemien hearra Bierna Bientie lea stoerre barkoem dorjeme Bijbelen tjaalegh daaletji åarjelsaemien tjaalemevua-

kan buektedh. Voestegh Maarhkosen vaentjele – Jupmelen rijkhe lea gietskesne 1993:sne bööti, jih dellie Jupmele sjugnede 2013, naan voernges tjaalegh gyrhkesjimien nåhtose.

**JUPMELEN RIJHKE
LEA GIETSKESNE**
Maarhkosen vaentjele

Saemien soptsestimmievuekie Bijbelisnie

Amma joekoen Bijbelen b aries-testamentesne jijnjh jortehtimmieh, jih viertiedassh. Eevre seamma guktie dovletji saemien soetine veljie.  arjelsaemien kultuvresne dovne sjiere vearbh jih baakoeh mij vihteste ahte daate lea b aries fenomeene saemien njaalmeldh-kultuvresne. Gieleguvviej gujmie soptsestidh jih buerkiestidh hov lea abstraakte daltesisnie soptsestalledh, dieriem v orhkedh, dagke nuerebe goltel jjaj bieljeh vaarjelidh isveligke vuj tjeakoes saernijste. Daaletji lidteratuvresne hov daamhtaj vuepteste jortehtimmieh, viertiedassh, vuj gieleguvvieh mah mujhtehtieh Bijbelen tjaalegh. Lidteratuvren faageteerme lea allusjovnh. Iemiealmetji poesijesne, vuj saemiengiesne jiehtedh, tjehtese-vaajestimmesne, daamhtaj dagkerh allusjovnh gaavna. Man  vteste nimhtie? Kristesvoeten misjovnr h lin tjeiehpies gielegoereht jjah, guktie Bijbelen diere lij iemiealmetji voesteges  chprienadteme tjaelemekultuvrine, jijtsh gieline.

JEESUSE JORTESIGUJMIE   HPEHTE

Saajoe-gernien bijre

4 Aaj viht eelki almetjdie jaevriebealesne   hpehtidh. Dellie jijnjh almetjh t aangkenin. Dan gielhtie tjoeveri vinhtese tjihkedidh jih gaedteste sovkestidh, mearan almetjh gaedtiebealesne t aadtjoeminie. ² Jijnji jortesigujmie   hpehti jih naemhtie bihkedi: ³ "Goltelidie dellie! Akte alma vaadtsiji edtji gernieh seejedh. ⁴ Goh seeji, gernijste geajnoen baalte gahtjin, jih ledtieh b otin haelehten jih b relin. ⁵ Gernijste baektien nille aaj gahtjin gusnie vaenie multie, jih dah varki sjidtejahtin, juktie dan vaenie multie desnie. ⁶ Jih goh biejjie jijhtie, aasnin jih slaamin juhkoe ij naan roehtsh. ⁷ Jih gernijste t arnestr mpoej gaskese

gahtjin, jih t arnestr mpoej sjidtin jih hapkelin, guktie idtjin sj dtoeh guedtieh. ⁸ Dellie s amesh buerie laantese gahtjin. Dah dellie sjidtin jih sj dtoeh g odtin: naakenh golme luhkh g odtin, naakenh govhte luhkh jih naakenh stoorre luhkh." ⁹ Jeesuse jahta: "Dihte gien bieljeh, dihte goltele!" ¹⁰ Goh Jeesuse jih dah luhkie g oktesh jih dah jeatjebh gieh Jeesusinie ektesne, lin oktegh sjidteme, dellie gihtjin dan jortesen bijre. ¹¹ Dellie vaestede: "Dijese lea vadtasovverme Jupmelen rijhken tjeakoesvoetem daejredh! Mohte dah gieh b ajngoelisnie, dah tjoeverieh jortesidie moenedidh - ¹² juktie edtjeh vuartasjidh jih vuartasjidh, jih eah galkh maam vuajnajidh, govledh jih govledh, jih eah galkh maam guarkedh,

Jortehtidh lea joekoen soptsestimmie-vuekie áarjelsaemien kultuvresne. Ij leah eevre seamma goh metafovri gujmie soptsestidh, mohte jijnjebe tjeakoes gieline soptsestidh.

Metafovre lea mij joem jeatja baakojne laahtestidh, mohte buajkoes, áehpies guvvie lea. V.g. gosse tjiertjie *maanebem* jijtse *gulline* gohtje.

Viertedasse/Vierteds Laahtese mij lea guvvine. Soptsese mij galka naan mo-raale tjiertestidh, ööhpehtidh.

Jeesuse Saepmesne vanterdi

Saemich aaj jijtsh soptsestimmievuekine soeth darjoejin Jeesusen bijre. Maa guktie Jeesuse lij dej beeli vanterdeminie saemiej eatnamisnie, jih guktie vijrh, sjædtoeh sjehtesji. Akte soete mij lea joeketh dajveste dajvese soptseste guktie duvrie áadtjoeji vadtesem, daelvege áeredh. Mubpie soptseste guktie Jeesuse brorkem unniedi. Mubpie soptseste guktie Jeesuse gaachtsehke báanta-iemedem bæsvoji. Gámma lij tjáadtjoeminie laejpieh bááhkesjeminie goh Jeesuse bööti gihtji laejpeste áadtjodh. Bene onne bæhtam áadtjoeji. Mohte gosse Jeesuse dam onne bæhtam stoerre gaahkojne dorje, dellie gaachtsehke gámma satnem bielhkede sæjhta gaahkoem báástide áadtjodh. Dellie Jeesuse satnem moeretsáelhkine darjoeji, edtji ihkuven aajkan moeride tsáalhkodh, beapmoe ohtsedidh. Annje dam ledtiem vuajnah mijjen boeltine, ráhtojne, jih sov lea dam rööpses tjohpe aajmone.

Maam vienhth moraale lea dagkarinie soetine?

Lohkh boelhkjetjem biernen bijre, jih giehtjh mejtie gaavnh naan meatfovrrh, viertedsh, jorth-baakoeh. Maam soptseste?

Kröönika

Kröönika hov lea lidteratuvren sjaangere gusnie histovrihke daehpadimmieh ryöknesuvvieh jih tjaelije dejtie lahteste *kronologijen* mietie. Histovrihke kröönikah leah joekehth goh nasjonaale-eeposh jih histovrihke romaanh, ihke galka vihties histovrihke daehpadimmieh buerkiestidh. Mohte ij daarpesjh objektijve årrodh gænnah. Burie kröönika galka tjaelijen miele jih ássjalommesh vääjnesasse buektedh, olles dle barre referaatine sjædta. Daamtaj tjaelije ij buerkesth daehpadimmiej konteekste gænnah, jih nimhtie aaj jijnjebe persovneles goh histovrihke tjaalege.

Baakoe *kröönika* báata greekengieleste [cronica] tijje, seamma baakoste aaj *kronologije* báata.

Konteekste – gielen muhteste konteekste lea dihte teekste mij buerkeste akten lahtesen, raajesen vuj baakoen sisvege. Politihkesne jih journalistihkesne daamtaj aktem raajesem konteeksteste vaeltieh jih dam nuhtjede vuastalæjjan vuj almetjen vööste. Histovrihke konteekste lea dam mij lea daehpadamme aerebi denie byjreskisnie vuj siebredahkesne, jih kaanne buerkiestimmie faala mah man ávteste nimhtie sjidti.

Baakoeh faamoehkábpoe jiermeste: *Saemeste Saaman – Sámis*. Saemien Tjaaleldhkultuvren aejkietjaalege. Nr. 1. ČálliidLágádus 2013.

Sveerjen raedtesne kröönika lea annje siejhme sjaangere, kaanne jijnjemes journalistihkesne, gusnie kolumniste vuj kronikööre artigkele-raajrojne lahteste jaepiej deahpadimmieh. Mohte aaj dotkemen plaerine dagkerh kröönikah gáávnesieh, nov goh arkeologijesne , gusnie Ingrid Zachrissonne lea áehpies kronikööre mijjide saemide.

Áarjelsaemiengiesne utniejibie baakoe *soete* mij daamtaj buerkeste dagkerem vihties deahpadimmiem. Njaalmeldh kultuvresne, guktie áarjelsaemiej, dellie geerve- jih voeresalmetjh dagkerh soeth maanide soptsestieh – kaanne naan maadter-aajjan, -aahkan bijre – jih magkerh tjoeperdimmieh dah dááj-rehtin. Daamtaj gáávnesie leaksoem jih moraalem lieredh dehtie soetijste. Jis tjaeliejibie sliekten soeth aktese, guktie kronologihke soeteraajrojne sjædta, dellie dihte dan sliekten kröönikajne sjædta.

Faagelidteratuvren vuekie daejremem beagkoehtidh

Saemien noereplaerich jih aejkietjaalegh Leah maaje vihkeles sjæd-teme dovne gielegorredimmien jih bievnedimmien muhteste.

Noereplaerich nov gogh Š (sj) Nöörjen bealeste, jih *NUORAT* Sverjen bealeste gielem evtiedieh ihke tjielke gielepolithkem utnieh; dovne noerhte-, luvle- jih jaarjelsaemien gieline tjaeledh. Noere almetjh noeride tjaelieh, aamhtesi bijre mah Leah vihkeles, gieltegs, luste jih saajrohth. *Nuorat* plaeresne aaj sverjen gielesne muvthh artigkelh, jih kaanne

SAEMEN SJISE TSIEGLESJIEH

Sarakka Gaup (21), Sandra Májrá West (22) jih Naina Helén Jáma Wigdahl (21) abpe laantem fealedemnie juktie saemiej jih saemien kultvren bijre soptsestidh.

Dagfinn Vold / Aageisaemien gjelece Olen Rull / oslo.no

Dan trejjein Šedji degje galmie tsiegtie, gaaviesjidh kristeales jaarhkoskulesne Träantesne (KV), dah ihk nove gjelece. Sandra Májrá West ihk gaugh sovhitne sjideme. Sarakka Gaup jih Naina Helén Jáma Wigdahl joemn oktegi beaksohdidh daan sekiem.

— Mijieh edjebe tjirkijnie ároddh saemien jullekaviste, saemien noerite jih saemien kultvrenste altem eltes skavie jaepim. Mijieh odjebe gnoemom viesiehdidh dan saemien spie jih gaemom viehine daajonte viesiehdidh, jah me astiehdidh mieh vaantuidh. Dan ávetele ákte stoerle diehte saemien tsiegtine viesjeovvedh jih ákte orro. Naina Helén jih Sarakka jietieh.

LUKIE NOERN svikin tsiegtine sjiedh dah dæhtem. Dah viesjeovv ihk gnoem jaepih auditionen tjierh, sivev dæjre saemien kultvren bijre jih guktie dah elktene trjajidh.

— Jekoen luste tsiegtine ároddh, men aaj jipje burloe. Mijieh fealedemnie jih soegjejemnie teviten muopien vatlooen. Vielesne saemien noerestidh jih soegjesven sjiehteledh raaktan naa guhkien vasa, men deate aaj jipjen kerbe. Mijieh jipjen elktene trjajidh, jih maebekise mijieh goh goline viedh mah abpe Nöörjone fealedemnie.

Dah galnegh ju jipjem dæjeme. Daan meatan Saemiedgjesne orrenne, skavie-minidimmesne Beavivásie, jih guesne orrenne Stoerredgjesne jih departemntesne.

Skeps-tilanghoem jullestevline utnieh, juktie sinistinen oro beaviesh vedtiedh. Daj utnieh ka guesnie minideli maibe gabhine vijikam daan dæhtem, jih ákte gjoje stoerle soeje dah eldijeh soesime laeretidh aaj.

— Mijieh jipjem hotelleene árode, jih dan ávetele libe viesjevetanmo man jipjen gielesne ároddh — jipje-tpioekine, Naina Helén jaetha.

Dah leotokh gaaviesjih mah hipevrelaakan dæse tjæjedanne, jih leotokh mah oah leah maam gnoem tvæjedanne. Nov lea lohletjajidh dah, mah tsieviesih man jipje utah saemien kultvren bijre dæj-rieh.

— Dah paastajommes viehtidh gaughh saemeh leotajjemnie gjehtiedh, jih die jipieh gjehtiebasah saemien gnoem bijre aak-johe, jih nemnie jեսene gaupa, Sarakka soepiesne.

Dah leotokh medie vuoksoebe aaj háld- porostoh gosse gudieh joeklets saemien gellj gjuvieseh, jih Seopine lea juokene maepijemne Noern, Sverjen, Saemien jih Rosslaanten gaskem.

— Meje dah áve aktom onne behtim muhtidh hiehte man hipe mijieh soere- tibe, men gegelsoebe dah nijem muhtidh jih tjietelche sjidieh, jih beaviesh saemien kultvren bijre muvthh áttedeh, Sarakka jih Naina Helén jietieh.

DALLEAROHNI Kristeale jaarhkoskulesne Träantesne oah ihk govleone tsiegti bijre aarabi, men ihk tjietelche jih sijidh dæj- reidh guktie saemien noerj jietlemnie. Gosse leotokh gjehtiebasah háldjipem muam

mieh Odorne ároddh. Dah liehtlesne áld- joedih govledh gjeleone, jaartaarrie jih biv- teme Leah aerpievuckien saemien jietleh onj, jih saemieh raaktan de jesaama aat- gupnie tjiehteleh poh muktyeh.

— Joekoen lustie dæmnie Träantesne ároddh, juktie saemiej álmegjetiege sov ávatomen átta demnie vorstes saemien rijhetjiaanghoeme mij ádomevovi goesten 6.6. Träantesne. Dan ávetele nijem álmeg- gjetiege goesten 6.6, Naina Helén soepiesni — jietleh dan saemiej laavonen spodaliv.

DAH AKTEM Sjioftly-lemtem saemien muhtikone ollese bijemne de j Facebook- saejone, jih gaalkesh diam hipevrelaakan ollesat saeht gome behtidh.

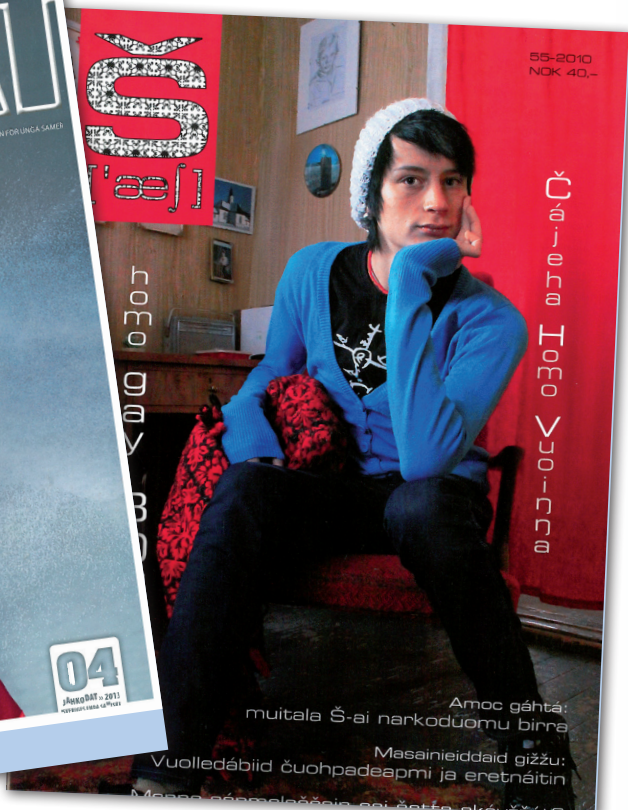
— Laste leotokh die vaartajidh gosse áldjoh aerpievuckien govledh govledh, juk- tie eldih govlet naa amnes, jietiedh.

— Men gosse áldjohs sOftly laavonem *Hjerteansuz* govledh, die badth vájinoes dah dan dæmtieh. Jemieh báalperostoh gosse tvæhtidh saemien muhtike aaj mahta daabvokete ároddh, áve alteme jattajh gie- lesne Randi Hognes jih Therese Oddegard oah ihk saemien muhtikone aarabi govleone, men taljijm muvthh álmegjeokki bijre govledh.

Mijieh háldperostoh áke daabvokete saemien muhtike gjeleone gaughh spangeri sissie — áve dejme joekhtiesne dæmnie saemien tvæste, dah guvkih jietjegame. LeavohkKV-ovs aaj áldjohs muhtidh trægish noerhtesemien jih áarjatesemien gjeleone leureh megie muhtidh muhtidh gosse eldijeh staarone minideli gjehtelche.

smærrehke dihte, juktie dellie faaleldahkem aaj dejtie noeride gieh eah leah saemien liereme, juktie vijrebe lohkiyedâehkiem jaksa. Mohte den-
nie plaeresne aaj lea nimhtie ahte eah boelhkide jarkoestamme gieles-
te gielese. Guktie joekoen sjiere lohkemefaaleldahke fierhtene gielese. Gosse
faageteeksth sjiehtesje guktie aelhkje jih gielteges sjidtieh lohkedh,
dovne lohkiyasse faagesuerkien ålkolen, dellie byögkehkedaejremen
teekstine gohtje. Saemien faagelidteratuvren tjaeliji- jih jarkoestæjjaj
siebrie (SFS) lea gellien jaepien byögkehkedaejremen aejkietjaalegem,
Sámis, beerteme. Daate lea aaj namhta (ij daarpesjh maeksedh dan åv-
teste), ihke siebrien æjvieulmie daejnie plaerine lea almetjh bievnedh
saemien aamhtesi, jih dotkemen bijre saemien gieline. Jih aaj jijnjebh
almetjh skraejriehdih tjiehpie- jih faagelidteratuvrine aelkedh. Jaepien
2012 aejkietjaalegen daejvoehtæjjah/redaktöörh voesteges sjierenom-
merem åarjelsaemien beertiejn.

Saemeste saaman

Sámis

Saemien tjaaledhkultuvren aejkie-
tjaalege • Nr. 1 Suehpeden 2013
BEETNEHNAMHTAH

**DAGKE GIELETEKNO-
LOGIJE VIEHKINE JIH
AEVHKINE SAEMIEN-
GIELIDE?**

MARIA LISA KAPPEJELL

GIERHKEME

MEERKE KRIIHE LEINE BIENTE

**RÖÖPSES EDTJA
GUEDTEDH**

INGA MARIA STEINFJELL

**DOVLETJI SAEMIEH
MAANAJ ÄEJJIEH HAE-
MIEDIN**

LENA KAPPEJELL

JOJKEME JEALA

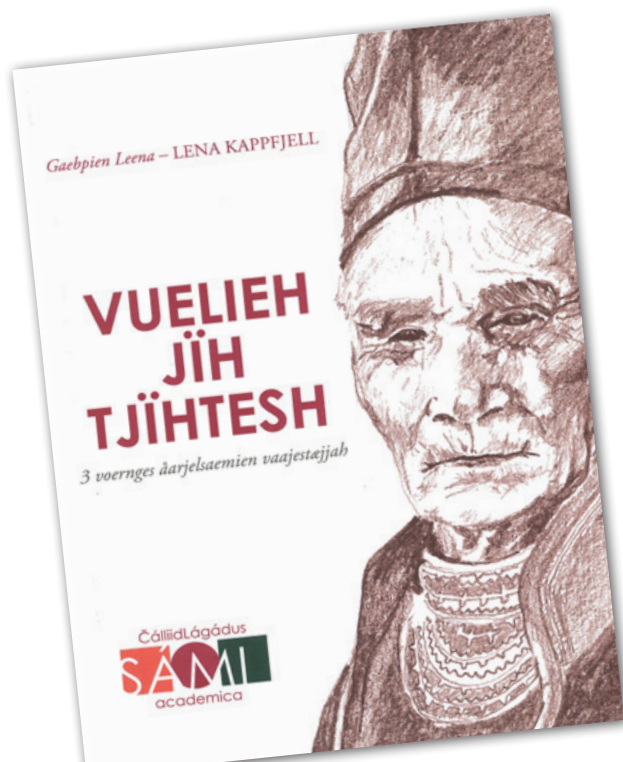
GUSTAV KAPPEJELL

Aajkoe lea dam seammam darjodh luvlesaemien gielesne jaepien 2014. Jih dellie háhkoe lea ahte jijnjebh almetjh sijhtieh teeksth tjaeledh jih sedtedh dan plaaran, guktie unnemes akte sjierenommere báata áarjel-
jih luvlesaemien fierhten mubpien jaepien.

Saemien lidteratuvredotkeme

Govloe smaave faagesuerkie dihte, bene ij Leah ov man jijnje tjaalasov-
veme saemien gieline. Ihke saemien tjaalemekultuvre ij Leah ov man
báeries, jis mohtede Europan jih jillievertenen löövles, stoerre jih báe-
ries lidteratuvreaerpien vööste. Bene saemien lidteratuvredotkemisnie
jijnjebe goh tjaaleme baakoem lidteratuvrine giehtjede. Mijjen soeth,
vaajesh, heamtuvrh, joejkemh, vuelieh, tjaalehtjimmieh, vytntjesjim-
mieh, baektieguvvich, jih dovne eatneme gåarede lidteratuvredotkijen
klaasetjelmiej tjirrh giehtjedidh.

Giehtjedimmievuekie:

Eatnoelohkemen geatskanimmine manne leam böörenjasteme, daej golme áarjel-saemien tjaalegigujmie, vueptiestidh guktie tjaelijide identitetedierhkestæmman biejedh. Voesteges giehtjedidh mennie tsiehkesne jijtjemh áehpenedtieh dáehkien lihtsegine, fuelhkesne, sliektesne, almetjevoetine, mohte aaj guktie jijnjebhlåhkoen kultuvrese geatskanieh. Daennie suerkesne maaje jijnje dotkeme joe dorjesovveme – iemiealmetji dotkij aaj aatskadamme daam aamhtesem giehtjedidh. Saemien lidteratuvrefaagesne daelie leah jijnjebh saemien dotkijh, jih ovmessie lohkemh, tjelkestimmieh gusnie saemien aerpiemaahtoen teeksth jih daaletji lidteratuvrh giehtjedamme jih tjelkestamme, hævvi leam daejtie aaj nahtadamme mov barkosne. Giele, jih jijtse gielene tjaeledh lea vihkelles orreme saemien lidteratuvrine, Rauna Kuokkanene jeahta, ihke nimhtie saemien tjaelijh vuastalieh jijtsh kultuvreste ovnohkens sjidtedh (2001:81). Sæmiesh saemien tjaelijh utnieh giele lea vihkielommesem sjiekem tjaeledh. Satne soptseste æemie saemien tjaelije jih lohkehtajja Hans-Aslak Guttormen bijre, guhte lea áehpies veadtam jih lihtsegem saemien njalmeldh jih tjaaleldh aerpie-maahtoj gaskesne, altese mielen mietie

saemien kultuvre gåerede barre saemien-gielesne buerkiestidh, juktie individen vuerkie lea ietniengielen baakoj sisnie jielieminie. Vijriebasse Kuokkanene muana siejhme sjieredastesem saemien tjihpieslidteratuvresne lea saemiej veljje eatnemebuerkiestimmieh, jih aaj saemiej laahkoedomtesem eatnemasse, nov guktie eatnemen lea sealoe – jih nimhtie aaj vihteste *animistihke* vuajnoem.

Teovrijen geatskanimmie *Ethnocriticism*, eatnoelohkeme lea lidteratuvrelohkeme-suerkiem man lea jijnje ektieneebnh *postkolonijalistihke* lohke-misnie, gusnie koloniseeremen tsiehkieh giehtjede. Postkolonijalistihke lohkemisnie jis vihtesje gieltege-svihtjedimmide jih joekehtside imperialistihke jarngeste jih raadtan, kolonijale ambivalensem, seammasienten jis tjuvtjede guktie kolonisereminie- jih koloniseredovveme bielide sinsitnide dijpieh. Eatnoelohkemen jis tjarkebe tjerteste man daerpies kultuvren jijtsevuerkiem giehtjedidh – jih aaj giehtjedidh guktie, jih magkerh lidteratuvrevuekieh nuhtjedieh.

Gærjeste *Vuelieh jih Tjihtesh* – 3 voernges *áarjelsaemien vaajestæjjah*, ČálliidLágádus 2008.

Iemiealmetji dotkeme

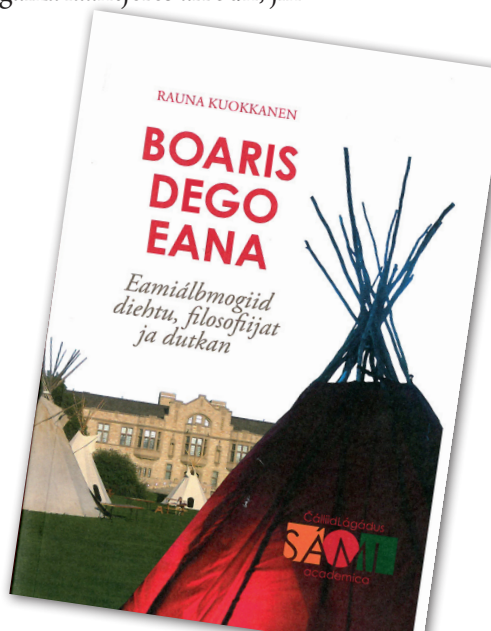
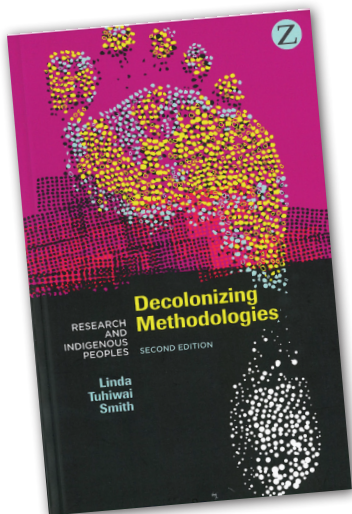
Dej minngemes gormeluhkie jaepiej, jijnjebh, jijnjebh iemielmetjh noerh leah universiteetide, jolleskuvlide tjaangeme. Jih varki vueptiestamme ahte gaajhke mij aerebi lij tjaalasovveme iemiealmetji bijre, hov lin dotkijh kultuvren ålkoebealeste dorjeme. «Veelkes almetjh» jih «jillieveartenen dotkijh» lea diejvesh iemiealmetjh pruvhkieh gosse dagkerh buerkiestidh.

Shawn Wilson lea Opaskwayak Cree indijaanere noerhte Manitobeste, Canadaesne. Satne lea aktem dejstie iemiealmetji dotkijjstie guhte lea evtiedamme jijtse dotkemevuekiem (metodologije), maa guktie byöroe dotkemisnie dæmie-didh. Laahkoe lea vihkeles sutnjien. Veele buerkiestidh guhte satne lea, jih gieh dah almetjh leah mah satnem viehkiehtamme, joe leerehtamme. Jeahta seamma vihkeles tjielke vuesiehtidh sliekten, maadtoen, jih abpe byjresken maahtoe lea sov barkosne meatan. Seamma vihkeles goh dah jeatjah dotkijh mej gujmie lea räärestalleme.

Veartenem giehtjedidh, dääjmijes vuekine, laahkoestidh

Dah jis iemiealmetji noere dotkijh eelkin laejhtedh dan akademijan garre jih galmes dotkemevuekide. Jeehtin akademija ij iemiealmetjidie sjeiht, jis ibie dotkemevuekide sjehtesjh. Aatskadin joeketh dotkemevuekieh evtiedidh, *Indigenous Methodology*, mij lij iemiealmetji jijtse kultuvreguarkoen mietie sjehteles. Golme tsiehkieh mej bijre leah latjkes lea; ahte dotkije galka iemiealmetji jijtse vearteneguarkoem krööhkedh. Guktie jis almetjh ussjedieh jih veartenem giehtjedieh? Kultuvren lea sjiere maahtoe mij stuvrie guktie almetjh däämiedieh. Mubpie lea ahte dotkije galka kultuvren vierhtieh seatadidh. Dihte mij lea vyörtegs iemiealmetjidie. Jih gäälmehde lea ahte galka iemiealmetji maahtoe seammaligke gietedalledh goh lij guejmiedotkijen maahtoe. Akademijesne lea guhkie nimhtie orreme ahte dotkije ij daarpesjh sov *gaaltijem* nomehtidh. Iemiealmetji maahtoe guedtjijh daamhtaj anonyme gaaltijinie sjidtin ovtetje dotkemepaehpierinie. Jijnjemes iemiealmetji kultuvrine lea seamma guktie saemiej luvnie, ahte lea tjuerpies äajaldehtedh mubpiem laahkoestidh. Jih lahtjeres ärrödh lea riekti saemien dääjmijes vuekien mietie. Iemiealmetji dotkemevuekien mietie galka lahtjeres ärrödh, jih dääjmetje laakan bievnedäjijide earohtidh.

MUBPIE BOELHKE

Teekste-vuesiehtimmieh

Ella Holm Bull. Guvvie: Lena Kappfjell.

ELLA HOLM BULL

Mov håhkoe

Giesie

Mov håhkoe Johkegaskese bætédh,
gåctiem baeledh, aerniem reejnedh,
riehpenistie hievnien-viermieh sööpedh.

Doerkh dåajodh, doerkestidh.

Dueljiem joevehtidh.

Dållem biejedh.

Tjaetsiem gaaltijistie veedtjedh.

Giemhpestahkesne prihtjh-giebnien steeredh,
prihtjegem voessjedh.

Tsaapestahkem voesseste ohtsedidh.

Tsaapedh, prihtjegem jovkedh.

Åjjie-nalhkem deejedh.

Veelestidh.

Stoerre-johken såakem goltelidh.

Nahkestidh.

Fahkedh.

Dålle jamhkeme.

Aernesne nuvhlich baatseme.

Soeveste jih orre doerkijste njaelkies-laaken åågkesje.

Annje stoerre-johken fuersiem goltelidh guktie såaka.

Jih manne leam daesnie.

Johkegaskesne, maana-baelien gåetesne.

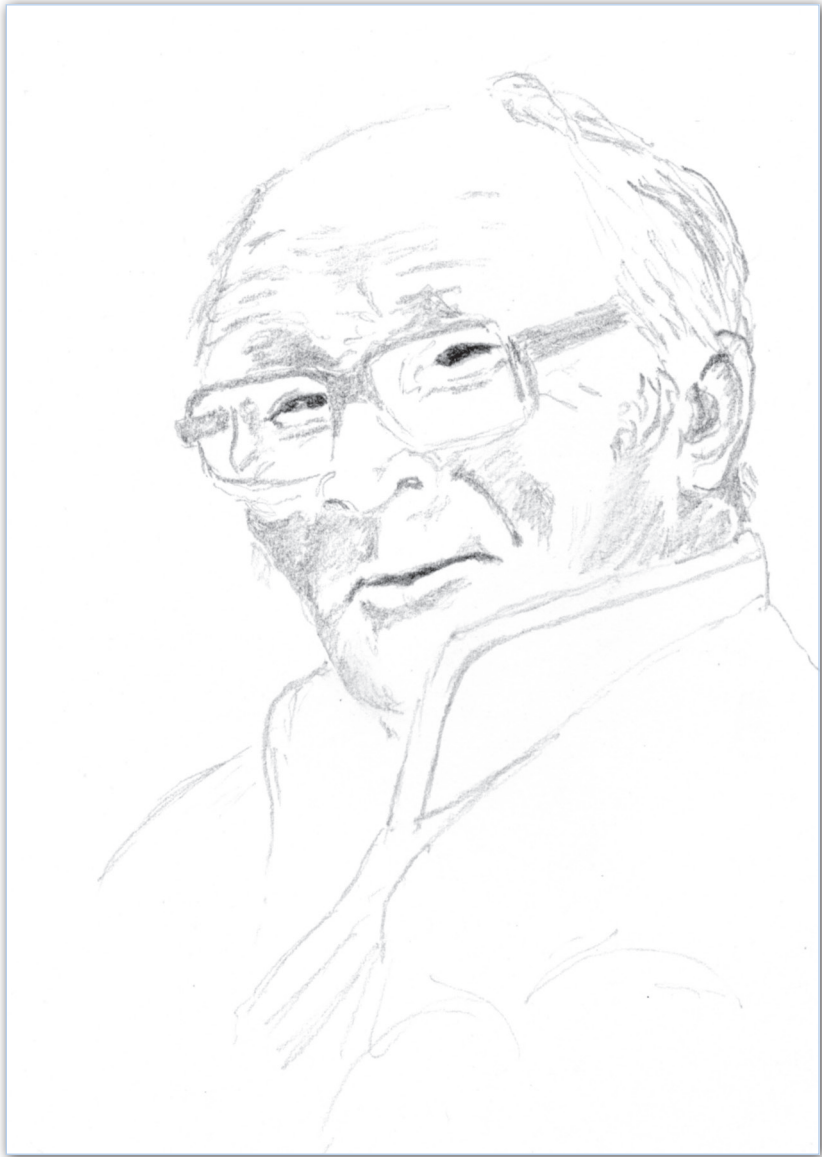
Gærjeste *Ov-messie darjomes* 2000. Idut.

GÆBPIEN GÅSTA, GUSTAV KAPPFJELL

Lævie

Måjhtah lævie goh limen onne
Saedtie-äärhkesne stååkedeminie
Smaave gearketjh lin monnen krievvie
sierkstahke monnen stoerre-boelte lij
Gaajhke biejjie gujht aavosne nåhki
goskh stoerre vaerien baahkoe yörhkedi
Bealloeh, aaltoeh jih miesien kraaje
mujhtiehti ahte iehkede lij

Annje vääjnedieh dah seammah sijjieh
gusnie maana-baelien stååkedamh Leah
Njeeruve-goeblesne tjængghkesne smaave gearketjh
pliehtjie gierkijste geadtetjh tseagkan Leah
Eah gujht vielie govleh maanaj skovtjeh
mejtie govlimh gosse iehkede tjöredi
Råavkedimnie libie goh miesien ietnie
Vaerie maanide gaerviehtamme lea

Gaebpien Gåsta. Guvvie: Lena Kappfjell.

Saajve niejtetje

Sijhth dåeriedidh Silverpevaajjan gâajkoe
 manne ööhpehtidh åadtjoem maam manne vuejniestim
 biejjie mij goeki aeredshalveh deehkehti
 jih biegeke rapke vaevriem laavkohti

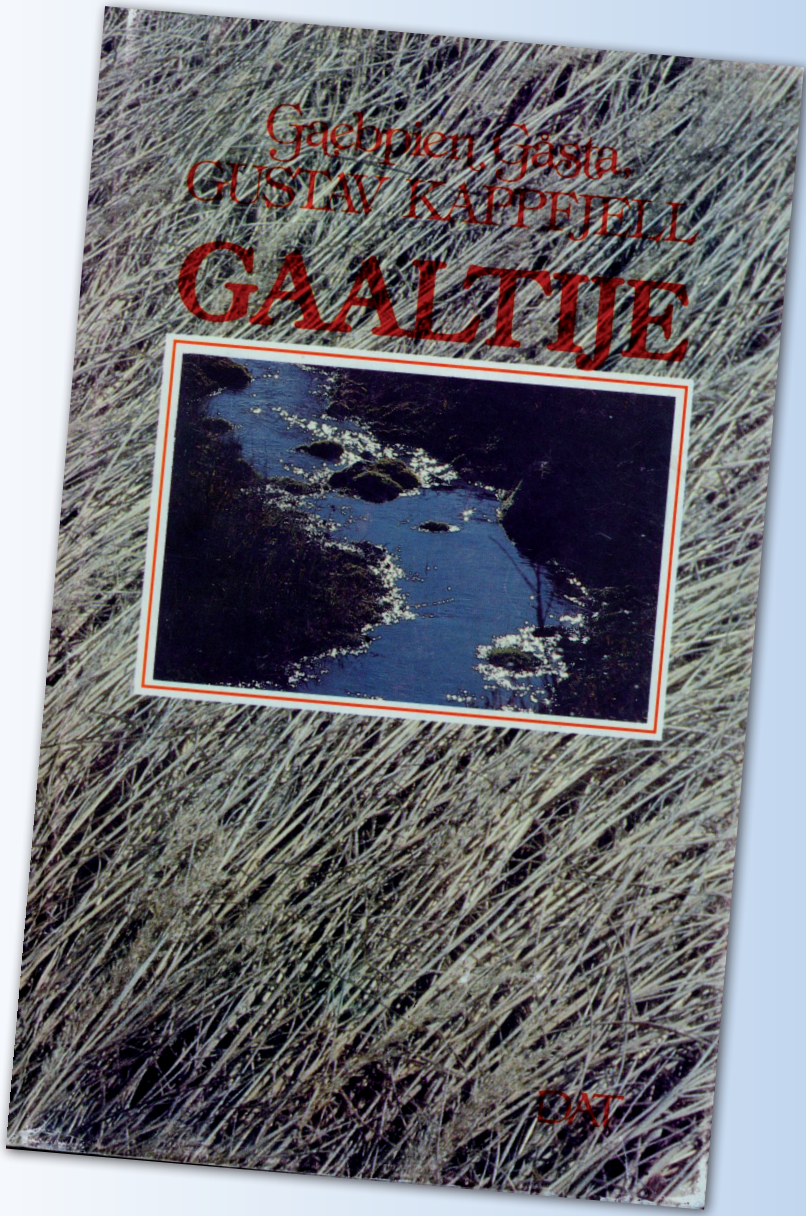
Dan aereden bâctieji tjelmiej âvtem såemies
 faavroes tjaebpies, gâalmijes niejtetje
 Vaarjoen ohtsesne guedtien silpe haelsiem
 giesien riesh giete-lâaposne guedtiemin

Åssjoe sjavehts sjædta ij dam maeth buajhkedh
 ahte gaavnoes lea, maam ij sjâahkah
 Gie maahta boejhkelidh mij dej saajvi lea
 mah jijtjh guejmiem almetjidie vuesiehtieh

Måevie mejtie åådtje bieljie govledh
 tjaebpies gielene niejtetje bâakosti.
 Baajeh aellieh beltieh!
 Gæjhtoe jis lij dagkere niejtetje gaavnoes.

Gærjeste *Gaaltje*, DAT 1987.

Ånnetji tjaalehviekien mietie sjiehtesjamme.

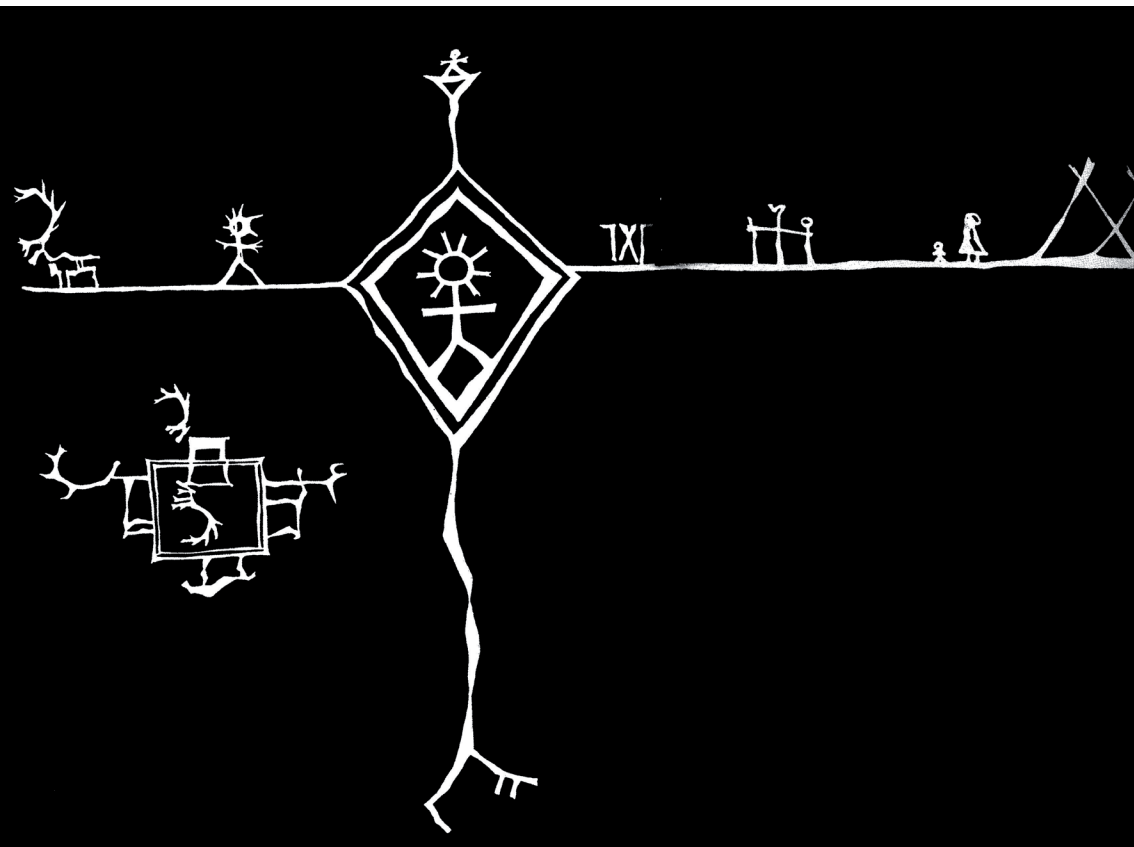
NILS-ASLAK VALKEAPÄÄ

Mov veasoe lea mov vaajmosne

Mov veasoe lea mov vaajmosne
mij mov aktine jáhta

mov luvnie vuelie jeala
desnie aaj maanaj praahkese
bealloeh skaenieh
bienjh huhtieh
soehpenje sjávva
gáptoej lastoeh straptjoeh
saemiej niejti gaalsohkh
mojjehtese aejkede

mov veasoe lea mov vaajmosne
mij mov aktine jáhta

Datne dam daajrah vielle
datne guarkah åabpa
mohte maam edtjem ammesidie jiehtedh
dah gieh gaajhkene laehkesne laapestieh
guktie edtjem dej gyhtjesside vaestiedidh
dah gieh jeatja eatnamistie bætieh

Guktie edtja tjilkestidh
gosse im gusnie gænnah årroeh
jalhts hov årroeminie
manne mån årroem daej guevtelieh jarngesne
jih datne mov seangkosne tjåadtjoeh
mov ohtjegåetie lea dej stråmhph-staahki duekesne
biejjie mov laamhpa
jaevrie lååvkemelihtie

Guktie tjilkestidh
mov vaajmoe lea mov gåetie
mij mov aktine jáhta
Guktie tjilkestidh
jijnjebh aaj desnie årroeh
viellh jih åabpah

Maam edtjem jiehtedh vielle
maam edtjem jiehtedh åabpa

Dah jis bætieh
gihtjieh gustie mov maadtoeh
buektieh pæhperh
jih jiehtieh
ij lea daate giese
daate lea Rijhken eatneme
gaajhke Leah Rijhken
Ohtsedieh jassijes solkeld gærjesne
jih soptsestieh
daate hov lea laake
mij datnem dijpie

Maam edtjem jiehtedh åabpa
maam edtjem jiehtedh vielle

Datne dån daajrah vielle
datne guarkah åabpa

Mohte gosse gihtjeh gusnie dov gøøtsijjie
mejtie dellie
gaajhkem jeahta
Skulfedeavesne låāvhtegem tseegkimh
gijrejuhtemen
Tjeehpesvuemesne derhvie-gåetie
skieredahken
Mijjen giesiegåetie lij Idtunjaarhkesne
jih daelvege lij jienehke Dalvadas-dajvesne

Datne dam daajrah åabpa
datne guarkah vielle

Mijjen maadtoj dällesijjeh leah Allaordesne
Stoerrevaegkien hingsedeavesne
Viidecearosne
Aajja saelhtieloektesne gøølemisnie
batneni
Aahka Selgesráhtosne suejnieh tjoehpi
Aehtjie baajkoen Finjubæktesne
reakasovvi

Jih dellie gihtjeh
gustie dov maadtoeh

Dah jis mov gáajkoe bætieh
gærjah vuesiehtieh
laakegærjah
mejtie Leah jijtjh tjaaleme
Daate lea laake
mij aaj datnem dijppe
gichtjedh

Mohte im vuejnich vielle
im vuejnich åabpa
im maam gænnah jiehtieh
im maechtich
ajve guevtelidie vuesehtem

Jih mijjen guevtelh vuajnam
mijjen årromesijjeh
govlem vaajmoe jievkehte
daate lea mov veasoe
gaajhke daate
jih dam guadtam
mov sisnrielisnie
vaajmosne

Guvvie: Lena Kappfjell

Govlem dam
gosse tjelmieh trimhkem
govlem

Govlem mov sisnjjelistie
båata
eatnemen lovtere
stoerretjuetie guehperen-liets
snoetjege ealoe
vuj nåajten gievrie
jih sjelegierkie
vueptestem
mov boengesisnie
sepkede soptseste hojkesje tjåårve
gaajenasse deavhta
boengesem raedtste raadtan

Jih manne dam govlem
jalhts tjelmieh rihpestem
manne govlem

Mov sisnjjelisnie giengelisnie
govlem
giele aejveste
govlem virren joejkem
sisnjjelisnie
jielemen raajoebieleste
jielemen raajoebalan

Gaajhke daate lea mov veasoe
dah fjovlh jeanoeh jaevrieh
baajkoe goekedh elmie
Daej guevteli jije jih biejjiebielie
aavoe jih vaejvie
aabpah jih viellh
Gaajhke daate lea mov veasoe
maam vaajmosne guadtam

Gærjeste *Ávtese jáhta*, DAT 2004.
Jarkoestamme: Lena Kappfjell.

JOVNNA-ÁNDE VEST

Laadth-møørjeme

Laadthmuerjeh tjøøngkhedh lea Sapmesne iktesth ålmaj barkoe årrome, mearan nyjsenæjjah maanah jeatjah muerjeh møørjin. Jokngh jih sirrieh gâetiej bijre sjidtin juktie dovne unnemes maanaj jaaksemisnie, mohte laadthbiekerh jeenjemes guhkene guevtielisnie. Nyjsenæjjah idtjin asth jih maanah idtjin buektehth dan gâåhkese vaedtsedh. Nimhtie aaj mijjien luvnie. Aehtjie oktegh møørjedi mearan mijjeh maanah dan onne idtjimh satnem åajsoeh dåeriedidh. Tjtidtjie lij fuehpesne ovmesse jeatja barkojne. Aehtjie lij iktesth vissjelommes laadtegh tjøøngkhedh, guktie im mujhtieh dihte naan aejkien lihtiebetniem jokngine jallh sirrine gaptjeme.

Aehtjien mielesne laadth-tjøønghkeme lij sagki jienebe ennh barre lihtieh laadteggijmie dievhtedh. Sutnjien gaaje jienebe. Gieltege lij giesien biekeride snoegkedh, vuajnedh magkarine biekerisnie njoetseldh laadtegh daan jaepien. Jih raeffiem, maam almetje guevtielisnie gaavni, ij mejnie buerebine mohtedidh. Lij darah biekerh gusnie jijnjh laadtegh jis laadth-jaepie. Mohte idtji aehtjie eavedh dagkerh biekerh vaaksjodh gænnah. Sijhti jijtse laadth-sijjeh ohtsedidh jih gaavnedh. Goh dan jijtjearaehke jijnjhh laadthsijjeh sjidtin tjåadtjoen namtegh tjøønghkijh. Tijje fielestallan veesi.

– Vaedtsiejidie dijje aaj Biesvagkan, desnie hov Leah jijnjh nuekies laadtegh, tjiditje voejkeli aehtjiem soptsestehtedh.

– Jeatjebh hov stoerre maaajsoeh geajnoegoeresne tjøønghkieh, mohte Jåvna jis bøørenjasta laadtegistie baataridh, aahka tjåålhkesje. Ij lij aehtjie gænnah dagkeres ålma gie eajhparosti, veedtsi eevre dohkoe gogkoe jijtje sijhti.

Lij amma buerie laadth-jaepie jih almetjeh veljie muerjieh tjøonghkin eevre geajnoen baalte. Aehtjie eajhnadovvi Gapmasjohkesne minnedh. Debpane hov lij sov mielen jiehts eensi laadth-biekerh.

Joe limh ikth aerebi vuejiehtamme mijjien beagkoes alumijnije-vinhtsine Giellejohkeraejkien vâålese Gapmasjohkese, jih dej vueleli gâåhkoem. Dan aejkien aaj laadth-tjøonghkemisnie. Goh niestiesvoesse nååhkegøøti, dellie tjoeverimh dej stoerre maaajsojgumie vihth bæjjesse tjabredh. Måjhtam man gæhtjoes lim abpe mov repmesne, mænngan limh golme biejjien sovke me aerebi geajnose bøøtimh. Dellie limh baaateme goerksasse mijjien alumijnijevinhntse idtji njuvvievinhtsine sjieht.

Mijjieh limh veajsakåbpoe dan fealadimmien mænngan sjidteme. Daelie jeanoevinhtsem laessiebijlese jih dovne Mercurinie meatan. Dellie'maa maehtiejibie dejtie guhkies sovvenidie vâålese vuejedh, aehtjie jeehiti. Jih eensilaakan limh ryøjredamme: stoerre niestiesvoessine jih haaagkha-staavrah viermieh meatan. Daelie ussjedimh Gapmasjohken vâålese eevre geajnoegeatjan vuelkedh.

Daate lea laadth-tjøonghkeme mij mov mielese joekoen dabranamme. Naan jaepiej mænngan mijjen gætie lij buelielamme. Gåetesne aehtjie faagkan krænkoeh. Idtji naan vuastalimmiem tøøllh. Jih ij lij aevere monnen gaskemsh. Ajve jællan jolhkim aehtjine soptestidh. Mohte aerebi joe voeredamme aehtjie madtjelåbpoe jis aajketjem gætijsste minni.

Voestes biejjien joe vøølkimh vaaksjodh. Jijnjh muerjieh jalhts ij veljie.

Goh sjuevnjegøøti, die vinhtsese slebpietih. Ryøjredimh jijjehtovvedh jih dållem beejimh. Nealkoeminie eevre goh jaamegøøtim, abpe biejjien ibie limh hinneme byøpmedidh.

Hijven måjhtam dan liemkeds ichkedem. Aehtjie ohtsedi klaahkam jih kaafegiebniem bieji doeltedh. Jih dellie loesebissem. Dovne limh

njoetske-loesetjine jih sãallhtemegueline meatan. Unnemes maanide bissemherrehkh tjoehpesti jih buerkiesti mijjese guktie gueliem dabran biejedh. Dellie vuesiehti magkeres bieliem voestegh biseddh åvtelen mubpiem olles guelie bisseme-herrehkistie njejeketh. «die bearkanidie gosse jijtj galkajidie laadthbiegkerh vaaksjodh» jeehti, jijtsasse moeveli. Vissjeleslaakan vuesiehti ovmesse vuekieh mah aevhkies daejredh gosse miehtjiesdajvesne. Mubpie biejjien buerkiesti man aelhkies skierrijste dalletjem biejedh. Gaskoe vaegkien tjøødtjesti jih kaafem voessji darhke vuesiehtimmien gaavhtan.

– juktie idie vienhth miehtjiesalmetjide ajve gasngesh jih gejhkie sierkhstråmhpoeh daerpies gosse dållem biejedh.

Daelie lij aehtjine, guhte maanide øøhphehti jielemisnie bearkanidh. Rovnegs vuejnedh mãssnoe gåetiekarrem nimhtie maahta ålkine jeatjah-tovvedh.

Sjuevnjedi. Vueliebistie govlimh garssetje sjovveminie. Dan soe hijven jearsoes damtim goh lim aehtjine ektesne tjahkesjeminie, jih dääjmijes gieline soptsesti altese jielemen ovmesse deahpadimmiej bijre.

Faahketji govlem alvas hojhkesjeminie pluevesne. Gaajhkesh libie govleme.

– aehtjie, mij lea dihte ? Piere-Næjla billemisnie.

– Goerke dihte, tjaktjege numhtie skreekie, aehtjie ånehkslaakan vaestede jih jårrele mubpien bealan. Gosse mijjieh dam govlibie dellie soelkehtibie jih vihth nahkestibie.

Dennie fealadimmesne manne voestes aejkien goerkh jih njoktj vøøjnim.

Aehtjie lij madtjeles jih arpehke abpe tijjem. Varki guarkajimh ååpsen jijnjh lihtieh meatan. Idtjimh mih gåessie hinnh gaajhkide dievhtedh. Vaenieh muerjeh muvth biekerisnie, mohte ij lih aehtjie hujnesne dan åvteste. Aehtjien mielesne buerie tsiehkiem dejnie aaj: idtjin gieh jeatjebh debpelen bætieh. Idtji lyjhkh gænnah, jis ammes almetjh tjihtedin seamma biekerasse gusnie satne. Dellie celki varki

debpede minnegâtedh. Seamma laakan gervi, jis barre almetjijstie loedth vuchteli. Dellie aaj varki gâabph jeatja otnjegem veedtsi, jalhts jijnjh laadtegh biekerisnie.

Apbe vâhkoem jeanoe-bealam vâålese giehtelimh. Dan tjakhtjen guhkies gajhkadahke orreme, juktie johkesne gusnie vaenie tjaetsie, mijjen vinhtse jællan gabpeldi.

Idtji movtore aevhkine gânnah, juktie tjoeverimh vinhtsem gaedtiebealam vearremes gierkeshke gâhkojde giesedh. Aehtjien sovvenh aajmohts åananamme. Ålvas jienebh laadtegh limh gujth hinneme tjøøngkedh jis limh ajve geajnoe-bealam vaadtsehtjamme, mohte buerie lieiehtimine gidtjh. Gellien aejkien mijjeh åarpenh mäjhtajbie: «Don aejkien goh aehtjine ektesne Gapmasjohkesne minnimh.»

Barre vienhtedh laadth-tjøønghkeme lea fierhten beajjetje giehtelimie almetji jielemisnie, mohte joekoen vihkeles mijjese jis. Geerve dam aamhtesem gervedh, jis edtja mijjen bijre soptsestidh.

Manne dan jijnjem lierim, jih buerebe aehtjine åahpanim dej laadth-tjøønghkemisnie.

Idtji gåetesne man jijnjem soptsesth, desnie daamtaj mæssnoe bievsterisnie. Mohte goh biekerasse stillesti, dallegh eevre goh jeatja ålma. Dåeriesmoerh løjhtin, jih nuepiem åadtjoeji altese diedth luejhtedh.

Manne aajhtsim man tjiehpies lij soptsestidh. Idtji staaloj jallh moenesji bijre soptsesth, jih idtji dagkerh dåaroesoeti bijre gânnah, gusnie luhkie russerh bævvasin akten lovreste. Soptsesti siejhme almetji smaave deahpadimmiej bijre, jih dan gieltegs soptsestimmievuekie juktie govledæjjah eevre dabranin.

Goh limh ikth aeredskaafem jovkeminie åvtelen vaagkan veedtsimh, dellie eelki soptsestidh såemies ålman bijre (dagke Ingan-Piere, im vielie mujhtieh), guhte gierhkien loedtem vueptiesti jih dallah vuehtiegøøti tjoeken. Gierhkie dan spaajhte jatne-mohtegisnie, mohte ålman aaj

juhteles treavkah dâalvoedimmesne. Goh gierhkie aajhtsi âlma lij læv-tieminie, dellie hævvi spaajhtebe vøolki. Dagke vienhti buerie daelhkie jih nimhtie aelhkieslaakan âlmeste paajsanidh. Dam lij aerebi dorjeme, juktie idtji stravvh daelie hiegevaarege gænnah. Mohte dellie beahtahtalli. Idtji dihte daejrieh magkeres vaejsjiem lij minngesne åådtjeme. Ij lij voestes aejkien âlma lij gierhkieh tjoejkehtehteme. Satne deejri gâarede dovne gierhkiem gedtielidh.

– Novh, dellie maa aatskadibie, aehtjie jijtse soptsestimmie nâhkeh-ti.

– Ih edtjh jâarhkedh? Mijjeh vaetimh.

– Daate dan guhkies soete, im daelie hinnh gaajkem soetestidh.

Gosse lea jijjie maeliestidh, die edtjem jâarhkelidh, soptsestidh.

Ij vielie gierhkie-tjoejkehtehtemen bijre dellie. Mijjeh gaajkesh niestie-svoessigujmie

vaagkan sieljehtimh. Goh dan biejjien tjâanghkanimh byøpmedidh, dellie gieltogs laakan soeten jâarhkem vuertiejimh.

– daelie tjoeverh soetem jâarhkedh, nøøremesh byøhkestin aktine njaelmesne.

– Maam lim dellie soptsesteminie? aehtjie gihtji, løssh idtji mujhtieh.

– Gierhkien jih âlman bijre.

– Novh-maa. Gierhkie jih âlma. Man gâhkese limh hinneme dejnie? Mujhtiehtibie joe gierhkie daajra âlma minngesne jih varki baatarimmesne.

– Novh, ojhte lij nimhtie, ojhte nimhtie, aehtjie jis mejjesne, jih dellie aalka.

Gierhkie âvtesne vuemiem rasta, jih dellie tjøødtjeste, goltele. Desnie tjåådtje jijtse loedteraejkien giehtjede. Eevre sjeavods. Dellie govloe isvelihks ruatska, gâhkoe âlmeste âeniekâbpoe, gietskebe bâata. Gierhkie vihth hajkejadtja. Orre jih ammes aerviedimmiem åådtjeme. Daate lea joekoen jih sjiere âlma: bahhas faamoeh viehkine. Gierhkie

liegkedasta åeniehkåbpoe jih åeniehkåbpoe. Mohte ij Leah ennje sæjloes.

Orre dajvh: vuemieh, garhph, tjahkh. Jalkadahkh, gusnie maaje vâåjnese. Åehpies otnjege gearhkan, juktie åådtje veeljedh gååbph goetsedh. Daelie geakasjamme guhkebe ålmeste paasjanidh. Mohte jalkadahken mubpien bielesne vihth ålma saemienvaarjojne jæjhta. Muadtam lea åelkiej bijre tjatneme. Voestes aejkien gierhkie altese fæjjoem vuajna. Galme bievesth rudtjem vâålese. Gierhkien tjievliesvoete suejele. Daelie daajra jijtse naehkien gaavhtan gaahtha, jih ij Leah jeatja otnjege goh åvtese. Ij vielie seamma aelhkies jatne-mohtegisnie hajkedh goh aerebi.

Aehtjie orrije desnie, jih søøjmeslaakan rievhkesem giebregeåata. Dam jis tsihkijahtha jih guhkieslaakan soevem njammeste. Vuertiejbie jaarhkem. Mohte vâåjnoe goh lea gaajhkem åajaldahteme, jijtsh ussjelisisnie tjahkan. Tjoeveribie gåaskoehdith guktie almetji ajmose båata, jih dellie vihth aalka. Voestegh ij mujhtieh man gååhkese soptses-timmesne båateme. Tijjetje vaasele aerebi goh vihth mojhtele båajoes loedte-ræjkiem.

Gosse vaagkan vihth vaedtsiejibie, dellie ålma aadtjegh gierhkiem aajhtseme, mohte dihte dallah haajpene joeven bæjjese kråapede jih dellie vaaran.

Gosse iehkeden låavhtesen ålkoelisnie tjahkan, dellie arhteijibie guhkebem vuertedh. Varki jijjese ryøjredibie. Dållem eesjibie jih maelie-gåetiejibie. Aehtjie vijriebasse soptsese.

Gierhkie lea joeven mænngan orre faamoeh tjøøngkedListeme mearan mijjieh vielie laadtegh tjøønghkeme. Gosse ålma bæjjese vaaran tjaavteme, dellie gierhkie vâålese vuaman vihth gierestalla. Ålma ij daejrieh maam jeatja ennh gierhkiem dåalvoehtidh vaeriem vâålese. Gierhkie vuelege vuertieminie, jih gosse ålma buektiehtamme aktine biehkese raamebaektien maadtegasse, ojhte gierhkie vihth bæjjese guatsa. Jih nimhtie jis tjieskestieh naa guhkiem.

– Edtjh varki soptsesdith mejtie ålma jaaksi dom gierhkiem vuj ij, mijjen nøøremes maana dam ååpsen guhkies soetem bøørhkeste.

Guvvie: Anne-Margrethe Naja Kappfjell Hætta

Aechtjie vääjnoe ij govleme gænnah. Dellie maa gierhkie miste dorje. Jearsoes vaereste paajsene jih tjiskele jalkadahkem doekoe. Ålma minngesne. Soete faagkan juhtielåbpoe. Mohte voestegh seammaleejns goh aerebi govleme. Gierhkie åvtelisnie jih ålma minngesne. Naan aejkien ålma dan gierhkien lihke guktie guhkiessoehpenjine jaksoes, mohte rovnigs, iktesth buektehte naehkebem voebnesjidh.

Manne aervedem aechtjie lea mijjen arhpehm tjevrieminie. Dan gaavhtan im maam jiehtieh, barre goltelem. Eah sih nøøremesh guarkah ålman gaarsjem jih man åvteste gierhkie dan aavrehke.

Dålle lea raakte jamhkeme, gosse gierhkie deavan duakan njeajhpene. Dallah govloe mij isvelihks voetseminie. Ålma tjøødtjeste jih rontestalla mij ennje dihte jis. Dellie dahkoe spaajhte gaajhki gaarkigujmie. Dellie maam joem rovnigs vuajna. Aarhtse lea tsåalhkesjamme såajjoedehteme gierhkien tjeapohkem jih voejhkele kreekine haeliehtidh, mohte gier-

hkie lea gadtsigujmie sáajide gejhkielamme. Gåabpatjahkide sáajide lea tjaalehtjamme maadtegen raajan, gosse álma báata gierestallen altese birsine. Guektien aejkien vuatja, jih gåabpatjahkh eatnemasse gahtjelin.

– man aavre dan karren, Toivo ikth vielie láasa gosse teeltese tjaangi-
bie, orre faamoe jirredsbeajjan viedtjedh.

Aehtjie provhki dagkerh soeth mijjese soptsestidh gosse minnimh laadtegh møørjedh.

Buerie lyjhkim altese soetide. Dah lin dan joekehts soetijste manne lim vaane govledh.

Aehtjien lij iktesth tjiyhkerde meatan goh vaadtsetjimh. Goh sáemies vaagkan bøøtimh, dellie voestegh tjiyhkerdinie abpe dajvem giehtjedi mejtie máane biekerisnie minnedh.

Jis ojhte, dellie lihtijgumie dahkoe. Jih nimhtie vijriebasse vaegkeste vaagkan.

Muvhtene aejkien ijdtjimh raakte daejrieh gusnie jih gogkoe limh vaedtsieminie, novh badth utnim nimhtie.

Jeatja aejkien vihth aehtjie dällebealesne eelki soptsestidh. Ikth lij Ándaras-Ántine jih naan jeatjebi ektine gellie biejjieh laadtegh ohtsedamme, mohte ij lin maam gænnah gaavneme. Joe lin gåavvarosteme jih sijhteme gæetide vuelkedh, mohte dellie ráarestallin aktem vielie biekerem vaaksjodh. Jis idtjin debpene gavnh, die edtjin gæetide peehkedh.

Vaagkan jis vøølkin. Goh vaegkie-bealan bøøtin, dellie Ánte tjiyhkerdinie giehtjedi. Aejkien gutnjesji jih dellie tjiyhkerdem mábpan geelki.

– giehtjesth amma datne aaj dohkoe! Vuj mov tjelmide gáarhman. Mubpie jis giehtjedi. Giehtjedi jih giehtjedi jih dellie jeechti:
– ojhte lea.

– Laadtegh jis? Aehtjie hujhkehti jih tjiyhkerdem kreemsi. Tjiyhkerdine ohtsedi jih aajhtsi laadtegh vaegkien jarngesne. Stoeerre raaapsehke belnie desnie. Aehtjie tjiyhkerdem Ántese geelki, jih die vaarrelian.

Goh geatskanigan, dellie vøøjnin belnesne joekoen jijnjh muerjeh. Mohte gievhpluevie belnien bijre juktie idtjin gaegnedh tjøøngkedh. Laadtegh desnie, mohte idtjin dagkoe buektedh. Ij lij jeatja darjodh baaastide boeltheaaran varrelidh, gøøkte sækieh tjohpestidh guktie pruvvine utnedh. Ij lij ajve varki dam øørnedh.

Saahtah buektiehtin belniem jaaksedh. Dan jijnjh laadtegh dennie belnesne guktie ij lij sijjie stillestidh. Tjoeverin voestegh belnien bijre tjøøngkedh aerebi goh belnien nille jis.

Veljie muerjeh jih fierhte laadtege storre goh vuaksan åejjie. Aelhie dejtie læhtan járreldehtedh. Ánnetji mænngan ligan voessh, lihtieh deavhteme, jih joe geervehtamme gætide vuelkedh. Aajne muerjie-sijjiem abpe pluevesne ligan gaavneme.

Daate buerie mojhtese aehtjien mielesne, jih utni mejjesne mājhta-jidh goh limh guhkiem vaanterdamme ajve namhtah. Goh dam mājhtaji dle orre klaeriem altese tjelmide, jih gååhkese giehtjedi. Gæellie guktie, seamma man guhkiem tjaasnesji tjiyhkerdinie jallh namtegh, gaajhkh biekerh seamma njeeruveske vaañnin. Idtji gæssie viele dagkeres seamma-leejns belniem gaavnh.

Gærjeste *Ávtese jáhta*, DAT 2004. Jarkoestamme: Lena Kappfjell

ANNA JAKOBSEN

Mijjen jijnh gâetieh

Saemien gielesne ij Leah baakoe mij gaptja daaroen baakoem «hjem». Mohte mijjen jijnh gâetieh gusnie sjiere jaepieboelhki årroejibie.

Tjaktje.

Tjaktjedaelvien aalkoe.

Doen såemies aereden fahkajimh jih åadtjo-ejimh vuejnedh, jijsenaajja lea daan jijjen vaadtsehtjamme. Iehkeden aerebi dan tjaebpies elmie goh biejjie luajhtede. Jih dallah goh biejjie tjaangeme, dle joe jueskebe dohti.

Dan jueskie guktie almetje raaktan tjoevere vaadsajidh vuartasjidh mejtie moerh gâetesne jih mejtie naan beassetje jih faadtamoeretjh.

Nov almetje maahta hojjestalledh juhkoe guarkoe joe dellie giesie jih tjaktjegiesie vaaseme. Mohte guktie joem hov njaelkie aaj dobtøe gosse almetje daajra, aah dellie amma nagkh tjoevere vihth jeatjhlaakan aelkedh biejjide jih barkoem öörnedh.

Dovletje aejkiej, goh saemieh lin johtehtjeminië, dle fierhten jaepieboelhken lin vihties årromesijjieh. Nimhtie dam ij Leah mijjen naan vihties baakoe joekoen sæjjan, guktie dihte laedtiej baakoe 'hjem'. Mijjen lij dihte gâetie dihte 'hjem'. Jih dejstie gâetijste lin jijnh. Tjaktje, daelvie, giire jih giesiegâetieh. Jih gellien aejkien soptsestin dovne vihties sijjiej jih gâetiej bijre gusnie dle dej gaskeboelhki aaj lin årroeminie, guktie suehpudem jallh tjaktjegiesiem. Nimhtie sån dam aaj, saemien dajvine

dah jijnjh Gierchtsjaevrieh. Gierchtsem daaroen eelkin gâhtjodh 'tjerris', jih nimhtie sãn dam eelkin jiehtedh 'Kjerringvatn'. Dagkerh nommh gaavna gaajhkem lehkiem, saemien dajvine, Nöörjesne jih Sveerjesne. Jih gosse vuartesje jih daajra guktie Leah saemieh johtetjamme, dle vuajna, ojhte dah sijjieh gâabph lin dle gijrege, bæjjesvåårti, båateme juhtien jih dle gierchtsidie åadtjoejin laehpedh.

Jih dejstie seamma Gierchtsjaevriebealijste dle tjaktjege vihth ryöjredin våålesvåårti juhtedh. Desnie lij dle buvrie aaj, gusnie daelvievaarjoeh jih gaajhke jeatjah daelviedaarpsnohke. Nimhtie mijjen almetjh dej beeli åadtjoejin abpe gåetiem jih gåetiesijjiem, joekehth jaepieboelhki mietie sirtedh.

Mijjich daaletje almetjh jis abpe jaepiem dennie seamma sijjesne jorgrestibie. Nov dle aaj maaje fierhten jaepien, gåessie joem gâabph joem vuelkiejibie eejhten. Jih dihte dan reaktöe dobtöe, åadtjodh sijjiem sirtedh.

Munnjien jis daan aejkien sãajhta edtjem dle uvre daelie, tjaktjedaelvien aalkoen, åarjese våålesvåårti juhtedh. Gosse doh juhtijeledtieh Leah dle moesegine tjãanghenadteminie, dle manne aaj jijtsen daaletje gåjsam, koffertem gaarhkeminie edtjem haalanidh jih åarjese girtedh.

Jillhts aaj im edtjh manne daelviedovvedh, dle ånnetji seammalaakan dobtöe, guktie aervedem dej baaletje almetjidie dobtöe gosse lin dle gaarhkeminie, juhtiehtæmman ryöjredeminie.

Daaletje almetje hov gidtjh maahta, gosse åtna giesie daebpene mijjen noerhtelaantine ååpsen åenehks sjædta, dle nöörje åarjene minnedh giesiem buarastehd gusnie dihte abpe jaepiem jogreste.

Jih jis almetje lea aelkieminie báarastovvedh, dle lea gujht hijven aaj áádtjodh biejjesne tjahkasjidh bæktahalledh, guktie veak-sahkábpoe sjædta mijjen tjætskemes daelviem tjirrehtidh.

Luste sjædta vuejnedh guktie almetjh áarjene jis naemhtie tjaktjege leah barkeminie. Dihte gie lij dle dam sijjen gielem maahteme, guktie áádtjeme soptsestalledh aaj. Guktie sán dobtœ laantese bátedh gusnie ij gáabpa gænnah mijjen daaroengielijste leah mannasinie. Debpene dle daej noerhtelaanti lædtieh rovkijh aaj tjuerieh dabtedh guktie dobtœ gosse ij maehtieh guarkedh maam jienehke almetje jeahta, guktie mijjen báeriesalmetjh leah tjoeveramme, goh idtjin daaroen guarkah. (- -)

Váájnoe ij leah almetjasse aelhie, lihkes almetjidie seamma boerehke árórdh guktie guesside.

Dellie vuajnam tjaktjeledtieh joe haalanieh!

Originaaleste ánnetje deajvoehtamme:

Anna Jacobsen, *DON JIH DAAN BIJRE II*. 1998.

Guvvie: Lena Kappfjell

Saemie saajvi luvnie

Akte saemie dej beeli gujht utni vihties sijjieh, gusnie provhki daelvegi jih giesiej (giesegi) årrodh. Dle akten gijren dihte saemie bööti juhtien dejnie sov jealohne debpede gusnie lij daelviem orreme. Dle juhti dahkoe gusnie giesegi provhkin årrodh. Dennie sijjesne dihte saemie aktem stoerre giedtiem utni. Dle gujht dah saemieh provhkin vâarooej ryöjnesjidh. Akten aereden goh lin bovtside bohtjehtjamme, dle gujht dihte reajnoe-maennie lööjhti dejtie bovtside giedtien sistie jih vuejehti skâakese.

Dah jienebh almetjh vaadtsajin gåatan; dle beetsi barre dihte akte saemie dan bovtsie-giedtien sisnie sijse. Dihte saemie veedtsi dan giedtien sisnie, dle vööjni, akte plaavegåarvoe-almetje bööti dan sov mööhte (vööste). Goh gaavnesjigan, dle healsohti dihte saajve dan saaman jih gihtji: «Manne leam minnijamme, edtjem datnem bööredh guessine mijjese. Ih sijhth mannem dêariedidh?» «Im manne sijhth,» dihte

saemie svååri. «Ih goh galkh naaken vaahrese bāetedh, manne edtjem dāriedidh datnem diekie bāåstide, njöömesth dan mov rudtjese!» dihte saajve jeehti dan saamen. Dihte saemie dam govli, juktie ij galkh naaken vaahrese bāetedh, dle njöömesti dan saajven rudtjese. Dihte saajve vaadtsiji dejnie seemine (saemine).

Dennie giedtien aktene roenesne lij akte gaaltije. Dihte saajve vaadtsiji dan gaaltijen gāajkoe. Goh böötigan dan gaaltije-bealese, dle dihte saajve tjarni dan gaaltijasse. Dihte saemie dam vööjni: maaje edtji varki jijtjemse njarhvestidh dehtie saajveste, men idtji annje hinneh. Dihte saemie ussjedi: joe gujth dellie aavgrunnese (vaavlan) satne mannem voelkehte. Dle damta: barre vāålese jih vāålese juhtiejægan. Dle dihte saemie vööjni aktem stāapoem; dihte lij stoerre stāapoe. Gellie lin klaash dennie stāaposne. Dihte saajve satnem foeresji dan stāapoen sijse, jienebh lin aaj saajveh dennie stāapoen sisnie. Goh böötigan dan stāapoen sijse, dle gujth dihte saemie healsohti. Goh lij healsohtamme, dle stillijin, edtji tjihkedh buertie-bealese jih byöpmedalledh jih jovkedh. «Gosse aalka byöpmedalledh, dle edtjh kroesse-tieknem biejedh gaajhkese maam datne dov gieti sijse vaaltah, mearas Leah daesnie; dle ih goh galkh naaken vaahrese bāetedh.» Dihte saemie darjoeji, guktie dah saajveh jeehtin.

Goh lij byöpmedalleme, dle dah saajveh eelkin soptsestalledh. «Mij-jieh libie ussjedamme, edtjebe spåaadidh (nāajtodh) ovlæhkoem dov bovtsigujmie, juktie dah dov bovtsjeh bejkieh jih gudtjeh (gedtjeh) mijjen bijjielisnie, juktie dihte dov giedtie lea mijjen bijjielisnie laanten nelnie. Gaajhkh dah gadtjh jih bajhkh gelkieh mijjen nille. Men dle ussjedimh, edtijmh voestegh minnedh datnem viedtjedh jih soptsestidh dutnjien, guktie datne bāatah daejremen; dle kaanne fluhtg giedtiem jeatjah lahkan. Jis dam sijhth darjoedh, dle edtjebe mijjeh dutnjien spåaadidh (nāajtodh) hijven læhkoem dov bovtsigujmie jih gaajhkine dov eekine. Men jis datne ih dam sijhth darjodh, dle galkh barre ovlæhkoem utnedh daehtie gietjeste.»

Dihte saemie svååri: «Nov galkem fluhtedh dam mov giedtiem.» Goh lij dellie feerti, dle dihte akte saajve vudti (vedti) aktem onne voessem dieves beetnegistie jih jeehti: «Gosse dåastohth manneste daam, dle galkh kroesse-tieknem biejedh.» Goh dihte saemie feerti sjidti, dle gånnahtihti (gånnahtehti) dejtie sajvide. Men dihte saajve, mij lij satnem viedtjeme dahkoe, dihte dåriedi jih göödti dam saemiem bäästide laanten nille; seamma geajnoem böötigan bäästide. Dihte saemie onterdi, juktie idtji satne lovveh, goh böötigan bæjjese dan gaaltijen mietie. Dle dihte saajve jeehti: «Vuajnah dellie, darjoeh dam maam leah dåajvochtamme! Dle edtjh vuejnedh, edtjh læhkoem utnedh gaajhkh dov jielede-biejjieh.» Dle gånnehti dihte saajve dam saemiem jih vöölki seamma geajnoem bäästide. Dihte saemie sjidti vuartasjamman, goh dihte saajve tjarni dan gaaltijasse.

Dle vaadtsiji dihte saemie sov gåatan jih soptsesti dejtie sov almetjidie, guktie lea satnine gáaradamme, jih vuesiehti dejtie beetnegidie, mejtie lij saajvijste åadtjeme. Dle jeehti dejtie sov almetjidie, edtjeh satnem dåriedidh jih giedtiem fluhtedh jeatjah lahkan (sæjjan). Dle vaadtsajin dah gaajhkh saemieh jih juhtiehtin dam giedtiem jeatjah lahkan. Dan saemien jielege sjidti dan minngelen barre ipmerijhken. Dihte saemie stoerre bääntine sjidti jih veasoeji hijven-laakan gaajhke sov jielede-biejjieh. Mearas lij veasoeminie dihte saemie, dle gujht vaarede dan gaaltijen luvnie jih mojhtele dan riejsen bijre, maam lij satne dorjeme dan laanten sisnie.

Gærjeste Aarporten jih Åarjel-smaaregen soptsesh – samiske fortellinger fra Hattfjellidal og Trøndelag. Qvigstad, Samisk utdanningsråd 1996.

Bierne

Dej beeli goh Lutniestæjja daennie eatnamisnie fielestalleminie, nâå gellien aejkien gujht bâata almetji gâajkoe. Sæjhta aaj naan viehkiem. Ijje, ij annje åadtjoeh gænnah. Gaajhkesh utnin, eah gujht sijjieh dam daarpesjh viehkiehtidh, eah gujht sijjieh dam doesth viehkiehtidh gænnah, guktie gellien aejkien baanhtsan sjædta gukt' edtja aaj baahsedh.

Akten aejkien dellie lij baenhtsesne, edtja stoerre jeanoen rastah. Ij lij dej beeli naan vinhtsh jallh mij gænnah, guktie tjoerin pluahdam stealladidh jîh aaj numhtie rastah. Idtji guhtegh sjîhth, såemies idtjin aaksjoem utnieh, såemies idtjin maam utnieh. Dellie maa Lutniestæjja måjhtije satne maa edtja vaedtsedh jîjtse kreekigujmie soptsestidh, mah dah maehtieh viehkiehtidh.

Dle bâata bovtsi gâajkoe, jîh jeahta: «Dijjieh mannem lutnjestidie rastah dom johkem?» «Ibie maa mijjieh maehtieh,» bovtsj svååroeh, «biejjie guaka, bijvele sjædta, ibie maa mijjieh.» Guktie dah feerin tsuvvien bæjjese don tjahkese.

«Jaa, jaa,» Lutniestæjja ussjede, «åadtjodh edjtjede tsuvvedh, jîh biejjie edtja baahkedidh, åadtjodh edjtjede snaabredh bijjene.» Jîh numhtie dam bovtse dehtie biejjeste bælla goh mest'em.

Dellie vaadtsije vâålese, veanhta edtja naan jeatjagidie råakedh. Dle ij goh jeatjegem råakh enn goh biernem.

Dellie jeahta dan biernese: «Daan biejjien bijvele, baahke.» «Jaa nov lea baahke, jalts ij Leah gujht ov alvas baahke,» bierne jeahta.

Die Lutniestæjja jeahta: «Datne dejnie jîjtjedh bovteres muadtine, datne mannem saehtieh rastah dam jeanoem, manne edtjem maaje don bealan.»

«Doesth tjihkedidh dan mov rudtjen nille?» bierne jeahta.

«Jis im lim doesteme, im mån lim gihtjeme,» Lutniestæjja svååroe.

«Tjihkedh rudtjen nille, dell' edtjem manne saehtielidh,» bierne viht.

Dle ojhte, Lutniestæjja tjihkede biernen rudtjen nille, jîh bierne vuaja dom dulvies jeanoem rastah.

Dellie Lutniestæjja jeahta: «Jaa, datne edtjh slyöhpedh jîjtjedh beapmoej åvteste barkedh jîh sæjlodh jaepiem bijre. Maaksojne edtjh åadtjodh gaajhke daelviem åeredh. Datne edtjh åadtjodh åeredh goske biejjie baahkede, dell' edtjh tjuedtjielidh bæjjese jîh vuartasjidh maam dle vuajnah.»

Numhtie dam bierne dan hijven åtna.

bierne = duvrie, boelt'aajja, biss'aajja, beere, gumsie, muadt'aajja

Guvvie: Anne-Margrethe Naja Kappfjell Hætta

Duvrien-ålma

Ikth lij Hatsves-ietnie aktem kaarrem nåájteme guktie dihte tjoeri gaajhkh biejjieh goh duvrie veasodh. Dihte guhkede almetjistie jieneme-raejesne jieli. Desnie lij øøvre oktegh, almetjidie ohtsi jih sårkosne lij.

Biejjen-niejte guhte gaajhki almetji sårkoem jih aavoem vuajna, dihte dejnie duvrien-ålmine aarmogs sjidti, jih dellie jijtjemse tjaebpies, faavroes niejtine skaepiedi jih eatna-masse tjøødtjesti. Skåajjesne våaltas sæjjan tjihkedi. Baalte dagkoe lij duvrien vaadtsaldahke.

Gosse duvrie bøøti jih dam vueptiesti, die billi edtji Biejjen-niejte billijidh, nimhtie guktie gaajhkh almetjh gosse dam vøøjnin. Biejjen-niejte altese rudtjen nulle goegkerdi jih dan gaavmose dåeriedi. Desnie ektesne jeeligan goh gobpe jih gujne. Boelhke nåhkeme dellie baarniem åadtjoejigan. Gellie jae-pie aavosne ektesne årroejin. Biejjen-niejte jih altese baarnie muerjeh tjøøngkhigan, duvrien-ålma bearkoeh reebli, guktie ij lij neavroe. Baarnie byjjeni jih seamma faavroes jih hijven sjidti goh tjidjtjebe, jih veaksehks jih jiermehks goh aehtjebe.

Akten biejjien die duvrien-ålma jeehti:

– Datne gieries gåmma, die edtjh datne silpe-gåahkem mov tjeapohken bijre dibrehtidh. Mænngan edtjeden dåt-noeh mov almetji gåajkoe vaedtsedh jih desnie sjidtedh. Gosse govhl gieh duvriem vijreme mesnie tjeapohken bijre silpe-gåahke die edtjh vaedtsedh jih dov biehkien kriededh. Jis eah dutnjien dam sijhth vedtedh, die edtjh krovthem reegkehtidh, die gujht vienhth åadtjoe.

Piken som giftet seg med en bjørn

Langs nord-vestkysten ble det fortalt mange underlige historier om åndene som holdt til på jorden, i sjøen og i himmelen. I de lange, mørke vinterkveldene samlet folk seg for å høre disse historiene og for å se på at maskerte dansere fremførte opplevelsene til legendariske helter som hadde møtt slike vesener eller blitt tatt til fange av dem.

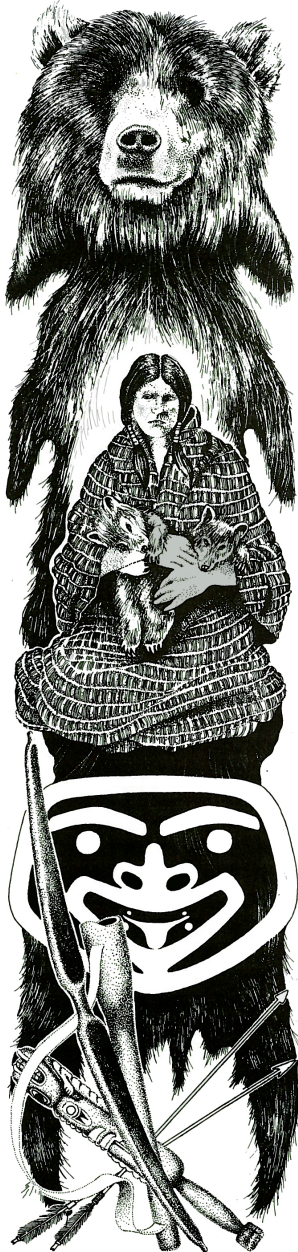
Historiene varierte fra stamme til stamme, noen ganger også innen en enkelt stamme. Mens Tlingit-stammen mente at det var Ravn som hadde skapt verden og laget alt som der var, mente noen av Kwakiutl-stammen at det hadde vært solen, som de kalte Den Som Går Over Hele Verden. I Haida-mytologien ble himmelen betraktet som en omvendt skål som dekket jorden. Over den lå Himmelveiden, styrt av en stor ånd, kalt De Skinnende Himlers Makt. Nootka-indianerne, på den andre siden, ba til fire store høvdingar, som hver regjerte i sin del av universet.

Disse åndene var de mektigste, men det fantes mange andre, både gode og onde. Noen beskyttet folk og hjalp dem i dagliglivet, som Mester Tømmer, som kunne bygge et hus eller en kano på en dag. Andre var voldsomme, uhyrlige vesener, som Bakbakwalanooksiwae, en skrekkelig kannibal-ånd, eller Tordenfuglen, et vesen så stort og mektig at det kunne bære med seg en hval i klørne. Når den fløy i luften høstes vingelagene ut som torden, og lyn glimtet fra nebbet dens.

Fordi indianerne livnærte seg av jakt og fiske, var dyreåndene særlig betydningfulle. Mange myter viser hvordan dyr tar menneskelig form, bor i hus og oppfører seg som folk. Laksen, f.eks., ble antatt å være overnaturlige vesener som bodde i et stort hus under sjøen. Hvert år antok de fiskeform, og svømte langt oppover elvene til gyteplassene sine hvor de døde, og åndene deres vendte tilbake til laksehuset under sjøen. Etter at en laks var blitt spist, var det viktig at benene ble ført tilbake til vannet, slik at laksen skulle bli fullstendig tilbakebrakt til livet. Hvis noen ben ble ødelagt eller kastet på land, kunne lakseånden bli krenket og nekte å komme tilbake neste år.

Dyr ble ofte valgt som symboler, omtrent som familievåpenskjoldene, til minne om den rolle de hadde spilt i stamme-mytene. En Tlingit-mytte, som forklarer hvordan slike våpenskjold først ble tatt i bruk, forteller om en tid da alle levde i mørke fordi Ravn hadde gjemt solen i en eske. Da Ravnegutt slapp solen ut av esken, steg den opp til himmelen med et slikt bråk at mange folk ble reddet, og løp på sjøen eller til skogs. Fordi de var kledd i skinn

og pels på den tiden, forvandlet de seg til de dyrene som klærne deres var kommet fra. De menneskene som ble igjen, valgte disse dyrene som våpenskjold til minne om slektningene sine, og deres etterkommere fortsatte å bruke dem til våpenskjold for ettertiden.

Andre våpenskjold, eller Totem som de ofte kalles, representerte dyr eller overnaturlige vesener som i følge ryktet hadde bistått de legendariske forfedrene til stammen. Menneskene som eide disse stammemerkene, brukte dem til å dekorere husene sine, klærne og andre eiendeler. Ved seremonielle anledninger brukte danserne utskårete og malte masker som representerte stammemerkedyret, eller ånden, og høvdingen og betydningsfulle menn hadde dem utskåret på husstolpene eller på påler som var reist utenfor dørene deres. Fordi mytene var godt kjent, kunne en fremmed som kom til landsbyen fortelle ut fra totempålen hvilke familier som bodde der.

I Tsimshian-landsbyen til Kitwanga står det en høy seder-totempåle med utskårete figurer av en bjørnebinne med unger. Legenden den refererer til forteller om hvordan for lenge, lenge siden en pike fra den landsbyen møtte en vakker fremmed i skogen og ble tatt som fange til bjørnelandsbyen.

Det var sensommer, og langs breddene av Skeena-elven hang frukten og bærene tunge og modne. Tidlig en morgen spente Peesunt, datteren av høvdingen i Kitwanga, kurven fast og gikk med noen andre landsbypiker for å plukke bær.

De klatret opp i de skogkledde åsene mens de sanket fyldige blåbær og lo og småpratet med hverandre. Da skogen ble tettere rundt dem, begynte noen av pikene å synge stille, slik de hadde lært, for å varsle skogens dyr om sitt nærvær. De visste at spesielt bjørner hatet bråk, og at det var uklokt å forstyrre dem, men Peesunt kastet foraktelig på hodet til det.

«Bjørner!» ropte hun. «Skitne, stygge skapninger! Jeg bryr meg ikke om bjørner!» Nå ble de andre pikene enda mer nervøse, og skottet engstelig mot buskene i nærheten, men alt var stille.

Dagen gikk, og sent på ettermiddagen var pikenes kurver fulle og veide tungt på skuldrene deres. De besluttet å vende tilbake til Kitwanga før dagslyset forsvant, og de ga seg i vei nedover den steinete stien som førte ned fjellsiden. Peesunt nølte for å plukke enda noen flere bær, og løp så etter kameratene sine.

Men før hun nådde dem igjen, løstet bæreremmen hennes, og sendte kurven og bærene nedover

bakken. Peesunt mumlet sint for seg selv, og satte seg ned for å ordne remmen og fylle kurven igjen.

På nytt løp hun etter vennene sine. Hun kunne høre ekkoet av stemmene deres gjennom trærne, og snart fikk hun øye på dem i det fjerne. Enda en gang løsnet bæreremmen, og igjen rullet bærene i alle retninger. Peesunt kunne ha grått av ergrelse, men det var ikke annet å gjøre enn å reparere den sviktende remmen igjen og samle opp bærene.

Det begynte å bli mørkt i skogen. Selv når hun spisset ørene, kunne hun ikke lenger høre stemmene til vennene sine, og på tross av hennes utfordrende ord om bjørner tidligere på dagen, begynte hun å bli litt redd.

Plutselig hørte hun en kvist knekke bak henne, og hun virvlet rundt. En ung mann, kledd i en tykk bjørneskinnskappe, kom mot henne gjennom skogen.

«Har du gått deg vill?» spurte den fremmede vennlig. «Det er farlig å ferdes her alene.» Han lyttet forståelsesfullt da Peesunt fortalte om sine uhell.

«Kom,» sa han. «Gi meg den tunge kurven. Det er altfor sent for deg å gå hjem nå. Min landsby er ikke langt unna. Du kan bli der i natt.»

Takknemlig ga Peesunt ham kurven sin og fulgte etter ham oppover fjellsiden. Snart kom de til en landsby som lå i en lysning i skogen. Den unge mannen førte Peesunt til et stort hus midt i landsbyen, og med et dypt bukk ba han henne gå inn.

Da øynene hennes hadde vent seg til tusmørket, så Peesunt at det satt en flokk mennesker rundt ilden, og alle så på henne med stor interesse, og alle hadde bjørneskinnsdrakter på seg. I midten av gruppen satt en gammel mann med en krone av bjørneklør på hodet.

Da de nærmet seg, sa den gamle mannen, «Nå nevø, du fant det du lette etter.»

«Ja,» sa den unge mannen. «Her er hun, ved min side.»

Den gamle mannen så på Peesunt. «Hun er virkelig vakker,» sa han bifallende, «og verdig til å bli din kone. Sett deg, mitt barn,» fortsatte han, og nikket i Peesunts retning, «og forsyn deg av maten. Min nevø, din ektemann, vil sitte hos deg.»

Redd og forvirret gjorde piken som hun ble bedt om. En stund tok ingen nevneverdig notis av henne. Plutselig kjente hun noe som rykket i skjørtet hennes, og da hun så ned, så hun en liten, innskrunpet gammel kvinne ved føttene sine.

«Jeg er Musekvinnen,» sa den gamle kvinnen, «og disse,» hun pekte rundt seg, «er Bjørnefolket. Dine fornærmende ord i morges irriterte Bjørnehøvdingen, og han sendte sin nevø avsted for å hente deg hit. Ser du alle de andre kvinnene i dette rommet? De er også tatt av Bjørnefolket, akkurat som du, men de oppførte seg dårlig og ble gjort til slaver. Du må alltid lyde din ektemann og behandle ham med respekt, hvis ikke blir du gjort til slave. Jeg advarer deg, forsøk ikke å stikke av. Bjørnene vil vokte deg konstant, og drepe deg hvis du turrer dem. Men vær ikke redd,» sa hun, da hun så Peesunts lepper skjelve, «for jeg vil passe på deg, og lære deg alt om Bjørnefolket.»

Lenge bodde Peesunt sammen med Bjørnefolket. Hun la merke til at når de dro ut for å jakte, forvandlet de seg til bjørner, og ble mennesker igjen når de kom hjem. Hennes mann var snill mot henne, og hun ble glad i ham og i lille Musekvinne, men hun fikk aldri lov til å være alene. Overalt hvor hun gikk, ble hun fulgt, i tilfelle hun skulle prøve å rømme. Ofte fikk hun hjemlengsel, og gråt bittert når hun tenkte på sine foreldre og sine brødre.

Hjemme i Kitwanga sørget folket over hennes forsvinning. Letetropper ble sendt ut, og de kom tilbake med beskjed om at de hadde funnet bjørnespor ved siden av sporene til den savnede piken. Etter som ukene og månedene gikk, gikk folk ut fra at hun var død, men brødrene hennes var sikre på at hun var fange hos bjørnene, og bestemte seg for å redde henne. Sammen med hunden Maesk hadde de vunnet stort ry som bjørnejegere, og de var sikre på at de før eller senere skulle bringe søsteren trygt tilbake til Kitwanga.

I over ett år lette de, og skjønt de drepte mange bjørner over hele landet, fant de aldri et spor etter Peesunt.

Men i Bjørnelandsbyen voldte jakten deres megen engstelse og bekymring, og Peesunt la merke til at når bjørnene kom tilbake fra jakt, manglet det vanligvis noen.

En dag sa mannen hennes til henne, «Brødrene dine leter etter deg, og de har drept mange bjørner. Nå er de svært nær, og vil snart nå frem til landsbyen vår. Jeg tar deg med langt opp i fjellene hvor de aldri vil finne deg.»

Reisen opp til fjellene var lang og hard. Det var vinter og det snødde, og snøen gjorde den steinete stien forrædersk under føttene deres. Til slutt kom de til en stor hule i en stupbratt fjellside. Her slo de

seg ned for vinteren, og her ble deres tvillingsønner født. Barna så underlige ut, halvt menneske og halvt bjørn som de var.

En dag, mens bjørnen sov, satt Peesunt ved huleinngangen og ammet barna sine, og hun tenkte med lengsel på hjemmet sitt. Med ett fikk hun øye på fire jegere med en hund i hælene, som kom tras-kende gjennom snøen langt nedenfor. Hun trodde knapt sine egne øyne da hun gjenkjente brødrene sine og Maesk!

Hun vinket vilt, men mennene så ikke opp. Hun ropete, men vinden druknet ropene hennes. I desperasjon grep hun en neve snø, formet den til en ball, og kastet den av all sin kraft nedover fjellsiden.

Den landet foran føttene til hennes yngste bror. Han så overrasket opp, og først så han ingenting. Så oppdaget han avtrykket av en menneskehånd på snøballen, og holdt den frem til Maesk. Hunden snuste på den, og begynte å gjø opphisset. Da de gransket fjellsiden, så brødrene sin lenge savnede søster vinke oppe fra hulemunningen.

Maesks høye bjeffing hadde vekket Peesunts mann. Han så sorgmodig på henne, og sa, «Jeg så i en drøm at brødrene dine ville drepe meg. Jeg trodde jeg kunne unnslippe dem, men nå vet jeg at jeg snart skal dø for deres hender. Bli ikke redd, for jeg skal ikke gjøre dem noe, men du må be dem om å behandle meg med respekt. La dem ikke slepe kroppen min langs bakken, og be dem, når de har flådd meg, at de må henge skinnet mitt opp med hodet vendt mot solen. Stikk fjær bak ørene mine, og gni rød oker på ryggen min.»

Så forvandlet han seg til en bjørn for siste gang, og gikk ut for å møte jegerne, og fordi han visste

hvor høyt Peesunt elsket brødrene sine, lot han seg drepe uten kamp.

Peesunt og brødrene hennes omfavnet hverandre gledesstrålende, mens Maesk danset rundt dem og bjeffet av fryd. Men brødrene ble forferdet over å se at søsterens fangenskap blant bjørnene hadde forandret hennes utseende, for myk, brun pels var vokst ut på føttene, armene og skuldrene hennes.

Tilbakekomsten til Kitwanga ble feiret med fest og dans, og de unge mennene vant stor heder og ære for sitt vellykkede oppdrag. Peesunt var svært glad for å være tilbake i sin egen landsby igjen, men det var dager, særlig når hun lekte med bjørnebarna, da hun tenkte på Bjørnefolket i fjellene. Hun visste at hun ikke lenger var helt menneske. Hun oppdaget at hun ikke brydde seg så mye om andre folks selskap, så hun flyttet fra sin fars hus til et lite hus for seg selv i utkanten av landsbyen.

En dag brakte den yngste broren henne noen bjørneskinn, så hun kunne lage varme klær til den forestående vinteren. Peesunt strøk over den grove, brunne bjørnepelsen og tenkte atter lengselsfullt på Bjørnefolket.

En stor fristelse overvældet henne. Hun kledde et lite bjørneskinn på hvert av barna og svøpte et større rundt sin egen kropp. Alle tre ble nå bjørner for alltid, og av frykt for at de skulle skade landsbyfolkene, tok Peesunt ungene med seg opp i fjellene. De ble aldri sett igjen.

Folkene som bodde i landsbyen ved Skeena-elven glemte aldri piken som giftet seg med bjørnen, heller ikke respekten hun hadde lært dem overfor en drept bjørn, og fordi de nå kunne seremoniene som skulle formilde bjørneåndene, ble de store og dyktige jegere.

Gærjeste Ånder, helter og jegere fra nord-amerikansk mytologi. Trohaug forlag, 1981. Tjællie: Marion Wood.

NILS MATTIAS ANDERSSON

Åvlavuelien ráantjoeh

Teekste lea tjaaleme eevre vuelien mietie. Vuelie gáávnesse CD-esne *Jojk- Folk Music in Sweden*, mij gærjine ektine bertedovvi; *Jojk En presentation av samisk folkmusik – Yoik A Presentation of Saami Folk Music*, 1969, 1997. Vuelien teekste voesteges aejkien áarjelsaemien bertedovvi antologijesne *Ávtesse jáhta* 2004. Daesnie lea ánnetji tjoehpedisteme jih daaletji ortografijese/tjaalehvuakan sjehtedovveme. Bene annje átna áarjelsaemien noerhtesmaaregen akkussatijve-gietjide, -b, jih aaj vearben voestegespersovnen gietjie -b. Mearan tjaalehviekien mietie galka dejtie haamojde –m:ine tjaeledh. Naan njaalmeldh sojjetimmiehaamoeh aaj tjaalaldjihkie daennie teekstesne, nov goh dihte subjektijven inessijve haamoe –sne, vg.; «vinhtse-sne» lea daesnie njaalmeldh-haamojne; «vinhts-ene» tjaalasovveme.

Aanna gih' tjahkan sãn gætene
 nuvhlieh nastehste
 nastehste bosse
 nastehste bosse
 rãantjoelissie Åvlavuelien speatnosne
 jårreminie, jårreminie
 jårreminie, jårremin'

Mjih, manne vaadtsab, vuartasjeb, voerese
 Anna...
 tjahkan jih nuvhlieh jårrehte
 jårrehte
 bossede

Gieh Leah
 giehtjh amma uhtjide
 maanah lin vinhtsene
 stuerese dabrani
 ånkenh, ånkenh snjijrieh
 tjidjtjie, sleengkh amma dab amma jaavran
 sleengkh amma dab amma jaavran
 gujhtg giehtjh, guelie lea daate
 guelie lea daate
 guelie lea daab
 ånkenh snjijrieh
 ånkenh snjijr'h
 sleengkh amma jaavran
 sleengkh amma jaavran
 guelie lea daate
 stuerese lij gidtjh
 stuerese lij gidtjh

giehtjh
 dabrani
 mubpiesh, mubpiesh varrelin
 geahtjasidh
 govlin
 tjuerieh dahkoe vuejnedh
 mejnie leah ânkenh snjijrueminie
 snjijrueminie, snjijrueminie, govlh
 mij lea dle
 dah leah gujthth sovmeminie
 sovmeminie, sovmeminie
 vuejnedh, vuejnedh
 guktie dah leah
 die, lij barre stoorreguelien aavre
 die lij barre stoorreguelien aavre
 stoorreguelien aavre, aavre

Men dle gidtjh hov
 buerebh hov leah stoorrevuelieb vaaksjodh
 Åvlavuelien rântjh
 Åvlavuelien rântjh
 leah buerebh
 vuartasjidh dejtje
 ovmese staalehke, staalehke,
 tjuesehke, jovjehke, skuallehke,
 raantehke, saelhtehke, samhtjehke
 Åvlavuelien speatnone
 speatnoen, speatnoen, speatnone
 Åvlavuelien speatnoen
 Åvlavuelien speatnoe,

nov lea dagke veerehks
 veerehkes lea gidtjh,
 veerehkes lea gidtjh
 ovmese mov lin raanhkh
 mov lih raanhkh
 Ávlavuelien speatnoen
 ij sepkieh mov
 daate lea stoerre jealoe
 njammem', njammeme, njammeme
 stoerre sielke
 Ávlavuelien sielke
 Ávlavuelien lea ovmese raanhkeb njammeme
 njammeme, njammeme

Manne árroem, manne hov leab
 Ávlavuelieb orreme, orreme
 stoerrevaerien stoerre sielke
 stoerrevaerien, Ávlavuelien sielke
 sielke
 ovmese kranna raanhkeb njammeme
 njammeme, njammeme

Men, Ávlavuelien stoerre sielke, sielke
 stoerre sielke,
 njammeme mov stoerre kranna raanhke
 raanhke, raanhke, raanhke

Veerehks, veerehks
 Åvlavuelie, vuelie, vuelie
 Åvlavuelien
 Åvlavuelien speatnoe lea
 veerehks speatnoe
 speatnoe

Mov dâehkie
 dâehkie, dâehkie
 sueledi, sueledi, sueledi

Ovmese kranna raanhke, raanhke
 guhte gaatoeji gaatoeli
 Åvlavuelien speatnoe lij
 Åvlavuelien speatnoe lij gïdtjh
 veerehks, veerehks
 veerehks, veerehks
 Men die Leah ean vuelie
 men die Leah ean vuelie
 vâjâ'n, vâjâ
 vâjâ, vâjâ

Mubpien sïjjen âadtjoeh bâatsoe,
 bâatsoe, bâatsoe
 vuejnedh, vuejnedh
 sïjjene, sïjjene
 bâatsoe, klovse
 gusnie Åvlavuelien, vuelien
 speatnoe, speatnoe
 nomme gïdtjh hov
 nomme gïdtjh, gïdtjh]

Men die leab manne voerestovveme
 voerestovveme, voerestovveme, voerestovveme
 jih mov raanhkh
 leab bieljeh vuehteme
 vuehteme, vuehteme
 men die Leah eah vielie
 eah Leah vielie
 eah Leah vielie

Ovmese, ovmese
 kranna, raanhke, raanhke, raanhke
 soelege,
 staalehke, joyjehke,
 tjuesehke, raantehke, saeltehke,
 aalehke, raanhke
 goh lib manne
 Åvlavuelien, Åvlavuelien, Åvlavuelien
 Åvlavuelien ålmaj
 ålmaj, ålmaj
 die lib gidtjh amma ålmaj
 Åvlavuelien, Åvlavuelien, Åvlavuelien, Åvlavuelien,
 Åvlavuelien ålmaj
 ålmaj nov aaj, nov aaj
 nov aaj raanhke

Åvlavuelien speatnoen vuelelen
 vuelelen, vuelelen
 Aanna sån tjahkesje gåetesne
 bossede nuvhlich
 nuvhlich nastehchte
 nastehchte bossede

Vaerie Åvlavuelie. Guvvie: Harald Gaski

bossede, bossede
 nastehste, bossede, bossede
 Jih die lin mājhtoeh
 die lin monnen mojhtesh
 monnen mojhtetjh
 die lij dahkoe
 die lij dahkoe
 die lij dahkoe
 åajaldahteme
 åajaldahteme
 jih die lij mājhtoeb
 dah Leah voeresh

GREY EAGLY / KEN JACKSON

How Raven Stole Fire for the People

Now, you may be asking, when was Raven ever noble? Well, there are stories told in several Native American tribes that explain why Raven is such an honored bird to many.

In some myths, Raven is responsible for bringing much that is good to The People. This is my version of a story I've heard told by several elders.

How Raven Stole Fire for the People

It's said that the People once lived in darkness, cold and fear. They had no Fire for light, no Fire for warmth, no Fire for protection.

Fire was kept hidden in the Great Lodge on Distant Island, beyond where any should paddle even in the longest canoe. Fire was guarded by Thunder Eagle, who kept close watch. If anyone came near Distant Island, he created fierce storms to drive them away.

The only one allowed to travel to and from Distant Island was Thunder Eagle's lovely daughter, Glimmering Bird. She glimmered like a shooting star as she soared in the dark. She lit up the sky with her brilliance and Raven, watching from below, was awestruck. Raven preened his snow-white feathers and sang a few notes in his lovely voice. Then he flew up to be near beautiful Glimmering Bird.

Now it had been lonely for Thunder Eagle's daughter flying in the dark skies all by herself. She was delighted to be joined by another bird - a handsome bird. She was dazzled by Raven's brilliant white feathers and charmed by his sweet voice. Glimmering Bird fell in love with Raven and invited him home to meet her father.

Thunder Eagle was pleased that his daughter had found a companion and he agreed that Raven could be a guest in the Great Lodge. But he watched the stranger closely. He was especially suspicious whenever Raven got near the wall on which hung a pouch, a leather bag bound with rawhide thongs.

Raven studied the pouch and thought about it. He decided it must contain Fire. He'd heard the Elders tell how Fire was kept hidden in the Great Lodge on Distant Island.

He had to find out and finally thought of a plan. He pretended to have a chill and began to shake.

"What's wrong with you?" Thunder Eagle asked.

"It's cold here in the lodge," Raven replied. "It's not warm like in my home."

"Warm?" said Thunder Eagle. "How do you keep your home warm?"

"We warm it with Fire," Raven said.

Thunder Eagle was distressed. "No one has Fire but me," he grumbled. "I've never heard of another Fire."

"We have Fire," Raven said, "but we keep it secret. We don't want it stolen."

"Where do you keep your fire?"

"We keep it in a pouch bound with leather thongs, like that one you have hanging on the wall."

"What does your Fire look like?"

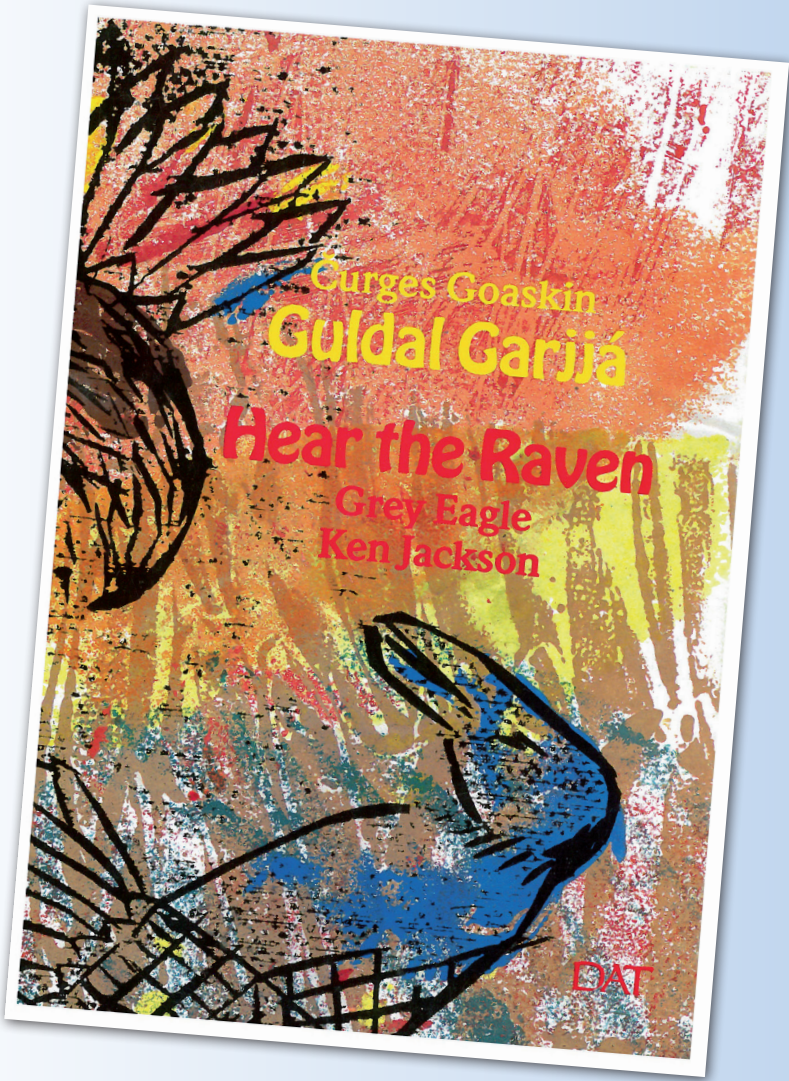
"I can't tell you that," Raven said. "We can only describe Fire to someone who already has some."

"Are you saying that I don't have Fire?" shouted Thunder Eagle. "I'll show you!"

He stalked to the wall and took down the pouch. He turned his back to hide the pouch as he undid the thongs.

When Fire was released, the lodge was lighted and warmed by the glowing ember. Raven was awestruck by Fire's power and beauty. He was speechless - for a moment. Raven thought of the People living in darkness, cold and fear because they had no Fire. He knew that he must somehow bring Fire to the People.

"Well, what do you think of my Fire?" asked Thunder Eagle proudly.

"Your Fire is fine," said Raven, recovering his voice, "But it's not as strong as our Fire."

"Not as strong!" Thunder Eagle exploded. "Why I've got the strongest Fire in the whole world!"

"Well," said Raven, "our Fire is so strong that when we put it in its pouch we must bind it with secret knots to keep it from escaping."

Thunder Eagle was relieved. "I must do the same. See, when I put Fire back into the pouch, I must fasten it with these secret knots."

Raven watched carefully, memorizing how the knots were tied.

Raven was so excited by Fire that he paid no attention to Glimmering Bird. He could only think of stealing Fire for the People. That night, when she came over to get under his blanket, Raven sighed. "I'm really too tired," he said, "and I do have a chill." Glimmering Bird went to her room to sleep alone.

Raven waited until Thunder Eagle and his daughter were both asleep. Then he sneaked over to the wall, took down the pouch and undid the thongs. He took the Fire ember in his beak, flew out through the smoke hole and winged through the darkness toward the mainland.

With Fire gone, it grew chilly in the Great Lodge. Thunder Eagle awoke and realized that Fire had been stolen. He screamed in anger and rage. Raven heard the scream and was afraid, but he flew on even though smoke from the ember smudged his white feathers and irritated his sweet voice.

In his anger, Thunder Eagle created a terrible storm and sent out Thunder and Lightning. Raven was deafened by Thunder and blinded by Lightning, but he flew on even though smoke from the ember darkened his white feathers and choked his sweet voice.

In his rage, Thunder Eagle sent out Wind and Rain. Raven was buffeted by Wind and soaked by Rain, but he flew on even though smoke from the ember blackened his white feathers and cooked his sweet voice.

Guvvie: Anne-Margrethe Naja Kappfjell Hætta.

On the mainland, the most terrible storm had awakened the People and they gathered on the beach and huddled together in fright. They looked up and saw a glow in the western sky. It was Raven carrying Fire.

Raven tried to call out to the People and tell them of his wonderful gift, but only a terrible croak came from his cooked throat. As he opened his beak, Fire fell into the rocks below.

Poor Raven. He searched everywhere, but he couldn't find Fire. His grandchildren search still. They look for Fire among shoreline rocks. If you peek in their nests you'll find bits of glass and red cloth that they've mistaken for Fire.

But even though Raven couldn't find the ember, he still brought Fire to the People. They went to where the ember fell and discovered that if they struck two rocks together, Fire fell out!

Now the People had Fire to push back darkness, Fire to hold off cold, Fire to frighten away fearsome creatures. They had Fire for light, warmth and protection, all because of Raven.

Raven remains black to this day in memory of his great feat. Raven can only speak in that raspy croak because of his long flight.

The People honor Raven by carving his figure high on their totem poles and by making Raven masks. They honor him most of all, as we just did, by retelling and rehearing the story of How Raven Stole Fire for the People.

Raven came out the hero in the fire story because he was trying to help The People. Raven usually came out ahead, when he helped others. There is a message there for us all.

Gærjeste Guldal Garjjá – Hear the Raven. DAT 1992.

Tjaelije: Grey Eagle – Ken Jackson.

OLE KORNELIUSSEN

Ofringens ofre

Din førstefødte din ældste søn
skal du ofre
Jeg er Herren
Du skal slå din søn ihjel

Den besked fik Abraham
Resten af historien
kender vi godt

Også i vores tid fik vores fædre den samme besked
I skal ofre
jeres førstefødte sønner
Send dem bort
De betyder ikke noget
Kun jeg betyder noget

Sådan sagde Herren
med de fire hoveder:
Udviklingen
Uddannelsen
Fremskridtet
Daniseringen

Som sædvanlig gjorde fædrene det der blev sagt

Den dag skibet kom
den nat de førstefødte skulle udryddes
Kikkede jeg tit på døren

om der skulle være sat et mærke af sælblod
Men den nat blæste der en stærk syd-øst
og det styrtede ned
Mærket var sikkert skyllet væk

Da de roede meg ud til skibet
håbede jeg at vædderen skulle dukke op
Engelen viste sig heller ikke
Mon hun havde hørt mig?
Da jeg endelig havde bruk for hende
holdt hun sig meget langt væk

Siden drypper det fra ofringens sår
Såret heles aldrig
Det er evig betændt

Mange fuldbyrdede selv ofringen
Deres blod drypper stadig
Når nordlysene bli'r røde
dækkes himlen af deres blod
Når vinden tuder
hører vi deres gråd
af hjemlængsel

Tjiehtesegærjeste *Glamhuller*. Atuakkiorfik, Nuuk 1993.

BARKOELAAVENJASSE:

Lohkh Ole Korneliussen vaajese *Ofringens ofre*. Mejtie naan allusjovnh gaavnh? Tjuvtjedh gusnie, jih magkerem gærjam mujhtiehtieh.

Danmaarihke 1960-láhkoen «provsjeektem» juhtiehtin mij Krueneseatnen maanah diipi. Ohtsedh bievnesh dan bijre viermesne. Guktie vienhth, mejtie tjehtese mij joem soptsese dan provsjeekten bijre? Guktie vienhth maanide lij?

<http://www.nrk.no/fordypning/tok-barna-fra-familien-1.10989288>

<http://www.nrk.no/ytring/jeg-tapte-min-identitet-1.10991368>

<http://www.digitaltmuseum.no/things/sterke-historier-om-bortsendelse-av-barn-fra/H-DF/DF.5156>

<http://www.helgeland-arbeiderblad.no/kultur/article3276822.ece>